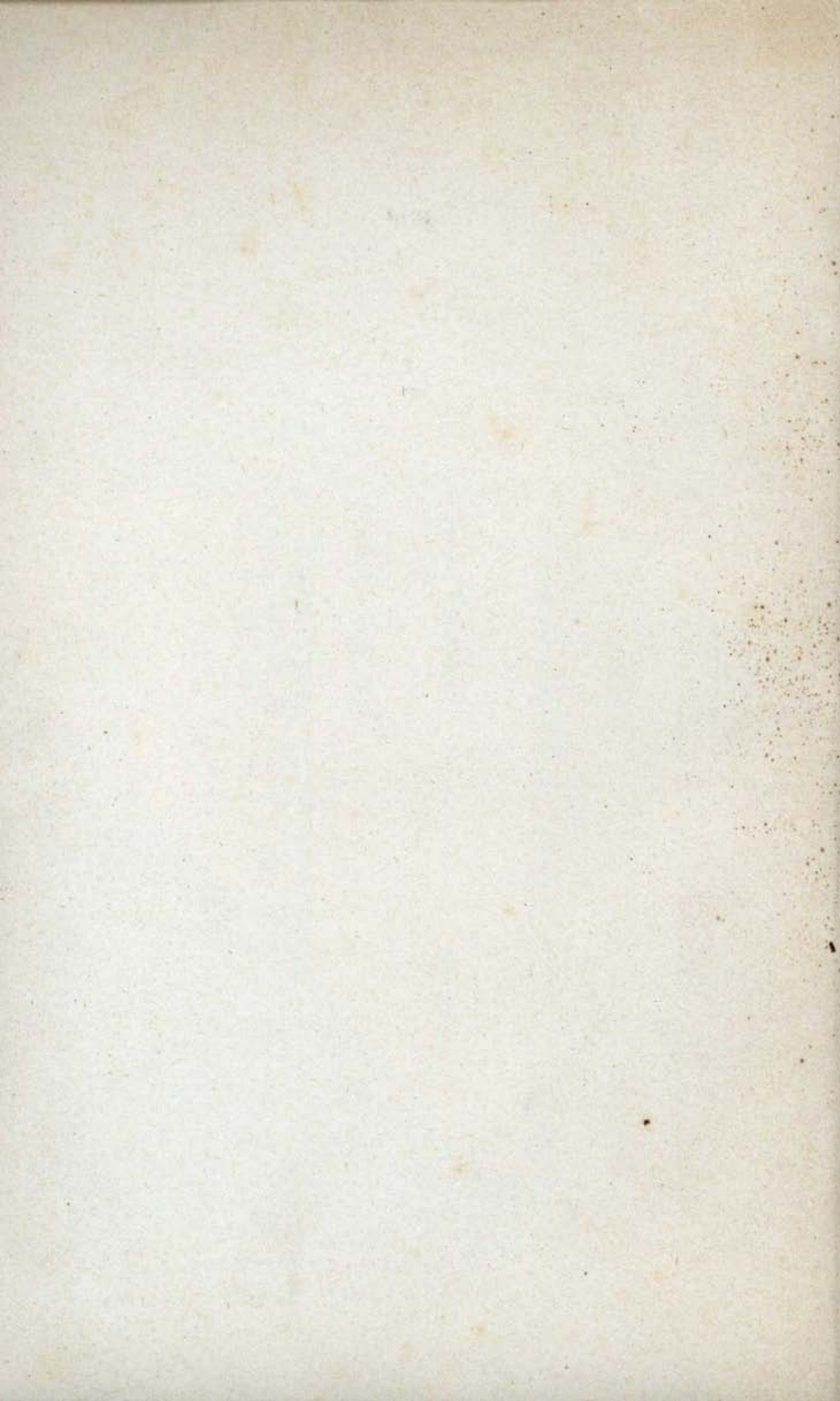

MAGYARORSZÁG

JOGTÖRTÉNETÉNEK

RÖVID VÁZLATA.

IRTA

DR. WENZEL GUSZTÁV

KIRÁLYI TANÁCSOS, EGYETEMI JOGTANÁR, A MAGYAR
ÉS A DÉLI-SZLÁV TUD. AKADÉMIÁK TAGJA, stb.

(Más nyelvekre fordítás ellen szerző tiltakozik.)

TELEGDI K. LAJOS
KÖNYV ÉS PAPIR KERESKEDEŚ
DEBRECZEN.

PEST,
FANDA ÉS FROHNA NYOMDÁJÁBÓL
1872.

János

János
900 VIII/21.

M3 11970

MAGYARORSZÁG

JOGTÖRTÉNETEK

ROZSA VÁNYATA

ELTE Állam- és Jogtud. Kar

rakt. sz. M3 11970

elt. sz. 59.995

1982 JUL 1 9

DEBRECENI
KÖNYV- és IRATGYŰJTEMÉNY
TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR

59.995

BEVEZETÉS.

1. §. Feladatunk.

I. Magyarországnak jogtörténete megismertet Magyarország és a magyar nemzet joglétének multjával, megvizsgálja annak eredetét és fejlődését, megfejt a magyar jogélet koronkénti alakulását és átalakulási phasisait, s feltünteti azon változásokat, melyek a hazánkban fennálló jogintézetekben időről időre történtek. +

II. Megjegyzendő: 1) Magyarország jogtörténetének fogalma összetett fogalom, melynek három alkateleme van t. i. „Magyarország,” a mai „magyar jog” és a „jogtörténet” fogalmai. 2) „Magyarország” fogalmát legtágabb értelemben vesszük, mint azon történeti tényezők összhatásának eredményét, melyek hazánkban közlétét a multban eredményezték és jelenben meghatározzák, s melyek koronként Magyarország közjogában és az európai nemzetközi jogban, mint a magyar szent korona területe, szorosabb külső nyilatkoztatást nyertek. Ehhez képest tehát itt nemcsak a szoros értelemben vett anyaországról van szó, hanem mindazon országok és tartományokról is, melyek a magyar korona tartozékát képezték vagy képezik jelenleg is. 3) Úgy szintén a „jog” fogalmát is legtágabb értelemben vesszük, mely tehát a köz- és a magánjogra, s a specialis, particularis, és tartományi muni-

pális jogokra egyaránt terjeszkedik. 4) Mint „jogtörténet“ a) Magyarország jogtörténete sajátos természeténél fogva specialis vagyis különös jogtörténet, mely tehát e tekintetben az „egyetemes“ jogtörténet irányában ellentétet képez b), és fejtegetésének súlypontját hazánk létviszonyaiba fekteti. 5) Mindamellett tévedés volna, ha Magyarország jogtörténetét akkép vélnők alaposan fejtegethetőnek, hogy abból mindaz kizárva maradjon, a mi szoros értelemben nem magyarországi. Sőt kettős tekintet forog fenn, melynél fogva Magyarország jogtörténetének tudománya tágabb tért foglal el. A mennyiben t. i. előbbi századokban Magyarország az egyetemes Europa államrendszerében, és a magyar nemzet a civilisált világ népcsaládjában nevezetes állással birt: Magyarország és a magyar nemzet jogtörténetének alapos tanulmányozása is a koronként uralkodó európai közszelem és az annak irányadásaul szolgált vezéreszmék ismerete által van feltételezve. S ehhez járul azon szoros összefüggés és több tekintetben valóságos solidaritás, mely annak következtében hazánk és számos más európai állam politikai, vallásos és társadalmi viszonyainak fejlődésében mutatkozik, és sok külső jelenségekben nyilatkozik, melyek a közös érdekek azonossága és a kölcsönös egymásrahatásáról világos tanuságot tevén, szükségkép azt kívánják, hogy Magyarország jogtörténetének művelésében ezen összefüggés kötelékeire és ezen solidaritás alapokaira mindig kellő figyelemmel legyünk. 6) Nem szándokunk itt Magyarországi jogtörténetének egészét részletesen fejtegetni. Csak rövid vázlatot akarunk nyújtani, mely a hazai jogélet multjának főiránylatait tüntesse fel, s az egyes jogintézetek történeti fejlődésének tanulmányozásában támpontul szolgáljon.

III. A jogtörténet, mai tudományos álláspontjához képest, általában két részre osztatván fel t. i. külső és belső jogtörténetre c); s amannak tárgya a jogélet küljelenségei, tehát a koronként fennállt jognak kútfoi, ennek pedig tárgya magának a jogéletnek fejlődése lévén: Magyarország jogtörténetét és itt ugyanazon felosztás szerint fogjuk fejtegetni.

a) A jogtörténet általános feladatára, alapfogalmaira, felosztására és tudományos jelentőségére nézve v. ö. „Egyetemes Európai Jogtörténet“ (3-ik kiad. Pest 1872.) czimű munkám bevezetését. — b) U. o. 4. l. — c) U. o. 4. l.

2. §. Alapfogalmak.

I. Ezek kétfélék, alakiak és anyagiak. Amazok közvetítik és eredményezik a jogtörténet specificus jellemét. Ezek a jogélet alkotó viszonyaira és fejlődési tényezőire vonatkoznak.

II. Alaki alapfogalmak a jog (jus), kötelesség (officium) és kötelezettség (obligatio); továbbá a jogelvek és jogtételek, s a jogállapotok, jogviszonyok, jogintézetek és jogélet fogalmai a). Ezen fogalmak magukban véve általános és mintegy eszményi természetűek; itt azonban, a jogtörténetnek tüzetes feladatához képest, concret formát vesznek fel. Névszerint Magyarország jogtörténetében akkép értelmezendők, a mint az ország és a nemzet társadalmi és jogfejlődése által positiv és gyakorlati megálapítást nyertek, különösen pedig a mint e tekintetben nemzetünk jogalkotó szelleme és törvényhozásunk által érvényre emeltettek.

III. Anyagi alapfogalmak kiválólag a család (familia), a nemzetség (generatio), a törzs (gens v. tribus), a nép (populus), a nemzet (natio) és az

állam (status v. civitas) fogalmai; valamint azon fogalmak is, melyek a társadalmi életnek magában álló kifejtését tüntetik fel, u. m. az associatio, a testület (corporatio), a közösség (communitas) és a közönység (universitas) fogalmai. Ezek — kivéve a társadalom és az állam fogalmait, melyek szintén eszményi természetűek — mindig és mindenütt concret és objectiv jelenségekben gyökereznek; itt tehát azon jelenségekhez képest szemügyre veendők, a mint a magyar nemzeti élet uralkodó szokásai és fejlődési irányatainak sajátos eredményei.

a) L. munkámat „A Magyar Magánjog Rendszere“ (2 kiad. Pest 1872.) I. köt. 6. sk. II.

3. §. Magyarország jogtörténetének tudományos jelentősége.

I. A magyar jog „nem valami, általános eszmék alapján, magában véve abstract rendszer formájában alkotott, és csak külsőleg a nemzetre alkalmaztatott szabályozás; se nem valamely idegen eredetű jogrendszernek az u. n. receptio, vagy csupán utánzás útján nálunk netalán lett alkalmaztatása; hanem oly jogrendszer, mely a magyar nemzet ősi jogrendjéből indulván ki, és abban gyökerezvén, alakulási momentumait és fennállási alapját a mai társadalom saját organismusában, s a nemzet jogalakító öntudatában bírja“ a), — lévén: az egész rendszernek ezen sajátos természete és jelleme Magyarország jogtörténetének fontosságát és tudományos jelentőségét is bizonyítja. Névszerint:

1) Csak annak útmutatása szerint ismerjük meg a magyar és erdélyi jog szellemét, s foghatjuk fel kellőleg organicus alapját nemzetünk szellemi életében, és a folytonosság elvének hatását, mely annak alakulásán

a legrégibb időktől korunkig végig vonulván, fenállásának egyik főtényezőjét képezi.

2) Ámbár a jogtörténet feladata közvetlenül a multra vonatkozik; valódi célja még is nem az, hogy jogunkat a multban már leélt fogalmaknak akarná alávetni, vagy valamely már lejárt korszak jogrendszerének bilincseibe szándékozná verni. Épen ellenkezőleg. A jogtörténet a jogélet multjával alaposan megismertetvén, ennek folytán a divatozó jogrendszert a lejárt idő elavult elveinek és fogalmainak bilincseiből felszabadítja, és csak azt, a mi abban életrevaló, a mi önálló fenmaradásának feltételét képezi, véve alapul, helyes reformokra és gyakorlati változtatásokra jelöli ki a tért; s így az új jogot a régivel összeegyeztetvén, a jelenben jogunknak nemzeti nem kevésbé mint korszakalkalmaztatását közvetíti, jövőre pedig annak további fenállását és célszerű szabad fejlődését igyekszik biztosítani.

3) A jogtörténet minket különösen jogunk kútforrásának szorgalmas tanulmányozására és mélyebb felfogására utal. Csak ez által nyerhetjük a joganyag irányában szellemi tevékenységünknek azon erejét és szabadságát, mely lehetőségessé teszi, hogy fenálló jogunk egész rendszerének egyéni természetét, eredetéhez és korszerűségéhez képest méltányolván, egyszersmind annak minden egyes elvét, fogalmát és intézetét, mint az egésznek részét felfoghassuk, s valamint egyéni sajátosságait, úgy összefüggését is jogéletünk egész organismusával, és az európai jogfejlés vezérelveivel alaposan érthessük.

4) Azonkívül jogtörténetünknek egyik fő érdeme még, hogy nemzeti életünk azon szellemi erejét tünteti fel, melyet őseink jogunk alakítására és rendezésére

fordítottak, s azon irányt mutatja, melyben azt jó törvények által fentartani és biztosítani gondoskodtak. Példájukat korunk viszonyaihoz képest követve, mi ugyanazon irányban fogunk haladni. Egyrészt az őseink iránti kegyelet tisztünnké teszi, hogy jogunk nemzeti sajátságait és lényeges alapintézeteit ugyanazon gondnal és erőmegfeszítéssel, melyet ők azoknak alakítására és rendezésére fordítottak, tovább is igyekezzük megővni; másrészt ezen tisztünnnek csak úgy fogunk kellőleg eleget tenni, ha jogunk rendszerét és intézeteit az újabb kor kívánalmaihoz képest kifejtjük, s azon reformokat életbeléptetjük, melyeket jogéletünk mostani szükségletei kívánnak.

a) Wenzel Gusztáv „A Magyar Magánjog Rendszere“
I. köt. 5. l.

4. §. Kútfői.

I. Magyarország jogtörténetének kútfői általában kétfélék, t. i. történeti és jogi kútfők.

II. A történeti kútfők a multnak emlékét tartják fenn. Ide tehát nemcsak a hazai történet emlékeinek minden nemei, u. m. írók (chronographok, kronikák és évkönyvek, emlékiratok és tulajdonképi történelmi tudósítások szerzői), okmányok, levelezések, felírások stb.; hanem a történeti kútfők másodrendű osztálya, u. m. érmek, pecsétek, czímerek, archaeologiai maradványok stb. is tartoznak; sőt maga a nép nyelve, a népmondák és hagyományok, a legendák stb. is. Ezeknek tanulmányozását a történelmi u. n. segédtudományok, (diplomatika, chronologia, numismatika, sphragistika stb.), s több tekintetben a nyelvtudomány is tárgyazzák.

III. A jogi kútfők Magyarország és a magyar

nemzet jogéletének azon nyilatkozatai, melyek a hazánkban bizonyos időben fennállt jogrendszeréről és jogintézetekről tudósítanak; névszerint pedig ezeknek keletkezéséről, alakulásáról és fejlődéséről értesítenek, vagy felvilágosítást nyújtanak. Ide tartoznak: 1) törvények; 2) királyi privilegiumok; 3) a hiteles személyek, hiteles helyek és törvényhatóságok hivatalos kiadványai; 4) korunkra jutott régibb bírói ítéletek; 5) helyhatósági és municipalis statutumok stb. Az irományok, melyekben ezek foglaltatnak, szintén az okmányok köréhez tartoznak.

Jegyzet: Magyarország jogtörténetének szempontjából nem elég az itt felemlített kútfőket tanulmányoznunk; hanem méltatnunk kell azon férfiak érdemeit is, kik azoknak felkeresésében, gyűjtésében és kritikai közzétételében fáradoztak. Névszerint:

1. Régi íróink (u. m. Béla király névtelen jegyzőjétől kezdve mindazok, kik saját tapasztalásuk, vagy közvetlen szemtanúk elbeszélése vagy értesítésének alapján a multkor eseményeiről eredeti feljegyzéseket készítettek), legendáink (sz. István, sz. László, sz. Margit, és más nemzeti szentek legendái), és krónikáink (Kézai Simon, a pozsonyi krónika, az u. n. képes krónika, Muglen Henrik, Thuróczi János, a budai krónika, stb.) gyűjteményeinek kiadói: Bongarsius Jakab, Schwandtner János György, Engel János Keresztély, Kovachich Márton György, Endlicher István, Toldy Ferencz (Analektái), a Magy. Tud. Akadémiai történelmi bizottsága.

2. Okmányaink gyűjteményei az u. n. Istvánffy Miklós-féle codexsel (eredetie a nemzeti muzeumban, régi másolata a bécsi cs. udv. könyvtárban), a XVII. századdal kezdődnek, s Hevenesy Gábor, Kaprinay István, Wagner Károly, Cornides Dániel, Pray György, Katona István és mások szorgalma és igyekezetei által azon tőkélyre emeltettek, hogy Fejér György Codex Diplomaticus-át készíthette. Ujabb időben ilyenmő gyűjtemények eredeti példányok után szottak közzé tétetni, s miután az okmányok tanulmányozása nálunk is Cornides Dániel, Schwartner Márton, Spiess Fülöp Ernő, Horvát István, Waltherr László és mások fáradságainak folytán tekintélyes felvirágzásnak indult már, az új publicatiók a tudomány kívánalmainak nagyobb mérvben felelnek

meg. Az újabb ilyenmő gyűjteményes munkák az Árpádkori Új Okmánytár, melyet e sorok írója a Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának meghagyásából közzé tesz (eddig 9 kötet), a Hazai Okmánytár, melyet a Dunántúli hazai történetbuvárok társulata kiadott (4 kötet), Theiner Ágoston, ifj. Kubinyi Ferencznek Árpádkori Okmánytára, az akadémia tört. bizottsága számos egyéb kiadványai, a Zichy Codex stb.

3. A hazai numismatikának terén különösen Schönvisner István, Rupp Jakab, és Érdi János művei említendők.

4. Az archaeologia, sphragistika, heraldika stb. Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre és Romer Floris munkássága által egészen új vizsgálódási tért nyertek; melyen a Magyar tud. akadémiai, s a legújabbban életbe lépett országos archaeologiai bizottságok működésüket már szép sikerrel megkezdték.

5. A jogi kútfők főgyűjteménye Magyarország 1000—1848-ki törvényeinek azon gyűjteménye, mely 1584. először sajtó útján közzé téve, 1696 óta „Corpus Juris Hungarici”-nak neveztetik. Ennek kritikai javítása és kiegészítésében Kovachich Márton György, és fia Miklós József fáradoztak.

6. Végre itt azon munkásságot sem szabad tekinteten kívül hagynunk, mely a magyar szent koronával történeti összefüggésben lévő országok jogtörténelmi kútfőinek gyűjtését tárgyazza. E tekintetben Dalmátiára és Horvátországra nézve Lucius János, Farlati Dániel, Kerchelich Boldizsár, Kreglianovich János, Kukulyevics Iván, Racki Ferencz stb. Szerbiára és Boszniára nézve Raics János, Tvrtkovics Pál, Avraamovics Demeter, Safarik Pál József és János, Danicsics György stb.; Galicziára és Lodomeriára nézve Zubricki Dénes, Saranevics Izidor stb.; a régi Cumania területén a XIII. és XIV. századok óta alakult Havasalföld és Moldvára nézve Sinka György, Laurianu Treb., Kogalnician Mihály, Papiu-Ilaria A., Petriceicu-Hajdeu Bogdán stb.; Bulgáriára nézve Venelin György, Aprilow B. stb. és mások fáradozásai felemlítendők.

5. §. Irodalmi előzmények.

A jogtörténet mint tudomány általában csak 1815 óta rendeltetésének és fontosságának megfelelő irodalmi színvonalra emelkedett. Mit az összes irodalom régiebbet, a jogtörténetre vonatkozót nyújt, vagy magában hiá-

nyos, vagy elhibázott és tökéletlen kísérletnél nem egyéb, vagy csak előkészület ahhoz, mit ma jogtörténetnek nevezünk.

E szerint Magyarországnak jogtörténete sem dicsékedhetik nevezetes irodalommal, s az ezen cím alatt előbb közzé tett munkák, a tudomány jelen állásához képest, tulajdonképen csak irodalmi előzményeknek tekinthetők. Ilyenek névszerint, a következők:

1) A magyar jogtörténet terén:

Jony János, *Commentatio historico-juridica de origine et progressu Juris Hunno-Hungarici*, Lőcse 1727. (és Horváth Ign. Istvánnál, *Bibliotheca Jurisconsultorum Hungariae*, I. köt. 1786.); — Historia Juris Hungarici per suas positiones, Nagy Szombat 1779.; — Décsy Antal, *Historia de ortu, progressu, fatis, mutationibus, reformationibus, jurisconsultis et legislatoribus Jurisprudentiae Hungariae*, Pest 1785.; — Fleischhacker János, *Historia Juris Hung.* Pozsony 1791.; — Gr. Cziráky M. Antal, *Ordo Historiae Juris Civilis Hung.* Pest 1794.; — Hajnik Pál, *Historia Juris Hungarici*, Buda 1807.; — Kellemen Imre, *Historia Juris Hungarici Privati documentis et testimoniis illustrata*, Budán 1818.; — Markovits János, *Adumbratio Historiae Juris Privati Hungarici*, Buda 1820. 8-o.; — Id. Bartal György, *Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae aevi medii libri XV.* 3 kötet, Pozsonyban 1847. — Hajnik Imre, *Magyar Alkotmány- és Jogtörténelem I.* Pest 1872.

2) Az erdélyi jogtörténet terén:

Sóósmezzei Vajda László, *Az erdélyi polgári magános törvények historiája*, Kolozsvárott 1830.; — Ugyanaz, *Synopsis Historiae Juris Transilvanici*, u. o. 1830.; — Libloyi Schuler Frigyes *Siebenbürgische Rechtsgeschichte*, N. Szeben 1854. 2-dik kiadás 1867.

6. §. Magyarország jogtörténetének korszakai.

Jogtörténetünk két nagy korszakra oszlik; a Werböczy előtti és Werböczy utáni jogtörténetre. De ezeknek mindegyike ismét három korszakra osztható fel, s

ehhez képest Magyarország jogtörténete hat korszakból áll.

I-ső korszak. A Kristus utáni IV. századtól sz. István király uralkodásáig (1000).

II-dik korszak. Sz. István király uralkodásától az Anjou királyok koráig (1000—1308).

III-dik korszak. Az Anjou királyok uralkodásától Werbőczy Hármaskönyvéig (1308—1514).

IV-dik korszak. Werbőczy Hármaskönyvétől a szathmári békekötésig (1514—1711).

V-dik korszak. A szathmári békekötéstől az újabb jogreformok megkezdéseig (1711—1791).

VI-dik korszak. Az újabb jogreformok kora (1791—1848).

ELSŐ KORSZAK.

Kristus után a IV. századtól sz. István király uralkodásáig. *)

7. §. A hazai jogtörténet kiindulási pontja.

A tulajdonképi magyar jognak eredete a honalapítással függ össze. De ez magában véve azon világtörténeti eseményeknek lévén zárpontja, melyek Europa ujabb politikai és társadalmi rendének alapítását eredményezték; hazánkra nézve pedig csak a hun-scytha népek összes története által nyervén teljesb felvilágosítást: a hunok felépését Európában a IV. század végén tekintjük jogtörténetünk kiindulási pontjának. Különös figyelmet kell névszerint a hunok jogéletére fordítanunk, melynek belső összeköttetését a magyarok legrégebb jogrendével ujabb kutatások kétségkívülvé tették.

Jegyzet. A római világbirodalomnak azon fordulata, mely az u. n. barbar népek megtámadásának folytán beállt, s mely Europa nyugatán a római hatalomnak elenyészését és annak romjain számos új államok alapítását vonta maga után, Europa keletén pedig a byzanci császárság fokonszintű súlyedésének volt kezdete; egyzersmind Európának nem csak politikai, hanem társadalmi és

*) Szlemenics Pál, Törvényeink története az Árpádok alatt (a Magyar Tud. Társaság Évkönyveiben VI. köt. Budán 1845. Érték. 65—72 ll.

jogi ujásszületését is eredményezte. Ez utóbbinak mintegy két sarkpontját képezik nyugaton nagy Károly frank király és 800. óta római császár, keleten pedig Ethele hun király birodalma és államrende. Itt csak az utóbbit vévén szemügyre, figyelmeztetünk azon nagyszerű hatásra, melyet az nem csak a hunscythá, hanem minden Ethele hatalmának alávetett népekre is gyakorolt, s melynek következeiseire Ethele halála és birodalmának szétbomlása után Europa keletének történetében találunk. Magyarország és a magyar nemzet jogtörténetében ezen hatás nagy jelentőséggel bírt. S így helyesen tették már a mult században Jóny János, legújabban pedig id. Bartal György, midőn a magyar állam- és jogtörténet kiindulási pontját a IV. és V. századi hun birodalomban jeölték ki.

8. §. Rövid pillantás a honalapítás előtti eseményekre.

Ezekre csak annyiban tekintünk vissza, a mennyiben a magyar jog alkotásának szempontjából fontosak. Névszerint a következőket emeljük ki:

1) Azon világlörténeti katastrofa előtt, mely a hun birodalom alapítását eredményezte, hazánk déli részei a római birodalomhoz tartoztak, az ország többi részeiben pedig u. n. barbarok laktak. Amott voltak, a tulajdonképi Magyarország és Erdély földjén, Pannónia és Dacia, s az előbb a magyar sz. koronához tartozott déli tartományokban, Moesia és Illyricum. Római provinciák módján szerveztetvén, ezekben a római társadalmi és jogintézetek, s római kultúra is honosultak meg, mi később sem tűnt el minden nyom nélkül. A barbarok lakta földön csak igen fejletlen társadalmi állapotokra találunk.

2) A hunok, különösen pedig Ethele (Attila) király birodalma hazánk állam- és jogtörténetének szempontjából nem csak azért nevezeteseek, mert ezen óriási birodalomnak a mai Magyarország földjén volt központja, hanem azért is, mert keletkezésének folytán en-

nek egyes részei először alakultak egygyé. Egyébiránt megjegyzendő, hogy a hun birodalom nem volt a római centralisáció módján összpontosítva, s hogy Ethele a hatalma alatt lévő népeket, melyeknek szabadságát és jogát meghagyta, egy politikai családdá alakítván, egyzersmind Európában egy új országglási rendszernek volt alapítója, melynek fővonásaira az avaroknál, és a vezérek korában a magyaroknál is találunk.

3) Ethele birodalmának szétbomlása után hazánk az u. n. nagy népvándorlásnak egyik főszínhelyévé lett, hol különösen négyféle népek szerepeltek.

a) Hun-scytha népek, u. m. a hunok, az avarok, a khazarok, a bolgárok, végre a magyarok. A későbbi kunokat sokan a hunokkal azonosítják: az erdélyi székelők pedig a hunoknak közvetlen utódjai.

b) A régi lakosoknak, kik a rómaiak korában itt találtattak, utódjai. Ezek részint néhány városi helységekben tartották fenn magukat, részint a népharczokban is részt vettek. Ilyenektől származtatják magukat az u. n. rumaenek vagyis oláhok.

c) Germán népek, névszerint keleti góthok, gepidák és longobardok. A Körmöczbánya környékén lakó u. n. krikehajereket sok mai ethnograph a régi quádok utódjainak tartja.

d) Szlávok, kik részint mint az avarok társai ide telepedtek (a Dunán túli részekben a Száváig és a karpát vidékekben), részint Heraclius kelet-római császártól hivattak meg ide (horvátok és szerbek). A szláv oroszok csak később (a XIV. században Koriatovics Tivadar alatt) telepedtek le Magyarország észak-keleti részeiben.

4) Azon eseménydús századok alatt, melyek Ethele halálától az avar birodalomnak a frankok általi legyőzéséig lefolytak, hazánk keleti részeiben a politikai rend

egészen szétbomlott, és csak romokat hagyott maga után; a nyugaton pedig a frank uralom kapott lábra. A IX. században mindenütt legnagyobb zavarra találunk.

5) Ekkor történt meg Árpád es harczosai által a honfoglalás. A magyarok Ethele király és a hunok emlékét ismét megújítván, úgy léptek fel, hogy az akkori Europa őket a hunok örökösének tekintette és ismerte el.

9. §. Ezen idő jogállapotai.

I. Ezen időből a hun-scytha és a szláv népek, s úgy szintén a rumaenektől semmi törvények nem jöttek korunkra; a hazánkban szerepelt german népek közül pedig a keleti góthok és a longobardok után fenmaradtak ugyan, de ezek nem ittlétők alatt, hanem akkor készültek, midőn Italiát már elfoglalták, s így hazai jogtörténetünk közvetlen tárgya nem lehetnek *a*). Általában tehát ezen egész idő jogállapotairól egyedül néhány töredékes történelmi tudósításokat bírunk, melyeknek adatai inkább csak egyes példákat, mint kimerítő közleményeket nyújtanak. Mindamellett ezek is igen fontosak; mert a hun-scytha népek eredeti jogközösségét, névszerint pedig a régi hunok és a későbbi magyarok nemzeti jogintézetei közti összefüggést bizonyítják *b*).

II. A magánjog szempontjából itt két ilyenmő vezetes példát emelek ki, egyet a hadi jog, a másikat a törvénykezés köréből. A hadi zsákmányra nézve a hunoknál azon szabály állt, hogy előkelő hadi foglyok mindig a vezérek intézkedése alá tartoztak, más foglyok, és általában a hadi zsákmány pedig az egyes harczosoké legyen *c*); s ugyanazon szabályt tartalmazzák még XV. századi törvényeink is *d*). A törvénykezési főhatóságot, valamint a régi hunoknál, úgy a vezérek korában a magyaroknál is a népgyűlés gyakorolta *e*).

a) Nagy Theodorik, a keleti góthok királyának *Editum*a a népvándorlás korának egyik különösen nevezetes és érdekes törvénye (I. munkámat „Egyet. Eur. Jogtörténet“ 3. kiad. 99. l.) A *Leges Longobardorum* Rothar, Grimoald, Liutprand, Rachis és Aistulf longobard királyok törvényeinek gyűjteménye, mely északi Olaszhon, sőt egész déli-Europa későbbi jogtörténetére nézve igen fontos (U. o. 113. l.) Miután a keleti góthok a hunoknak alávetve; a longobardok pedig Pannoniában az avarok barátjai és szövetségesei voltak, tehát mindketten a hunscytha népekhez igen közeli viszonyban álltak; nem szenved kétséget, hogy ezek jogéletökre is hatottak. Nézetem szerint a keleti góth és a longobard törvények ezen szempontból megvizsgálása a magyar jogtörténetre nézve is érdekes volna. — b) Erre nézve különösen méltánylást érdemelnek id. Bartal György vizsgálatai, *Commentariorum ad Historium Status Jurisque Publici Hungariae aevi medii*, I. köt. 73—104. ll.) — c) „Esse apud eos in more positum, ut praecipui ab Attila Scythiae Principes captivos ditiores sibi seponant, quoniam plurimum auctoritate valent.“ Priscus Rhetor, *Excerpta de Legationibus*, bonni kiadás 1829. 191. l. — d) 1439: 13.; 1458: 15. tcz. — e) „Constituerunt quoque (Hunni) inter se Rectorem unum, nomine Kadar, de genere Turda oriundum, qui communem exercitum iudicaret, dissidentium lites sopiret, castigaret malefactores, fures ac latrones. Ita quidem, ut si Rector idem immoderatam sententiam definiret, Communitas in irritum revocaret errantem Capitaneum, et Rectorem deponeret, quando vellet. Consuetudo etenim ista legitima inter Hunnos sive Hungaros usque ad tempora Ducis Geyche, filii Tocsun inviolabiliter extitit observata“ stb. (Kézai Simon, ed. Podhraczký Budán 1833. 16. l.) Ugyanazt említi Werbőczy Hk. I: 3. A közügyek ezen tárgyalási módjáról, mely a hunok és magyarok jogai közti fejlődési folytonosságot világosan bizonyítja, bővebben szól Bartal id. m. I. k. 73. sk. 11.

10. §. Honalapítás és új jogrendezés.

I. A honalapítást csak annyiban vesszük tekintetbe, a mennyiben hazai jogunk első rendezése vele karöltve történt, mely minden későbbi jogfejlődésnek szolgált alappól. Itt három történeti tényt kell szemügyre vennünk; a nemzet alakulását, a honfoglalást, és a honfoglalás alkalmával az új jogrendezést.

II. Nincs kétség, hogy a magyar nemzet alakulása a khazar birodalomnak szétbomlásával függött össze a IX. század második felében *a*). Ekkor alakult a tulajdonképi magyar nemzet hét hun-scytha néptörzs egyesülése által *b*), egy határozott szerződésnek alapján, melyben a törzsfőnökök Álmost, kit általában Ethele király ivadékanak tartottak, az új nemzet fejedelmének választották. Ez még az őshazában történt, a Don és Volga közt, a kaukazi hegyek alján. A szerződés, mert véreskü által erősítettett meg, vérszerződésnek neveztetik, és öt pontból áll, melyek a későbbi magyar jog alapelveit tartalmazzák; t. i. 1) »hogy míg éltek tart, mind magoknak, mind maradékaiknak is, vezérek mindig Álmos nemzetségéből legyen«; 2) »valami jót munkájokkal szerezhetnek, senki közülök ki ne legyen zárva belőle«; 3) »hogy azon fejedelmi személyek, kik Álmost szabad akaratjokból választották urokká, se magok, se fiaik soha a vezér tanácsából és az ország tisztjéből egyáltalában ki ne rekesztessenek«; 4) »hogy ha valaki utódaik közül hűtlenné lenne a vezér személye ellen, és meg hasonlást mívelne a vezér és rokonai között, a vétkeinek vére ontassék, mikép az ő vérök omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek«; 5) »hogy ha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódaiból esküjök állapotjait meg akarná szegni, átok alá legyen vetve mind örökké« *c*).

S ezen eskü képezi a magyar nemzet fenállásának jogi alapját. Nem mintha csak a hét törzs tagjai és azoknak utódjai képeznék a magyar nemzetet; hanem azon értelemben, hogy csak az tekintessék magyarnak és részesüljön a magyar jog kedvezményeiben, kit ezen szerződés pontjai köteleznek. Sok idegen vétetett fel utólag a nemzet kebelébe, s ennek folytán lett a magyar nem-

zet tagja és valóságos magyar *d*). De voltak olyan született magyarok is, kik a nemzetből büntetésül kizáratatván, a nemzeti jogtól megfosztattak; s kik megszűntek magyarok lenni *e*).

III. A honfoglalás közvetlenül fegyveres erővel történt; de az ősi magyar jog nyilatkozatának tekinthetjük, hogy Árpád fejedelem a magyaroknak, Ethele királytól és a hunoktól származtatott örökösödését nem csak fegyverrel érvényesítette, hanem jogi formákban foganatosította is, s így a jog magasabb eszméje által mintegy szentesítette. Ez volt Árpádnak szándéka, midőn az országot az akkori fejedelme által neki átküldött föld, dunavíz és fű alakjában jelképileg birtokba vette *f*).

IV. Az új jogrendezés a pusztaszeri népgyűlésen történt, melyet Árpád Zalán fejedelem legyőzése után tartott. Itt az ország és a nemzetbeliek joga részletesben és szorosabban határozott meg *g*). Azonban a dolog természetében feküdt, hogy az akkori magyar jog, ámbár a vérszerződés és a pusztaszeri gyűlés határozatai által sok tekintetben szabályozva, legnagyobb részt mégis csak szokásos jog volt.

a) Ezt bizonyítják a khazar birodalom történetének részletei. Porphyrogeneta Konstantin császár is ezen viszonyra látszik vonatkozni. (De administr. Imp. 38. fej.) Azonban bölcs Leo császár a magyarokat szabad nemzetnek nevezi (Szabó Károly fordítása az Új Magyar Muzeumban 185¹/₂. I. köt. 303. l.) — *b*) Ezen hét törzset porphyr. Konstantin név szerint említi: Neke, Megere, Kurtugermati, Tariani Genach, Kare, Kase. — *c*) Béla király névtelen jegyzőjének ide vonatkozó szavai a következők: 1) Ut quamdiu vita duraret tam ipsis, quam etiam posteris suis, semper ducem haberent de progenie Almi Ducis“; 2) „Ut quidquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret“; 3) „Ut isti principales personae, qui sua libera voluntate Almus sibi dominum elegerant, quod ipsi et filii eorum nunquam a consilio ducis et honore regni omnino privarentur“; 4) „Ut si quis de po-

steris eorum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis funderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento, quod fecerunt Almo duci“; 5) „Ut si quis de posteris ducis Almi, et aliarum personarum principalium iuramenti statuta ipsorum infringere voluerit, anathemati subiaceat in perpetuum“. (De Gestis Hungarorum, VI. fej.) Ezen öt pontot Zandirham rabonban idejében elfogadták és egy hatodik ponttal megtoldották a székek is; miről a régi székek krónika tudósít: „Hoc tempore gens Hunnorum altero Duce Arpad adveniens filio Almos, missis legatis Zandirham eandemque nobilitate pollentem gentem excepit; expositisque legibus sculptis in lapidibus hat kö^{sz}er, celebratoque more Rabonbani in arce Bonda sacrificio, sequentes leges, ex lapidibus perlegens adplicuit genti suae: (1.) Ut nemo, nisi de ejus stirpe virili suprema potestate praeficeretur in terra Pannon. (2.) Quam autem terram quis propria manu adquisiverit, eidem proprium evadat; quod vero unita vis, ex aequo inter adquirentes dividatur. (3.) Negotia autem populi consensu dirimantur. (4.) Qui autem praeficienti fidem infregerit, capite et fortunis minuatur ante sacrificium supremi Rabonbani. (5.) Si quis autem Rabonbanorum splendori contraiverit, igni et aqua eidem interdicatur. (6.) Si quis vero ad sacrificium supremi Rabonbani non comparuerit, per media viscera transfigatur.“ (A nemes székek nemzetnek constitutiói stb 277. l.) — d) Porphy. Konstantin (id. m. 39. fej.) a khazarok három törzsét említi, melyek így a magyarokhoz csatlakoztak. A honfoglaláskor a magyarok a föld mindazon előbbi lakosait fogadták be nemzetökbe, kik barátilag közékkbe léptek. „Et vicinae nationes, mond az anonymus, audientes facinora facta eorum, confluebant ad Ducem Arpad, et pura fide subditi serviebant ei sub magna cura, et plurimi hospites facti sunt domestici.“ (43. fej.) Lásd Kézai Simon krónikájának első függelékét „De nobilibus advenis“; továbbá a bécsi képes krónikát; a budai krónikát (ed. Podhraczký), Budán 1838. 46. sk. II.); és Turóczi krónikáját II. rész, 10. sk. fejj. A magyar jog honfoglalása ianen vette eredetét. — e) Werb, Hk. I.: 3. §. 4; Kézai Simon (ed. Podhr. 17. l.). Ezen büntetés igen nevezetes példáját látjuk az u. n. gyászvitézekben. (Budai krónika ed. Podhr. 44. l.; Turóczi krónikája II. r. 9. fej.) — f) Anonymus 16. fej.; budai krónika 37. l.; Turóczi krónikája II. r. 3. fej. — g) „Et in illo loco Dux et sui nobilis ordinarunt omnes consuetudinarias leges Regni, et omnia jura ejus;

qualiter servirent Duci vel primatibus suis, vel qualiter judicium facerent pro quolibet crimine commisso." (Anonymus 40. fejt.)

11. §. A jogélet fejlődése. *)

A vezérek korában a magyar jog összhangzásban a nemzet akkori életével és az ország társadalmi viszonyaival, már teljesen kifejtett jogrendszer volt. Hiányoztak ugyan még az európai általános joglétnak alakulási irányzatai. De annál határozottabban találkozzunk benne a nemzeti élet hatásával és nyilatkozási formáival, melyek későbbi időben a keresztyén vallás befolyása, s európai eszmék és nézetek által módosítottak ugyan, sőt egyikben másikban meg is változtattak, azonban lényegben mégis a magyar jognak főeleme maradtak később is. A mai jogtudomány felfogása szerint e tekintetben a következőket jegyezzük meg.

1) A magyar nemzet kezdettől fogva élénk jogérzet és igazságszeretet által volt vezéreltetve; s névszerint a jog kötelező formáiba különös súlyt fektetett. A vérszerződés, s úgy szintén a honfoglalásnál Árpád-tól alkalmaztatott ünnepélyes szertartások, ennek szintoly világos bizonyosságai, mint az Ethele király és a hunok utáni örököségi jogra folytonos hivatkozás. A honfoglalást nem akarták egyedül fegyverre alapítani, hanem a jog magasabb szentesítése által is biztosítani. Ennek felelt meg a köz- és a magánjog rendezése. Más nemzetek irányában, melyek ellenségeik voltak, ősünk akkor még azon közszellemet tanúsították, mely keleti eredetűk, pogány vallásuk, és addigi történetük következtében vala.

*) Horvát István, Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről, Pesten 1820.

2) Közjoguk összhangzásban volt a nemzet harczias szellemével. A főhatalom összpontosult a fejedelem személyében, Álmos nemzetségéből; s ez, valamint a nemzetnek nagybirája (gylas és karchan), és a nagy népgyűlés, közvetítették a nemzet egységét *b*). De az egyes törzsek a nekik lakhelyül szolgáló vidékekben *c*), s a nemzetségek, melyek összesen a nemzetet képezték, mindenik saját szállásában, helybéli önállósággal bírtak. Ezen önállóság, a vidék geográfiai fekvésének folytán, különösen Erdélyben volt nagy mérvben kifejtve.

3) Magánjog azon egy volt az egész országban. A magánjog azon dualismusának, mely a germán népektől alapított nyugateurópai államokban találtatott, úgy hogy ezeknek régibb lakosai a római, újabb megszállói pedig germán joggal éltek, hazánkban nyomára sem akadunk.

4) A nemzetségek szervezése az összes magánjognak volt alapja. Midőn a magyarok letelepedtek, a nemzetségek száma 108 volt; idő folytán azonban ezen szám idegenek által, kik a nemzet kebelébe felvételtek és a nemzetségek jogában részesültek, szaporodott *d*). A nemzetségek tagjaiból állt az országos nemesség. A törzsek és nemzetségek főnökei, ámbár a többiek felett elsőbbséggel bírtak, mégis a nemességnek felsőbb osztályát nem képezték. Csak a fejedelem (fővezér), és annak utódjai bírtak magasabb jogi állással.

5) A nemeseken kívül eredetileg csak szolgák voltak még, kik vagy büntetésül szabadságuktól megfosztattak, vagy mint hadi foglyok egyszersmind szolgaságba is jutottak. De a honfoglalásnak folytán, midőn a haza régibb lakosai az újonnan alapított országhoz számítottak, ez négyféle módon történt. Kik ellentálltak és legyőzettek, mint hadi foglyok szolgákká lettek. Kik az

elfoglalt földön laktak, habár nem harczoltak is a honfoglaló magyarok ellen, a mennyiben szabadságuknak elismerését nem nyerték, nem ugyan szolgálkává, hanem mint a föld járuléka, a birtokosok jobbágyaivá lettek. Mások, kik szabadságuknak elismerését nyerték, az ország szabad lakosai voltak ugyan, de nem országos nemesek. Azonban voltak olyanok is, kik a nemzet kapcsába felvételvé, nemzetségi jogban részesítették; s ezek valóságos nemesekké lettek.

6) A vérszerződésnek értelmében a 108 nemzetiségnek mindenike az országnak újonan szerzett földén birtokot, azaz szállást (descensus) nyert; sőt egyes érdemesb vitézek a fővezértől külön birtokkal is jutalmaztattak meg e). A szállások közvetlenül az egész nemzetségeknek voltak osztulajdona, közvetve mindazáltal a különbirtok és különtulajdon keletkezésének és alakulásának is képezték alapját, részint ideiglenes hatással (midőn egyes családok a nemzetség szállásából bizonyos részt kikaptak), részint maradandólag, az úgynevezett osztályok útján. A birtokcserének már ezen időben volt helye.

7) A fekvő birtokon kívüli dolognak csak annyiban volt önálló becse, a mennyiben vagy a harczkészülethez tartoztak, p. o. fegyverek, lovak, s más hasznavehető állatok; vagy a nemzeti szellem felfogása szerint a társadalmi életben értékkel bírtak, p. o. nemes fémek, s az ezekből készült edények és ékszerek, drága, különösen prémés ruhák. Ezek a közüzletnek voltak tárgya; sőt nincs kétség, hogy akkor hazánkban nevezetes kereskedés sem hiányzott f). Ehhez képest a költelmi jognak is volt már tere.

8) A magyar családi jognak alapviszonyaira, már ezen időben találunk. Mert ámbár jogunknak különösen

ezen része tapasztalta a keresztyén vallásnak nevezetes befolyását; mégis a magyar nemzet családi élete később, sőt jelenleg is oly sajátos jellemmel bír, hogy annak alapját nemzeti életünkön kívül keresnünk nem lehet. S valamint ez szükségképen egy régi családi rendezést feltételez; úgy Werbőczinek a családi jogra vonatkozó tana sem érthető a nélkül. A régi magyarok családjához nemcsak nejeik és gyermekeik, hanem cselédjök is tartozott. Ezeknek összesége had-nak neveztetett. A családi önállóságnak feltétele volt a háztartásnak önállósága; alapja pedig a házasság. A magyarnak neje feleségének neveztetett, és egyenjogu élettársa volt; a gyermekek, míg szülőik házában voltak, azoknak családi hatalma alatt álltak; a cselédség (házi szolgák) a családi jog védelmében részesült.

9) Rendezett törvénykezési eljárásnak volt helye. A házi fegyelmet a család feje gyakorolta; a nemzetségek belviszonyaiban azoknak főemberei határoztak; míg önálló törzsek voltak, a törzsfőnökök és törzsgyűlések, mint látszik, ezeknek igazgatási és birói főhatalmát is kezelték. Azonban a törzseknek nemzetté alakulása után, két nagybíró (gylas és karchan) volt, kik az egész nemzet felett önálló törvényhatósággal szolgáltatták az igazságot. Ezeknek ítéletétől csak a népgyűlésre lehetett még hivatkozni.

10) Úgy látszik, hogy az egy országos jogon kívül egyes vidékeknek és törzseknek is voltak külön szokásai. Az ország nem-magyar eredetű lakosai ehhez képest társadalmi viszonyaiknak sajátos jogi rendezésével, s ennek folytán sajátos jogintézetekkel is bírtak. Ezek mindazáltal magában, vagy külön álló rendszert nem képeztek, s nagyobbára csak helybéli szokásokon alapulván, az országos jog összes és egy rend-

szerének egyik része voltak. Egyedül a keresztyén egyház, melynek már a magyarok letelepedése előtt hazánkban számos hívői voltak, s a régi római provincialis és községi intézetek maradványai, melyek egyes vidékeken még fenálltak, bírtak némi befolyással az országos jog későbbi fejlődésére.

a) Mindamellett igazságtalan őseink irányában bölcs Leo byzanczi császár, midőn róluk azt mondja, hogy esküvel nem gondolnak, sem szerződést meg nem tartanak. (L. Uj Magyar Múzeum, 185¹/₂. I. köt. 304 l.) Ezen állítást számos történeti adattal lehet megczáfolni. Például csak azon 9 évi fegyverszünetre hivatkozom, melyet ők 926. I. Henrik német királylyal kötöttek, és saját kárukra lelkiismeretes pontossággal megtartottak. — b) „Habent primum Ducem exercitus Principem e prosapia Arpade, cum quo duo alii, gylas et carchan, qui iudicum vices obtinent.“ (Constant. porph., De admin. Imp. 40. fej.) „Constituebant inter se Rectorem unum nomine Kadar de genere Turda oriundum, qui communem exercitum iudicaret, dissidentium lites sopiret, castigaret immoderatos, fures ac latrones; ita quidem, ut si Rector idem immoderatam sententiam deffiniret, communitas in irritum revocaret errantem Capitaneum, et Rectorem deponeret quando vellet. Consuetudo etenim ista legitima inter Hunnos sive Hungaros usque ad tempora Ducis Geiche filii Tocsum inviolabiliter extitit observata.“ (Kézai Simon kronikája I. r. 2. fej. Podhraczký kiad. 15. l. V. 6. Werb. Hk. I: 3.) Ehhez képest porph. Konstantin Árpádot Turkia, azaz Magyarország fejedelmének (ὁ μέγας Τουρκίας ἀρχὼν) nevezi. — c) „Octo hae Turcarum gentes (azaz 7 magyar és egy khazar törzs) Principibus suis subjectae non sunt, sed singulae pro fluminibus, quibus distinguuntur, mutuo inter se contractu statuerunt, quamcunque partem bello infestari contigerit, ei communiter omni studio et cura suppetias ferre. — — Et habet unaquaeque gens peculiam Principem.“ (Const. porph. id. h.) Erdélyre nézve l. a Névtelen 24. és 26. fej. — d) „Centum et octo generationes pura tenet Hungaria, et non plures; aliae autem, si quae ipsis sunt conjunctae, advenae sunt.“ (Kézai Simon 13. l., s általában a hazai kronikák). A 108 eredeti magyar és a többi legrégibb nemzetséget névszerint meghatározni kísértette Horváth István (Magyarország gyök. régi nemzetségei 43. sk. II.) és Podhraczký József (Kézai

Simon kiadásában 93. sk. 11.) — e) P. o. l. Béla K. névt. jegyzőjének 15., 17., 28., 31., 32., 37., 40., 41., 44., 46. és 50. fejezeit. — f) Hüllmann K. D., Geschichte des Byzant. Handels, Frankfurt 1808. 73–80. 11.

MÁSODIK KORSZAK.

Sz. István király uralkodásától az Anjou királyok koráig (1000—1308). *)

12. §. Az állam- és jogélet fejlődésének általános áttekintése.

Második korszakunk alatt a magyar jog nevezetes átalakulást tapasztalt.

1) Legfontosabb esemény volt a keresztény vallásnak hazánkban meghonosulása**). A hittérítés már a vezérek korában vette kezdetét, s kívülről, mind keletről mind nyugatról, kísértetett meg. Ezen kísérletek mindazáltal maradandó eredményhez nem vezettek. Szent István volt a magyar népnek apostola, s mint főfontosságú történeti tény ki kell emelnünk, hogy a hittérítés nagy munkája általa történt, a magyar nemzeti élet belső fejlesztésének útján a). Nem hiányzott ugyan sokaknak ellenszegülése; sőt sz. István halála után, midőn Péter király helytelen terveinek kivi-

*) Szlemenits Pál, Törvényeink története az Árpádok alatt (a M. Academia Évkönyveinek VI. kötetében, Budán 1845. Érték. 65. sk.. névsz. 72.—227. 11.)

**) Fejér György, Religionis et Ecclesiae Christianae apud Hungaros initia, Budán, 1846.

telét erőszakolni igyekezett, a pogány életnek roppant reakciója következett be. De miután sz. László, különösen pedig Kálmán uralkodása alatt az ellentétnek igazságos és kibékítő kiegyenlítése sikerült *b)*, a keresztyénség diadala is a nép vallásos buzgóságában biztos támaszt nyert. Ezen idő óta a keresztyén vallás üdvös befolyása áthatotta és nemesítette a nemzeti élet minden viszonyait és iránylatait, s az ország felvirágzásának oly fontos tényezőjévé lett, hogy a vallásos szellemnek hanyatlása amarra is mindig kártékonyan hatott. Ennek világos példáját látjuk IV. vagyis Kun László király uralkodása szerencsétlen fordulataiban.

2) A keresztyén vallás meghonosulásával összefüggésben volt a magyar államéletnek keresztyén szellembeni újjáalakulása is. A nemzet fejedelme keresztyén-európai királylyá lett, a pápától küldött koronával megkoronáztatva, szent István hittérítői érdemeinek elismerésül az apostoli kereszttel megtiszteltetve, s az ennek megfelelő jogokkal is felruházva. E mellett a keresztyén magyar királyok erélyesen védelmezték az ország politikai függetlenségét és nemzeti önállóságát mind a nyugati, mind a keleti császárok ellen *c)*.

3) Magyarország az európai államrendszernek egyik tekintélyes és önálló tagjává lett; királya pedig a két római császár, s a jeruzsalemi, német, francia, angol és spanyol királyok után; tehát a keresztyén uralkodók közt a nyolczadik helyet foglalta el.

4) Magyarország ezen korszak alatt nyolcz virágzó királyság (Dalmatia, Horvátország, Rama vagyis Bosznia, Szervia, Galiczia, Lodomeria, Cumania és Bolgárország) anyaországává lett *d)*. Ezen államjogi viszony különösen IV. Béla király óta a magyar szent korona eszméje által nyert határozott formulázást.

5) Magyarországnak keresztyén-magyar állammá alkotása, belső szükségességnek folytán az államszervezésnek nevezetes reformjaival járt. Ide tartozott egy erős és központosított államhatalomnak alapítása, mely a megyei rendszerben egyik főtámaszát nyerte. Ide tartoztak számos államintézetek, melyekben sz. István részint, mint mondá, az »antiquos et modernos Augustos« utánózta, részint a nemzetnek régi államéletét vette alapul. Különösen érdekes a régi népgyűléseknek országgyűlésekké átalakítása. Ezek kezdetben igen változékony alakot mutatnak; sz. István alatt csaknem egyedül a királynak, egyházi és világi főurakból álló tanácsgyűléséből álltak, I. Béla alatt a régi népgyűlések már már vissza látszanak állítva lenni, sz. László pedig ezeket a keresztyénség szellemében alakította át stb.; míg végre az arany bullának (1222.) folytán a köznemesiségnek hatályos részvéte mellett, azon rendezést nyerték, mely a későbbi századokban megmaradt. IV. László óta nagyobbára a rákosi mezőn tartattak. Az 1298-iki országgyűlésben a kunok és szászok is vettek részt.

6) Mindezeknek következtében a fennálló magánjog is nevezetes változást tapasztalt. Régi alapja megmaradt ugyan, és sz. István az előbbi jogélet fonalát nem szakította meg. De a régibb jogintézetek a keresztyénség és az europailag rendezett államlét befolyása alatt sok pontban átidomítottak; azonkívül pedig új eszmék támadtak, s számos viszonyok ezeknek értelmében rendeztetvén, új intézetek alakultak, melyek a magánjogot is más színben tüntetik fel előttünk, mint az az első korszak alatt volt.

a) »Hungari non per praedicationem Apostolicam vel Apostolorum, quorum Principis vicem et personam in terris Papa gerit, sed per institutionem proprii Regis eorum, sanctissimi videlicet Ste-

phani Regis, conversi sunt ad Catholicam fidem.“ Hk. I: 11. §. 2. Sz. Bruno, ki 1006. körül Magyarországbán mint hittérítő akart működni, s kit sz. István szívesen fogadott, II. Henrik császárt tudósította: „Dies et menses jam complevit integer annus, quod, ubi diu frustra sedimus, Ungaros dimisimus.“ Nem szenved tehát kétséget, hogy Magyarország nem külső missionariusok, hanem saját királyának működése által térített meg a keresztyén vallásra. Ezt különösen politikai tekintetben is méltányolta legujabb időben Hilferding orosz tudós, kiemelvén, hogy Nagy Károly óta az ez által megújított nyugati birodalom császárai Europa kelete irányában is uralkodási, állítólag történeti hivatásukat hirdették, s ezt minden ujonan megtérített népeknél már a hittérítők által is oly módon igyekeztek érvényesíteni, hogy ezeknek fejedelmei nekik mintegy végzet szerinti hűbérnökei (vasalli) legyenek. Az orosz tudós sz. István egyházi alapítványai, országos intézetei, és társadalmi reformjainak világtörténeti jelentőségét különösen abban találja, hogy az ezek által újjászületett, és az europai keresztyén államok rendszerének tagjává lett Magyarország az említett terv érvényesítésének minden kelet-europai államok közt első állt sikeresen ellent. (Ruszkaja Beszjeda című orosz folyóirat, Moszkau 1856-ki évfolyam, I. kötet, Nauki 1–34. ll. névsz. 5. l.) — *b)* Büdinger Miksa, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058–1100. Lipcse 1866. — *c)* Névszerint I. Endre III. Henrik császár ellen, III. István és III. Béla a byzanczi császárok ellen. — *d)* Lásd Madarassy Ferencz, Dissertationes historico-criticae super quibusdam vetustiorum Rerum Ungaricarum Capitibus, Pozson 1832.; — Pray György, Commentarii historici de Bosniae, Serviae ac Bulgariae stb. cum Regno Hungariae nexu, kiadta Fejér György Budán 1837; — Valamint gr. Cziráky Antal, Virozsil Antal és Récsi Emil Magyarország közjogára vonatkozó munkáit. — Az említett tartományok Magyarországhoz kapcsolása V. István magyar király korában már befejezett tény volt, ki 1271. II. Otakar cseh királylyal békességet kötván azt mondja: *includentes eidem paci et eadem vallantes Regna nostra, videlicet Ungariam, Dalmatiam, Croatiam, Ramam, Serviam, Galiciam, Lodomeriam, Cumaniam, Bulgariam, totumque Ducatum Sclavoniae stb.* (Fejér, Cod. Dipl. V. k. 1. r. 123. l.; és teljesben Wenzel, Árpádkori Uj Okmánytár III. k. 247. l.

13. §. Sz. István mint hazánk első keresztyén törvényhozója. *)

Nemzetünk sz. Istvánt nem csak mint országunk első törvényhozóját tisztelte mindig *a)*; hanem jogéletünk főintézeteinek eredetét is tőle származtatta. Ennek folytán két könyvben foglalt törvényei mindig legnagyobb tiszteletben tartattak *b)*; s későbbi időben a magyarországi törvényhozás is csaknem folyvást egyik főfeladatának tekintette, sz. István intézeteit megőrizni *c)*. Mindamellett a magyarok, mint láttuk, nem tőle vették első törvényeiket; s sz. István törvényeinek számos helyei bizonyítják, mikép főérdeme abban állott, hogy ő a régi magyaroknak pogány és scytha szellemű jogát és társadalmi intézeteit a keresztyénség kívánalmai szerint átídomította. Imre fia számára írt intéseinek 8-dik fejezete világosan mutatja, hogy az ősök intézeteinek és szokásainak megtartása törvényhozásának egyik elve volt.

Egyébiránt hiba volna, ha sz. István befolyását hazánk és nemzetünk jogéletének ujjaalakítására egyedül törvényeiben akarnók keresni. A XI. század más-kép fogta fel a törvényhozás feladatát, mint az ujabb kor; s a szoros értelmű törvények célja akkor inkább csak a jogélet külső rendezése, mint rendszeres szabályok általi alakítása volt. Így sz. Istvánnak törvényei is jogrendező intézkedéseinek csak egy részét tartalmazzák; de másrésről nem is tűzték ki magoknak célul, hogy akár anyagilag, akár alakilag ezeknek kimerítő foglalatja legyenek. Nem csoda tehát, ha azon tökéletesebb formájukban is, melyet már az admonti codex után

*) Endlicher István, Die Gesetze des heiligen Stefan. Bécs 1849.

ismerünk, nem képeznek teljes és kerékdéd egészet, sem egyes rendeleteikben egy-eredetű és öntetű törvényeket nem nyujtanak.

Ennek kettős következése van: 1) Hogy sz. István számos intézkedéseit törvényein kívül kell keresnünk, s gyakran történik a későbbi királyok törvényeiben olyanokra is hivatkozás, melyek ezekben nem találhatók *d)*; 2) a szent királynak több törvénye oly rendeleteket is tartalmaz, melyeket ő akkori időben híres általános egyházi törvényekből vagy más államok és nemzetek jogából kölcsönzött *e)*.

a) „Primus omnium gloriosus ille Rex et Apostolus noster, Beatus Stephanus, praeclaras editit constitutiones.“ Werb. Hk II : 6. §. 4. — *b)* Ezek a magyar törvénytárban vagyis Corpus Juris Hungarici-ban „Sancti Stephani Regis Decretorum Liber Secundus“ czíme alatt találhatók, de szövegök itt nagyon hibás. Az eredeti szöveget dr. Wattenbach Vilmos heidelbergi tanár csak 1846. Stajerhóban az admonti kolostor könyvtárában egy XII. századi kézirati codex-ben fedezte fel. Ezt első használta Endlicher István: (Die Gesetze des heil. Stefan, Bécs 1849; és Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Sangalli 1849.) Endlicher az admonti codex, sz. István törvényeit tartalmazó részének, legnagyobb pontossággal készített hasonmását a Magyar Tud. Akadémiának ajándékozta, melynek könyvtárában az jelenleg őriztetik. Ennek alapján tettem közzé ezen törvények szövegét az Árpádkori Uj Okmánytárban (I. köt. Pest 1860. 3. l.) — *c)* Névszerint II. Endre király arany bullája, mely korunkig a magyar alkotmány főalaptörvénye, határozottan sz. István törvényeinek és intézeteinek épségbentartását és visszaállítását tűzte ki magának czéljául: „Quoniam libertas tam nobilium Regni nostri, quam etiam aliorum, instituta a Sancto Stephano Rege, per aliquorum Regum potentiam stb. fuerat in quam plurimis partibus diminuta; — — concedimus tam eis (nobilibus) quam aliis hominibus Regni nostri libertatem a Sancto Stephano concessam.“ (Az arany bulla bevezetése.) V. ó. IV. Béla 1267-ki végzeményének előbeszédét is. — *d)* P. o. sz. László III. D. 37. fej.; Kálmán I. D. 37. fej.; az arany bulla 19., és 1231 : 27.; 1504 : 26. „Wir haben es hier nicht mit einer systematischen Zusammenstel-

lung aller Rechtsnormen zu thun, und können dieses Dekret nur als eine Sammlung solcher Bestimmungen ansehen, durch welche einheimische Rechtsgewohnheiten verändert oder aufgehoben worden sind, oder durch die einer Nationalsitte entgegen getreten werden soll, die mit den Zuständen des neuen christlichen Staates unverträglich ist, während der weitere Umfang des unverändert fortbestehenden alten Rechtes als bekannt vorausgesetzt wird.“ (Endlicher, Die Gesetze des h. Stephan, 52. l.) — e) P. o. Az I. könyv 1 és 2. fejezete az 847-ki majnczi zsinat 6. és 7. cikkét; — a 3. fej. I. Adorjan pápa 68. cikkét.

14. §. A jogfejlésnek hármias iránya. 1) Törvényhozás. *)

Azon roppant változásnak, melyet sz. István reformjai jogéletünkben eredményeztek, egyik következése volt, hogy a közügyek kezelésében és elrendezésében nem találunk azonnal azon határozottságra és formai állandóságra, mely általán véve a magyar törvényhozás jellemző vonását képezi. A törvényhozás eljárása, és a hozott törvények külső alakja is csak későbben nyert állandó szabályozást.

Az árpádi királyok korszakára nézve e tekintetben általán azt jegyezzük meg, hogy a szokás irányában, mely a fennálló magánjognak főalapja volt, a törvény és privilegium, továbbá az általános és külön jog közti különbség még nem vala közjogilag teljesen kifejtve, s hogy ennek folytán a jog szabályozásának módja is egyformának még nem mutatkozik. Névszerint:

1) Sz. István, sz. László és Kálmán törvényein a)

*) A magyar törvények „Corpus Juris Hungarici“ neve alatt ismeretes gyűjteménye; — Kovachich Márton György, Vestigia Comitiorum, Buda 1790; és Supplementa ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros, 3 kötet, Budán 1789—1790; — és Kovachich Miklós József, Sylloge Decretorum Comitiorum I. Regni Hungariae, 2. köt. Pest 1818.

még nem találjuk azon formát és rendezést, melyet a magyar törvényhozás később alkalmaztatott. A IX. századtól fogva a frank királyok kapitulareinak alakja és felosztási módja Europa egész nyugatán bírt különös tekintélyvel: s így nem csoda, hogy első királyaink is ezt használták törvényeikben mintául. Ennek folytán ezen törvények fejezetekre (capita) osztatnak.

2) Mindamellett az említett törvények közt, tartalmukra nézve, nagy a különbség. Sz. István törvényeit tanácsának hozzájárultával hozta b); sz. László nagy országos gyűlést tartott, melyen a főpapok és főurak, de azon kívül az alsó papság és a nép is jelen voltak c). Sz. István és sz. László törvényei az egyház tekintélyét tükrözik vissza, mely azon időben egész Európában a jogélet rendezésére különös befolyással volt, sőt nagy részben az azon korú egyes egyházi törvényeket csaknem szó szerint ismétlik d). Kálmán törvényeinek más szelleme és iránya volt; t. i. az egyház és a nemzeti élet kívánalmait a méltányosság és reciprocitás alapján összeegyeztetni. Az ő törvényei eredetileg magyar nyelven hozattak; de mi csak latin fordításukat birjuk már e).

3) Ezen törvényhozási iránylatoktól eltérnek egyes jelenségek, melyekkel néhány más király uralkodása alatt találunk. Ide tartozik a székes-fehérvári országgyűlés, melyet I. Béla király 1061. hirdetett. Ide III. Béla több fontos legislatív intézkedése. S bármit is tartunk Frisingai Ottonak Magyarország akkori közállapotaira vonatkozó és vastag félreértést tanusító adattairól f); az arany bulla tartalma még is világosan bizonyítja, hogy akkoron a hazai közviszonyokra nézve sok visszaéléseknek volt helye. Ezek csak sz. István intézeteinek visszaállítása által látszottak elháríthatóknak.

4) II. Endre óta a törvényhozás gyakorlásának

már más modorával találkozunk *g*). Nincs kétség, hogy sz. István intézeteinek visszaállítása volt a közkívá-
natnak tárgya. Azonban mellőzve, hogy II. Endre
törvényei egészen más viszonyokra és kérdésekre vonat-
koztak már, mint a szent királynak végzeményei; ezen
törvények már teljesen és határozott formában alakított
országgyűlésen hozattak, melyen a főpapokon és fő-
urakon kívül a köznemesség is jelen volt. Ugyan azt
látjuk az 1267-ki országgyűlésen is. Maga a törvény
pedig királyi engedély (*concessio*) formájában adatott
ki, melyet az országgyűlés elfogadott. A törvények
alakjára nézve pedig annyiban változás történt, hogy
ezen időtől fogva minden egyes törvény (végzemeny)
már cikkekre osztatott, a mi 1848-ig a magyarországi
törvények állandó szerkezete maradt.

5) A rákosi országgyűlések, melyek IV. László
alatt kezdődnek, a törvényhozás gyakorlásában ismét
nem csekély változást vontak maguk után. A főpapok
és főurak tanácsa és beleegyezése (*consilium et con-
sensus*) már IV. Béla óta (v. ö. az 1267-ki végze-
ményt) szükségesnek találtatott. S ez nem csak III.
Endre alatt, és még inkább az ennek halála után beállt
interregnum idejében is állt fenn; hanem oly nevezetes
kiterjesztést is tapasztalt, hogy az 1298-ki országgyű-
lésben az „*universitas nobilium, Saxonum et Cumano-
rum*“ is részt vett.

Látjuk ezekből, hogy az árpádi királyok korában,
ámbar kezdetben a régi népgyűlések törvényhozói ha-
talma egyedül a király személyében látszik összponto-
sítva lenni *h*): még is azon formák, melyek közt az
gyakoroltatott, mindinkább tágultak; a minék folytán a
jogélet köre és nyilatkozási szabadsága is nagyobb di-
mensiókat nyert.

a) Sz. László végzeményeinek három, és Kálmán király végzeményeinek két könyve a törvénytárban. I. Endre királynak ugyanott található u. n. edictuma, melynek szövege Bonfinius munkájából vétetett, helytelenül hozatik fel törvényül. — b) Sz. Istvánnak fiához Imréhez intézett taniratát, mely a törvénytárban helytelenül címeztetik végzeménynek, itt mellőzvé; ha valóságos törvényeinek két könyvét tekintjük, a sz. királynak következő törvényhozói nyilatkozataira találunk: „Decrevimus nostra Regali potentia“ (I. könyv, 6. fej.), „Regale Decretum“ (I. k. 30. fej.); „Decernimus nostrorum primatum conventu“ (I. k. 25. f.); „Decretum Regalis Senatus“ (I. k. 15. f.); „Decretum Regalis Concilii“ (I. k. 20. f.); „secundum Regalem Senatum decretum est“ (I. k. 31. f.); „in hoc Regali Concilio decretum est“ (I. k. 29. f.); „Consensimus petitioni totius Senatus“ (II. k. 2. f. ~ c) „Anno Incarnationis (Dominicae) MXCII. in civitate Szabolch sancta synodus habita est, praesidente Christianissimo Ungarorum Rege Ladislao, cum universis Regni sui Pontificibus et Abbatibus, nec non cunctis Optimatibus, cum testimonio totius cleri et populi.“ (Sz. László I. végzeményének bevezetése); „Temporibus piissimi Ladislai Regis omnes nos Regni Pannoniae Optimates in Monte Sancto Conventum fecimus“ (Sz. László II. végzem. 1. fej.) — d) Sz. István törvényeiben a 847-ki majnczi zsinat; és I. Adorján már említett kanonain kívül, még néhány más zsinati végzésnek, és a frank kapitularék néhány (4) egyházi dolgokra vonatkozó rendeletének, sőt a lex salicanak (ed. Heroldi XXIX. czim. 5. az I. k. 29. f.) is találatnak kivonatai. Sz. László I. végzeményéről Péterfy Károly azt bizonyítja: „Recurrunt canones plurimi in aliis etiam provinciis et plerisque conciliis orientalibus sanciti“ (Sacra Concilia stb. I. köt. Pozsony 1741. 16. l.) — e) Alberik barát, Kálmán király I. végzeményének fordítását Serafin esztergami érseknek ajánlván, munkájáról azt mondja: „Verumtamen Tu, mi Domine, qui in hujus populi linguae genere minus me promptum consideras, si quid calamus a suscepti itineris tramite declinaverit, Tua quaeso in me solita benevolentia, et supervacanea reseces, et imperfecta suppleas, errata corrigas“ stb. (bevezetés 16. §.) Szembetűnő magyarismus példáját találjuk a 76. fejezetben (1. §. „Ut alium furatus sit sibi impositum fuerit“ = hogy mást meglopott, reá fogják; 2. §. „non ut fur teneatur“ = tolvajnak ne tartassék.) — f) De gestis Friderici I. Imp. I. könyv 31. fej. — g) Az árpádi királyok korából ismerjük még, II. Endre király

1222-ki (arany bulla) és 1231-ki, IV. Béla király 1267-ki, s III. Endre király 1291-ki és 1298-ki végzeményeit.

15. §. 2) Törvénykezés.

A törvénykezés ezen időben az igazság szolgáltatásának inkább csak gyakorlati, mint magasabb elvi érdekeire fordítván gondoskodását; még nem igen lehetett akkor a jogalakítás és önálló jogrendezés támasza. Törvénykezésünk valódi jelentőségére csak az Anjouk óta találunk. Az Árpádok korában bíráink a gyakorlati élet ténykérdéseinek elintézésén kívül alig keresték még hivatásuknak feladatát; s azon kornak tökéletlen bizonyító rendszerénél fogva, csak ritkán emelkedtek a jogkérdések önálló fejtegetésének álláspontjára. Mindamellet, ha az akkori, bár jogrendszerünkre nézve kevésbé tanulságos, törvénykezési viszonyokat szemügyre nem vesszük, jogtörténetünkrol csak hiányos ismeretünk lesz. Megjegyzendőnek tehát látszik:

1) Az igazság szolgáltatásának országos súlypontja a királyi méltóságban volt. A nádor és a „Judex Curiae Regiae“ voltak a király fősegédei.

2) Az országos nemeseknek különös bírái voltak, s különösen az ő jogügyeik tekintetében az arany bulla első cikke azt határozta, hogy a király, vagy megakadályoztatása esetében a nádor sz. István napján Székesfehérvárott az igazság szolgáltatása végett jelenjen meg. A megyék nem-nemes lakosainak törvényes bírása pedig a főispán és annak comes curialis-a volt.

3) Nagy fontosságú volt az egyházi rendnek hazánk törvénykezési viszonyaira hatása. Ennek hármás irányát találjuk: a) a mennyiben a királyi felség oldalán a főpapok az első helyet foglalták el, s névszerint az esztergami érsek, mint ezeknek elseje több törvénykezési ügyekben a király személyét helyettesíté (Per-

sonalis Praesentia Regia); **b)** a mennyiben Kálmán király alatt az u. n. zsinati törvényszékek felállítottak, melyekre az egyházi rendnek a világihoz hasonló befolyása volt **a)**; **c)** a mennyiben II. Endre király óta az u. n. hiteles helyek (loca credibilia), azaz a káptalanok és konventek, küldöttei a törvénykezési intézkedések végrehajtásában részt vettek **b)**. Az egyházi rend törvénykezési befolyásának nevezetes hatása volt, részint közvetlenül, p. o. a bizonyítékok alkalmaztatásában az u. n. istenítéletekre nézve (ordalia) a nép előítéletei és babonás hite ellen törekedvén **c)**; részint közvetve, mert nem szenved kétséget, hogy a kánoni jog, ámbár országos jog erejét nem nyerte nálunk soha, még is ezen uton nem csekély tekintélyre emeltetett világi dolgokra nézve is.

4) Az eljárási formák tekintetében hazánk akkori törvénykezési rendszere igen egyszerű volt, és csak a korszak vége felé találtatik abban, a kánoni jog befolyásának folytán, a formaságok részletesebb kifejtése.

a) „Quia populus noster magnis saepe tam viae quam inopiae laboribus praegravatus pro qualibet necessitate Curiam Regalem adire non potest; bis in anno, id est in festivitate Apostolorum Philippi et Jacobi, et in octavis Michaelis, Synodum in unoquoque Episcopatu celebrari constituimus: in qua tam Comes, quam Comites, et aliorum Magistratuum dignitates et potestates ad suum Episcopum conveniant. Ad quam quicumque, etiam sine sigillo vocatus, non venerit, reus iudicio erit.“ (Kálmán I. végz. 2. fej.) — „Qui in tribus conciliis causam suam legaliter definire noluerit, ejus querimoniae amplius non audiantur“ (U. o. 64. fej.) — **b)** A hiteles helyekről tüzetesen szól a magánjog. — **c)** Az egyház az istenítéletek alkalmaztatását mindig roszalta, és csak nagyobb visszaélések elhárítása végett tűrte el, de saját felvigyázata alá vonta. Erre ezélezt Kálmán I. végzeményének 22. fejezete is; „Judicium ferri et aquae in aliqua Ecclesia fieri interdicimus, nisi in Sede Episcopi, et majoribus Praepositis, ut Posonii et Nitriae.“

A tüzes vas próbájáról birunk igen érdekes tudósítást a nagy-váradi egyház jegyzőkönyvében (1201—1235. ; *Ritus explorandae veritatis seu iudicium ferri candentis*, Kolozsvár 1550. ; Bél. M., *Adparratus ad Historiam Hungariae*, I. Decas, Pozsony 1785. 191—278. ; *Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli 1849. 640—742. ll.)

16. §. 3) A jog tudományos fejtegetése.

Sz. István intései fiához Imréhez, s törvényeinek két könyve világosan bizonyítják, hogy a szent király és tanácsadói (névszerint sz. Gellért csanádi püspök) az Európában akkor divatozott jogelveket és társadalmi szabályokat ismerték ; sőt ez volt oka, hogy külső egyházi zsinatok kánonai, és a frank királyok kapitularei országos törvényhozásunkra is némi, leginkább egyházi kérdésekre vonatkozó befolyást nyertek. Sz. István egykor híres u. n. *Legendáját* csak címje után említhetjük. Kálmán királyról pedig határozott tudósításunk van, hogy ő a törvénykezés köréhez tartozó, mind világi mind egyházi jogismereteinél fogva nagy hírben állt a).

Ezen előzmények után a jog tudománya Magyarországon is nevezetes lendületet nyert, midőn a XII. század óta a bolognai és a párizsi egyetemeken a jog tudományos művelése nagyobb jelentőségre emelkedett. Ennek bizonyosságául szolgálnak : 1) a veszprémi egyetem alapítása és virágzása ; 2) a magyarok tanulmányozásai a bolognai és párizsi egyetemeken ; 3) a jogtudomány doctori fokozata, melylyel már ezen időben számos hazánkfiát látjuk díszítve.

1) A veszprémi egyetem, mint látszik, már a XII. század végén, hihetőleg III. Béla király által volt alapítva a párizsi egyetem mintájára ; s ehhez képest Veszprémet illeti a dicsőség, hogy az alphavasok éjszaki részén a legrégibb főiskolának volt székhelye. Jellem-

zését találjuk IV. László király egyik 1276-ki okmányában, hogy „cultus justitiae ad Regni jura conservanda inibi obtinuit principatum“ *b*). Nincs tehát kétség, hogy ezen egyetemen a jog tudományos művelésére különös szorgalom fordított, s az oktatás még 1276. az ottani nagyprépost „Magister Paulus dominus (tanár) legum“ vezetése alatt állt. Minden jelenségek oda mutatnak, hogy az egyetem a veszprémi káptalan gondjára volt bízva *c*). De azon csapásoknak folytán, melyek hazánk dunántúli részeit a XIII. század vége felé érték, a veszprémi egyetem is megszűnt *d*).

2) Midőn a XII. században Párizsban, Bolognában és Olaszhon néhány más városaiban, egyetemek (studia generalia) keletkeztek, melyek különösen Justinian császár római, és a kánoni törvények oktatását és tudományos fejtegetését tűzték ki magoknak feladatúl, csakhamar hazánkban is találkoztak többen, kik ezen egyetemeken részint mint tanulók oktatást kerestek, részint mint tanárok működtek.

A bolognai egyetemen már a XIII. században a 18 u. n. ultramontan egyetemi nemzet közt a magyart is találjuk *e*). Az ott tanulók pedig hazánkba visszatérvén nem ritkán előkelő egyházi állást nyertek *f*). A bolognai egyetem azon idei tanárai közt magyaroknak, Paulus Ungarus, mint híres kanonista említterik, és Damianus *g*) mint szintén a kánoni jog, és a törvénykezés híres tanára Bolognában köztiszteletben állt, és a törvénykezésről egy híres munkát hagyott hátra *h*).

A párizsi egyetemen már egy 1175-ki tudósítás szerint négy magyar ifju tanúlt. Úgy látszik, hogy tanulmányaik tárgya a kánoni jog volt *i*).

A vicenzai és paduai egyetemeknél is találunk magyar tanulókra a XIII. században *k*).

3) Hazánkban a jog tudományos művelésének akkori tekintélyére mutat, hogy a polgári és kánoni jog doctorai gyakran előkelő, különösen egyházi hivatalokra emeltettek *1)*; kik a római és kánoni jog terén szerzett ismereteiket a magyar egyház, de egyszersmind a hazai jog érdekében is igyekeztek hasznosítani.

a) II. Orbán pápa Kálmán magyar királyhoz egy 1096-ki levelében így szól: „Retulit nobis venerabilis filius noster Odilo, S. Egidii Abbas, strenuitatem tuam praeter saecularem, qua prae-cellis industriam, scripturis etiam ecclesiasticis, et quod potissimum judiciariam concedet potestatem, sanctorum canonum pollere scientia“ (Fejér, Cod. Dipl. II. k. 13. l.) — *b)* A veszprémi egyetemről van tudomásunk IV. László két 1276-ki okmányából (Fejér u. o. V. k. 2. r. 347. l. és VII k. 2. r. 46. l.) — *c)* Ennek bizonyosságul szolgál a „quindecim personarum de Capitulo doctorum juris utriusque“ kánoni és polgári jogkönyvekből álló könyvtára, melyről az 1276-ki okmányoknak egyike említést tesz. (Fejér u. o. VII. k. 2. r. 47. l. — *d)* Sajnálkozással kell bevallanunk, hogy a veszprémi egyetem szervezéséről egyebet nem tudunk, mint „quod in Vesprimiensi civitate a tempore, quo in Hungaria (fides coepit) catholica, Dei dono liberalium artium studia, prout Parisiis in Francia“ stb. találtatott, hol egyszersmind jogtanítás is létezett (Fejér u. o. V. k. 2. r. 347. l.) — *e)* Ezt bizonyítja a bolognai egyetem statutumainak azon példánya, mely a pozsonyi káptalan könyvtárában őriztetik, és mely 1317. készült. Azon példány, melyet Savigny használt, (Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter. III. köt. 2-ik kiadás, Heidelberg 1834. 159–272. és 643–665. II.) 1432-ből való, tehát a pozsonyinál 115 évvel újabb. Azon rubricában, mely a Dudum szóval kezdődik, és mely még régibb statutumokból van átvéve a „natio Vngarorum“ mint önálló academiai nemzet említettetik. — *f)* P. o. István, ki 1266. kalocsai érsek lett (Fejér, Cod. Dipl. IV. k. 3. r. 360. r., és Árpádkori Új Okmánytár III. k. 148. l.); Tamás a híres spalatoí esperest (Historia Salonitájának 27-ik feje). — *g)* „Paulum Ungarum, qui notabilia secundae et tertiae compilationis ordinate collegerat“ stb. (Joanes Andreae tudósítása Savignynál id. m. III. k. 632. l.) — *h)* Vannak kik Damianust Durantis speculum judiciale-je 1612-ki frankfurti kiadásának egy hibás olvasása után csehnek tartják; de bebizonyo-

dott már, hogy ezen helyen hézag van. s hogy a cseh jogtudós-
nak, kiről ott említés van, Péter a neve. Diplovataccius Damianust
határozottan magyarnak nevezi (Sabiniacus, *Historiae Juris Rom.*
aevi medii V. k. 149. I.; 2-ik kiad. III. k. 42, sk. II.) Ehhez ké-
pest kétséges, ha vajjon azon munkáknak (Opera), melyek Bassa-
nóban 1783. megjelentek, Damianus vagy Péter a szerzője. Azon-
ban Damianusnak egy kétségkívüli munkáját (Summa de ordine ju-
diciario) egy párizsi kézirat után Wunderlich Agathon adta ki
(Anecdota, quae processum civilem spectant, Göttinga 1841. 27—120
ll.) — i) Fejér Cod. Dipl. II. k. 189. l. — k) Bertold merani her-
czeg, még mint kalocsai érsek, tanult Vicenzában 1209; Urbacz
poségaí prépost Paduában (Fejér u. o. IV. k. 3. r. 229. l.) A pa-
duai egyetemre nézve l. Bartalt, Comment. III. köt. 12. l.) — l) P.
o. a már említettteken kívül, 1198. Apollinaris mester (Fejér u. o.
II. 323. l.); 1257. Smaragdus, Archiepiscopus Colocensis Doctor
Decretorum, IV. Béla király kanczellárja (Katona, Hist. Coloc.
Ecclesiae I. köt. Kalocsa 1800. 313. l.); 1273. Magister Joannes De-
cretorum Doctor Archidiaconus de Gómör (Fejér u. o. V. k. 2. r.
122. l.); 1275. Joannes de Ilmur Praepositus Budensis Decretorum
Doctor (u. o. 279 l.); 1279. Magister Antonius Praepositus Posoni-
ensis (u. o. 520. l.); 1280. Magister Jacobus Praepositus Chasmen-
sis Doctor Decretorum (u. o. V. k. 3. r. 15. l.); Magister Andreas
Doctor Decretorum Praepositus Strigoniensis (u. o. 264. és 269. l.);
1287. Paulus Praepositus Strigoniensis Legum Doctor (u. o. 372.
l.) stb.

17. §. A particuláris jogok alakulása.

1. Magyarország geographiai, ethnographiai és
közjogi viszonyainak sajátos módon összehatása (11.
§. 10), s több országnak az anyaországhoz annexiója
(12. §. 4.), okot és alkalmat szolgáltatott arra, hogy a
magyar sz. koronának területén az általános országos
jogon kívül már ezen időben több particuláris
jog is keletkezett. Ezen particuláris jogok voltak több-
félék, s általánvéve három osztályt képeztek: 1) az
annectált országok particuláris jogai;
2) a szlavoniai és erdélyi részek particulá-

ris jogai, s 3) az anyaország egyes vidékeinek és városainak particuláris jogai.

II. Legérdekesebbek voltak az annectált országoknak, t. i. Dalmatia, Horvátország, Bosznia, Szerbia, Galiczia, Lodomeria, Kumania és Bolgárország particuláris jogai. Ezen országok a szent koronával, a fennálló foederatív rendszer elvei szerint, csak közjogi összeköttetésben lévén, mely külsőleg országos törvényekben, királyi privilegiumokban, hódolati cselekvényekben és okmányokban stb. nyilatkozott, belső közigazgatási és jogi rendezésekre nézve az anyaország jogától bizonyos függetlenséggel bírtak, mely az ott keletkezett particuláris jogoknak volt alapja. Névszerint:

1) Dalmatiában, Horvátországban és Boszniában, melyek különös kormányzók, az u. n. bánok alatt álltak, a jog alakulása nem az anyaország általános, hanem sajátos particuláris iránylataik szerint történt. Ez főképen a tengeri városoknál és szigetekenél mutatkozik, melyeknek, magyar királyi privilegiumoknak alapján, az olasz városok mintájára önálló jogfejlése volt, úgy hogy abban az ezen városok tartozékát képező körülfekvő vidékek is foglaltattak; névszerint Spalato, Jadra, Trau, Sebenico és Nona városokban; s Arbe, Veglia, Pago, Lesina, Brazza és Curzola szigeteken. Ezen tengeri városoknak és szigeteknek joga a községek autonómiájából indult ki, s nagyobbára statutumok útján nyert rendezettebb formát; melynek tekintetében annak ellentétét a fejletlenebb provinciális jog képezte. Erre a nyugat-európai feudalismus nem csekély hatással volt; úgy azonban, hogy az által az egyes vidékek és községek autonómiája ki nem záratott; a mire nézve Dalmatiában Poglizza vidékének 1235-ki a), és Vi-

nodol megyének 1280-ki statutumai *b)* nevezetes példát nyújtanak.

2) Szerbiában, mely a magyar királyok felsőbbbsége mellett különös főzsupánok alatt állt, kik II. Endre királynak kora óta a királyi czímet viselték (első szerb király volt Nemánovics István az u. n. prvovjencsán = első koronázott), — kezdettől fogva általános territoriális jog divatozott, mely alapján ugyan nemzeti, és ezen időben még szokási volt, de melynek határozottabb kifejtésére a byzauczi jog befolyást gyakorolt. Nevezetes, hogy Cattaro tengeri városban, mely ekkor még Szerbiához tartozott, a dalmatiai tengeri városok jogához hasonló statutarius joga találunk.

3) Galicziában (Halics) és Lodomeriában (Wladimir), melyek a X. században az orosz warägök által szervezett államlét körébe vonattak, de az azok közt a XI. századnak vége óta támadt zavaroknak folytán a XII. században Magyarországhoz annectáltattak, s melyek a magyar királyok felsőbbbsége mellett saját fejedelmeik (knjézek) alatt álltak, a Wladimirovics I. Jarozlaw waräg-orosz fejedelem által (1019—1054.) hozott törvény, az u. n. Prawda - Ruszka c), mint az uralkodó osztály joga bírt érvénynyel, s azt később, a magyar uralom korában is — több sajátságos intézmény által módosítva — megtartotta *d)*. A nép és a községek azonban ezen jogon kívül álltak, s még igen fejletlen nemzeti szokási joggal éltek, melyre a magyar jog már befolyással volt.

4) Kumania (a későbbi Havasalföld és Moldva) az 1241-ki mongolpusztításnak következtében annectáltatott Magyarországhoz. Az előbb itt lakott kunok és bessenyők (kiknek utódjai a most még ott található

csangók), nemzeti joggal éltek, mely a honfoglaló magyarok jogához igen hasonló volt.

5) Bulgáriának jogfejlése a byzanci jognak folytonos és túlnyomó befolyásának volt kitéve. Az itteni nemzeti jog tehát igen szűk korlátok közt állt fenn, s a magyar főuralom korában sem nyerhetett tágabb tért és biztosabb önállóságot.

a) Wenzel Gusztáv, Dalmatia régi Poglizza kerületének története (Uj Magyar Muzeum 185^{1/2} II. köt. 353. sk. II.) — b) Wenzel Gusztáv, Árpádkori Uj okmánytár IV. köt. 384 sk. II. — c) Wenzel Gusztáv, Egyetemes Europai Jogtörténet 2. kiad. 169. és 445. ll. — d) Herz J. J. Geschichtliche Darstellung der Gesetze u. Gewohnheiten in den Königreichen Galizien u. Lodomerien, Bécs 1835. 22. sk. II.

18. §. Folytatás.

III. Magyarország erdélyi és szlavóniai részeinek (Szlavonia ezen időben volt a ma u. n. Horvátországnak a Kulpáig terjedő része, a ma u. n. Szlavonia vidéke pedig akkor a tulajdonképi Magyarország területéhez tartozott) az anyaországgal közös országos joga volt. A particuláris jognak tehát itt más értelme volt mint az annectált országokban; s ehhez képest itt a szoros értelemben vett Magyarország és az ezen részek particuláris jogainak alakulását egybefoglalhatjuk a).

Mindhárom helyen a particuláris jogok vagy országos törvények, vagy királyi privilegiumok, vagy az ősi intézmények alapján keletkeztek; melyeknek azonban alkotó tényezője mindenütt ugyanaz volt, t. i. a népnek autonómiája. Az így alakult particuláris jogoknak több osztályát kell megkülönböztetni.

1) Egyes vidékek particuláris jogait; melyenek a székelőföld, az erdélyi szászok, a

szepesi szászok, a jászok és kunok, a turo-polyai vidék stb. particuláris joga. Mindezek már második korszakunk alatt keletkeztek, teljes kifejtésüket azonban csak később nyerték.

2) Az egyes vármegyék területén fennálló particuláris jogok.

3) A városi jogok, melyek már ezen időben az országos jog rendszerének egyik magábanálló osztályává alakultak, úgy hogy Magyarországon Székesfehérvár és Budának, Szlavóniában Zágrábnak jogszabályozása más városok rendezésében is többnyire zsinórmértékül vétetett. De egyes városokban a jogélet sajátyszerűleg is fejlődött, p. o. Selmeczbányán b), melynek particuláris joga az abban foglalt bányajognál fogva különösen fontos.

4) Egyes falusi közösségek particuláris jogai, melyekben a nemzeti elem jelentősége gyakran túlnyomó volt; p. o. a soltészszégekben, a kenézségekben s a többi.

A 2) 3) és 4) alatti particuláris jogok is csak harmadik korszakunk alatt nyerték teljes kifejtésüket.

a) Szlavóniára nézve l. Kukuljevics Iván, Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae 3 köt. 1862. — b) Wenzel Gusztáv, Árpádkori Új Okmánytár III. köt. 206. sk. ll.

19. §. A jogfejlés magánjogi eredményeinek alapvonásai.

A keresztyén vallás meghonosulása, s a nemzet előbb ingatag társadalmi létének állandó országos formákká alakulása, a magyar magánjogban is nevezetes fordulatot eredményezett.

1) A honlakosok jogi állása európai fogalmak alapján új rendezést nyert. A nemzetségek köteléke ugyan

megtartotta kezdetben még a nemességre nézve előbbi jelentőségét. De a korszak lefolyása alatt ezen kötelék a honfiség általánosabb eszméje által nem csekély tágu-
lást tapasztalt. Más oldalról a nemzeti származás is előbbi jelentékenységből sokat veszített. S miután az országos jog, mely az előtt is csak egy volt, most a közös haza határozottabb fogalmának folytán, már szoros értelemben territoriális joggá vált, az egyes honlakosok egyéni állása a fenálló magánjog egyik főmomentumává lett. Sz. Istvánnak azon uralkodási elve: „Unius linguae uniusque moris Regnum, in se debile et fragile est,” a honlakosok nyelvi és nemzeti különbségének a fenálló jogban is adott helyt; de ezen különbség rendszerint sem köz-, sem magánjogi tekintetben az egyéniség fogalmán túl nem hatott. A nemzeti particularismus jogi tekintetben csak kivételképen nyert törvényes elismerést, s így mindig különös történeti indoklásra szorult, mint p. o. az erdélyi székelyeknél, a kunoknál, a szászoknál. Ilyenemű eseteken kívül csak vidéki és helybéli particularismusnak volt helye, melynek alapját nem a lakosok nemzetisége, hanem a vidékek közigazgatási viszonyai, a községi állapotok és az egyesek élethivatása képezték.

2) A szabadok és szolgák közötti különbség megmaradt a második korszakban is; de a társadalmi rend ujjaalakulásának és a keresztyén vallás befolyásának folytán nevezetes módosítást tapasztalt. A szabadok közt első helyen voltak a nemesek; de ezek csak későbbben lettek magában elzárt renddé. Főúri állást előkelő egyházi vagy állami hivatal, és terjedelmes birtok adott. A köznemesekben pontosultak össze a nemzeti élet főiránylatai, s ők voltak a nemzet zöme. A ki magát az ország dolgaiban érdekesíté, jutalmul a nemesek közt

nyert helyet. Az egyébkinti szabadoknál a szabadságnak és előjogosítványnak több fokozata volt, nagyobbára azoknak élethivatásához képest (például említjük fel a várjobbágyokat, a polgárokat stb.) Ezeknek jogi állására a királyi privilegiumok is fontos befolyással voltak p. o. a vendégeknél (hospites), a soltészi kedvezmények melletti jövevényeknél stb. A nem-szabadok is különféle sorsban részesültek. Aránylag legkedvezőbb állással bírtak azok, kik a király, az egyházi és világi urak, s a vármegyék közvetlen szolgálatában voltak (ministeriales, populi). Kedvezőtlenebb sorsa volt a földhez kötött jobbágyoknak; legkedvezőtlenebb sorsa pedig a rabszolgának. De ezeknek állására is a keresztyén egyház és vallás befolyása mindinkább enyhítőleg hatott.

3) Az egyházi rend tagjai kezdetben nem egyenileg, mint szabadalmazott és különös jogokkal felruházott személyek, hanem testületileg, mint clerus, bírtak különös jogosítványokkal. Jogi állásuknak alapja a keresztyén hitnek országos befogadása volt, és a kánoni jog, melyet e tekintetben a hazai törvények is helyben hagytak és megerősítettek; a mi által az egyház az ország társadalmi viszonyainak rendezésébe is befolyt. Idő folytán az egyháziak hittedjesztő tevékenységére az eredeti szükség megszűnván, hivatásuknak is más tér nyílt; a minek folytán sok jogosítványuk szűkebb korlátok közé szorítottatott, az egyházi jog érvényessége is természetes határai közt állapodott meg, s politikai és magánjogi tekintetben a javadalmaik birtokában lévő egyházi személyek az országos nemesség jogait nyerték.

4) A keresztyénség a válaszfalat, mely előbb a magyarokat más nemzetbéli keresztyénekkal ellenséges állásba helyezte, egyengetvén; a magyarok az idegeneket is, ha keresztyének voltak, vallásos testvéreiknek kezdték

tekinteni, s a honfiak és idegenek közti különbség csak annyiban maradt fen a magyar jogban, mennyiben ezt az ország érdekeinek teljesebb kifejtése tanácsolta. Ellenben sz. István, s még inkább sz. László törvényei azt mutatják, hogy a magyarok, mint buzgó katolikus keresztyének, a társadalmi jogok közösségét más vallásbeliektől (zsidóktól, mohamedánoktól, pogányoktól) megtagadták.

5) Az európai-magyar művelődés, s a népéletnek több új iránybani fejlődése, a dologi és birtokjog régi alapjának egészbeni megtartása mellett, több új fejleményre is adott alkalmat. Az egyéni tulajdon teljes alakulását nyerte; a nemzetségek szállásaihoz tartozó földeknek egyes tagjaik közti osztályozása a jogközösség fentartása mellett történvén, egyrésről a közösen maradt birtok viszonyainak rendezéséhez vezetett, másrésről az ősi birtok fogalmát szülte; a királyok adományai a birtok- és tulajdonszerzés egyik rendszerinti módjává lévén, a régi birtokjogot annál szűkebb korlátok közé helyezték, minél gyakrabban történt, hogy büntettek és vétségek, nemcsak a király és haza elleniek, hanem az u. n. calumnia folytán is egyeseknek minden birtoka elkoboztatott; a püspökségek és kolostorok fekvő jószágai a nemesi birtokkal jogilag azonosítottak; a várjobbágyok birtokviszonyai a hűbéri birtok nemévé alakultak; városi helységeekben a fekvő tulajdon új, az előbb kizárólag divatozottnak természetétől lényegesen eltérő szabályozást nyert stb. Ehhez járult, hogy a kereskedelem emelkedésével, és a városi élet teljesebb kifejlődésével, az ingó dolgok is jogilag mindinkább fontosbakká lettek; s hogy a szabad parasztság különös joga a földművelési munka jogának elismeréséhez vezetett.

6) Az egyéni tulajdon alakulása a birtok átruházásának (élők közt és halál esetére) különféle nemei re adott alkalmat. A hűbéri adományok és a feltételes vagy korlátolt birtokátruházások alapján keletkeztek az u. n. ideiglenes birtokviszonyok.

7) Végre a családi jog a keresztyén vallás felvételének folytán nem maradhatott ugyan egészben a régi; de a beállt változások kevésbé a családi élet belső rendére, mint uj erkölcsi nézponokra vonatkoztak.

HARMADIK KORSZAK.

Az Anjou királyok uralkodásától Werbőczy Hármaskönyvéig (1308—1514) *).

20. §. Az állam- és jogélet fejlődésének általános áttekintése.

A XIV. és XV. század Magyarország önálló államéletének virágzó kora volt, s ugyanazon időben nyert a haza szellemi és anyagi műveltsége is oly nagyszerű fejlődést, hogy ezen korszak köztörténetünknek nem kevésbé mint jogtörténetünknek legnevezetesebb része.

Feladatunkhoz képest állam és jogéletünk ezen idei fejlődéséről, általában megjegyezzük:

1) Magyarország hatalma harmadik korszakunk-

*) Szlemenics Pál: Törvényeink története a egyes házbeli királyok alatt (a Magyar Tud. Akadémia Évkönyveiben VII köt. Budán 1846. 171—448. II.),

ban kétszer emelkedett europailag fontos állásra, az Anjou királyok, és Korvinus Mátyás idejében. Viszont kétszer indult hanyatlásnak is, Zsigmond és II. Ulászló alatt.

2) Robert Károly, az Anjou dynastia magyar ága alapítójának uralkodása, habár egészben véve csak átmeneti korszaknak mutatkozik, egyes iránylataira nézve még is Magyarország történetében igen fontos helyet foglal el. Személyiségénél fogva ugyan a király, kinek szíve olasz maradt, a néptől mindig távol állt, s ő nem is kedvelte igen a nemzet régi szabadságait, sőt kegyetlenségektől sem tartózkodott (például szolgáljon a Zaach nemzetségnek gyászos sorsa). S ha országlása, tekintve hazánk akkori viszonyait, főirányaiban üdvös is volt; ő általában, ha a nép érdekében is, még is önuralkodólag szeretett intézkedni. Méltán nevezi Engel Robert Károlyt állambölcs királynak, s alig szenved kétséget, hogy ha az ő országlása elmarad, nagy Lajos dicső uralkodása sem következik. Erős kormány, valamint közigazgatási, törvénykezési és financz-reformjai lényegesen javítottak az ország belviszonyain; fényes udvartartása emelte ismét a királyi méltóságnak, IV. László óta nem kellőleg őrzött tekintélyét, Magyarország külső politikájában pedig országlása egészen új korszakot idézett elő. Visegrádon, királyi székhelyén, sikerült neki a magas politika fonalait egybefoglalni, melyek Lengyelország, Csehország, a német lovagrend birtoka, és a német birodalom szomszéd tartományai sorsa felett határoztak. Ismételve tartattak itt királyok és fejedelmek congressusai, s a legbonyodalmasabb diplomatiái nehézségek a magyar király vezetése mellett egyenlítették ki. Midőn Robert Károly meghalt (1342.) Magyarország hatalmát minden irányban kifejtve hagyta fiára Lajosra.

Ennek negyven éves uralkodása, alapeszméjében nagy, és nyilatkozataiban nemes nem kevésbé mint fényes, minden tekintetben egyszersmind magyar nemzeti jellemű volt ismét. Nagy Lajos kora tulajdonkép az anjou korszak, sőt a magyar történet nagyságának kora. Sem előtte, sem utána Magyarország oly hatalmas nem volt soha, mint az ő idejében. Számos háborúit dicsőségesen végezvén, a magyar korona jogait minden tekintetben sikerült érvényesítenie. A magyar koronával a lengyelt egyesítve viselte. Azonkívül kormányja alatt a magyar nemzet szabadsága a magyar törvények tekintélye által volt biztosítva, s az ország szellemi és anyagi felvirágzása számos közintézetekben birt erős alapot.

3) Zsigmond királynak ötven éves uralkodása (1387—1437.) nagy Lajos dicső kora irányában szomorú ellentétet képez. Ő Mária, Lajos király leányának kezét megnyervén, ez által Magyarország trónjára jutott. Sem személyisége, sem a luxenburgi ház traditionalis politikája, őt a magyar nemzettel meg nem kedveltette. Zsigmond, még mikor a magyarnak kedvezni akart is, mindig hajlandóbb volt, inkább az egyeseket pártfogolni, mint az ország és a korona érdekeiről gondoskodni. Az ország erejét kiválólag saját személyes és családi ügyeinek támogatására; s miután 1411. német királynak választatott, és 1433. római császárnak koronáztatott, nyugat-európai politikájának érdekében használta fel. Zsigmond uralkodása alatt, bár Magyarország tekintélye egész Europa előtt kitűnő volt; bár több jó és üdvös törvények hozattak; bár az esztergami érseki szék néhány díszes és fontos privilegiumot nyert; bár több főuri család nagyra emelkedett; s bár a városi rend nagyszerű fejlődésben részesült; sőt a parasztság sorsa is aránylag

kedvező volt: másrésről politikájából még is igen kedvezőtlen következtetések folytak Magyarország leglényegesebb érdekeire nézve. A király az ország törvényeit és a nemzet szabadságát kicsinylette; politikája túlnyomólag Nyugateuropa kérdéseivel foglalkodott, s Magyarországnak belső és keleti érdekeit elejtette; ennek folytán nagyaink figyelme szintén kiválólággal nyugatra fordult, s nem csak a magyar koronának több fontos tartománya (Dalmatia, Galiczia és Lodomeria) elvesztek, és a déliszláv részek kapcsai megtágultak, hanem kelet és dél felé a védelmezési intézetek is elhanyagoltatván, a törökök az ország határáig nyomultak elő. Az ország pénzügyei is Zsigmond mértéknélküli pazarlása által sokat szenvedtek, s a magyar főurak az udvari életben és utazásokban rendkívüli költséget tevén, eladósodtak. Ehhez járult, hogy Zsigmond római-német császár is lévén, az ennek folytán Magyarországbán, különösen Budán együtt lévő számos idegen notabilitások hazánk belső állapotaira is hatottak, és a különböző ajkú honlakosok közt az előbbi természetszerű viszonyt megzavarták. Ennek következtében kezdődtek nálunk a nemzetiségek addig hallatlan surlódásai.

21. §. Folytatás.

4) Zsigmondnak halála után hazánk főérdekei tekintetében kedvező fordulat állt be. Albert király az ország jogait és a nemzet szabadságait híres 1439-ki végzése által erősítette meg és biztosította; s ugyan ő szívére vévén a koronának keleti érdekeit is, a törökök ellen ismét erélyes készüléteket tett. Hunyadi János, ki Albert politikájának híve volt, a honvédelem ismétli helyreállítására minden igyekezetet fordítván, mintegy visszarögtönözte Magyarország régi hadi hatalmát és

dicsőségét. De különösen fontos történetünknek azon szaka, melyet Korvinus Mátyás király uralkodása jellemmez. Mátyás király neve négy évszázadon keresztül hirdeti még ma is Magyarország régi virágzásának és művelődésének emlékét. Ő nem csak mint hadivezér és uralkodó, mint államférfi és törvényhozó volt nagy; hanem az ország belső szellemi és anyagi felvirágzására, s a nép boldogítására is minden gondot fordított. Azonkívül dicsőségét a tudományok és művészetek története is hirdeti. Europa történetében pedig a népvándorlás óta legnevezetesebb fordulat, Konstantinápoly megbukása (1453.) után állván be, valamint egyrésről Mátyás befolyása az európai államviszonyok újjáalakításában túlnyomónak mutatkozott; úgy másrésről az új művelődés is lelkes és hatalmas pártfogóra talált benne. A hová a magyarok fegyvere hatott, a hol a magyar hatalom megállapodott; ott azonnal egyszersmind a szellemi életnek is látjuk emelkedését, a tudományoknak és művészeteknek új felvirágzását. Mátyás híres fekete serege nem csak nagy győzelmeit vívta ki, hanem Europa újabb műveltségének hajnalánál is őrt állt. Halála után pedig nem csak hazánk hatalma és belső ereje indúlt hanyatlásnak; nem csak a tudományok és művészetek virágzása fonyadt el; hanem a nép is siratta valódi atyjának elhunytát.

5) II. Ulászló, Mátyás király utódjának uralkodása alatt, a magyar korona tekintélyét kezdetben támogatta még a legközelebb lejárt idő hagyományos nagysága. Azonban hazánk államéletének ereje csakhamar megfogyott, jogélete pedig nélkülözni kezdte azon erős támaszt, melyet a nagy király neki nyújtott vala. Harmadik korszakunk ezen elszomorító hanyatlásnak még huszonnégy évet foglalja magában, melyeknek jellem-

zéseül elég legyen röviden említenem, hogy egy párt ragadta magához az ország ügyeinek vezetését, mely erejét túlbecsülván, magát Mátyás kormányzati elveivel reactionalis ellenzésbe helyezé, és a haza legfontosabb külső és belső érdekeit a sors játéka tárgyává tette. Mit egyesek vétettek, annak következtetéseit a haza volt kénytelen elviselni. Az 1514-ki pórháboru volt eredménye ezen elhibázott politikának.

22. §. Folytatás.

6) Az ország szent koronájának eszméje, mely már IV. Béla király óta közviszonyaink közelebbi jellemzése végett határozott formulázás alakjában találtatik; mint hazánk összes ország- és jogszervezésének alapja, az Anjou királyok alatt teljes kifejlődést nyert. Azonban helyesen jelzi meg id. Bartal György, hogy „a szent koronának is szinte több ígésző, több összetartó varázsa volt akkor, midőn a törvények róla említést nem tettek, mint Anjoui Károlynak a korona mindenhatóságáról s kizárólagos tagjairól adott új tanu után“ a). Az anyaország és tartományai közti azon viszony, melynek a magyar közjogban oly fontos helye van, az Árpádok korában keletkezett. Ellenben azon annexiók, melyek harmadik korszakunk alatt részint terveztek, részint meg is történtek (p. o. az Anjouk alatt Nápolylyal, Mátyás alatt zálogképen Morvaországgal, Sléziával és a két Luzsiczával b)) az u. n. personalis uniónál többet nem eredményeztek soha, és csak rövid tartamúak voltak.

7) Országunk külső viszonyaiban több fényt, de a mellett nevezetes veszteségeket is találunk (20. §. 3.). Azon nevezetes szerep, melyet Robert Károly, nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás királyaink Europa köz-

ügyeiben vittek; a római császári koronának, melyet két királyunk (Zsigmond és Albert) viselt, fénye *c*); hazánknak roppant áldozatokba kerültek, és állandó hasznót nem hoztak. Ellenben Dalmáciának, Galiciának és Lodomériának elvesztését egyáltalán véve nem ellensúlyozták azon törvények, melyek a velenzeieket és a lengyeleket hazánk ellenségeinek nyilatkoztatták, s a honfiusításból és magyar fekvő jószágoknak birhatásából kizárták *d*).

8) A magyar politika a római katolika egyház érdekeihez az egész korszak alatt szorosan volt fűzve. Robert Károly a római pápához kiváló deferentiával viseltetett. I. Lajos és Mátyás a pápa és az egyház érdekeit hatályosan védelmezték. Midőn Zsigmond császári hivatásánál fogva a konstanzi zsinaton (1414—1418.) az egyháznak, hosszas belső szakadás által veszélyeztetett egységét ismét helyre állította, Magyarország őt ebben erélyesen elősegítette. De ámbár a magyar egyház jogai ennek folytán a konstanci zsinaton megerősítették *e*), s az esztergami érsek Magyarország primási méltóságát nyerte *f*); s ámbár a római pápák a magyar királyok és Magyarország tekintélyét mindig támogatták: az országnak másrésről még is volt ennek folytán feles számmal baja a keleti hitűekkel és a hussitákkal *g*). S midőn a török hatalom nem csak Magyarország, hanem az összes keresztyén világ ellenében véstteljes harczot indított, a pápák ugyan nem szüntek meg soha Magyarországot tehetségökhöz képest segíteni; de a többi európai keresztyén fejedelmek és államok alig tettek valamit támogatására.

9) Magyarország belső államélete is nevezetes fejlődést tapasztalt ezen korszakban. Ez különösen Robert Károly alatt, nagy részben következése volt az

Anjouk házi politikájának. Mert Robert Károly ezen politika értelmében uralkodott Magyarorszában; nagy Lajos pedig azt mintegy nemzetiesítette és határozott magyar politikai rendszerre alakította, mely egyrésről II. Endre király arany bulláján, s ez által közvetve sz. István intézményein alapult ismét, de másrésről Magyarország belső szervezését Europa uralkodó feudális koreszméivel szoros kapcsolatba hozni s főiránylataiban összeegyeztetni igyekezett. Ennek folytán az országgyűlések, melyeket Robert Károly csak kivételképen néhányat tartott (1318., 1320. és 1332.) 1351. óta Magyarország belső államéletének megint főorganumává lettek; s így maradt ez a korszak végéig. Az országgyűlések rendszerinti helye a Rákos volt; van azonban sok példa, hogy másutt is tartattak (p. o. Budán, Székes-Fehérváron, Temesvártt, Körösön, Szegeden stb., de mindig bent az országban. Ezen országgyűlések belső íejlődéséhez tartozik, hogy 1318. az országgyűlési jog azokra szoríttatott, kik az új formulázás szerint az ország tagjainak tekintettek *h*); hogy az 1385-ki budai országgyűlésen először a képviseleti rendszer (minden egyes megyéből négy követ által) alkalmaztatott *i*); hogy a főurak az országgyűlési ügyek tárgyalását vezették ugyan, de előkelő joggal nem dönthették el; hogy a XV. század óta a városok képviselői is az országgyűlésen jelen voltak *k*); s hogy a képviseleti elv az 1435 ki és 1439-ki országgyűléseken határozott elismerést nyert *l*). Külső tekintélyöket növelte, hogy a magas politika köréhez tartozó ügyek is nem ritkán itt voltak tárgyalva, s hogy a királyválasztások alkalmával idegen fejedelmek képviselői is jelentek meg. Mátyás király uralkodása az országgyűlési rendszerben nem tett ugyan lényeges változást, sőt alatta csaknem minden évben tartatott országgyűlés;

azonban új közigazgatási rendezésének és intézkedéseinek folytán ő több előbb országgyűlési ügyeket közigazgatási úton kezdett végezni. II. Ulászló alatt a nagy király uralkodásának épen ezen iránylata ellen volt intézve a főurak reactiója.

10) S mindezekkel összefüggőleg a magánjog fejlődésében is két irányra találunk, melyeknek mindegyike már nagy Lajos király 1351-ki törvényében nyilvánul. A jogfejlés főalapja ugyan e régi jog maradt. De a már a római és kánoni jog befolyása által sokban módosított feudalismus is kezdett az Anjou királyok korában meggyökerezni. Mátyás eleinte a római jog behozatala által akarta a kettő közti ellentétet megszüntetni. Azonban terve nem sikerülvén, rendszeres törvénykönyv készítése látszott erre a leghelyesebb eszköznek lenni. Így keletkezett az 1486-ki végzeménye.

a) Egy XVII. századbéli záloglevél, akad. előadás 1859. február 7. a Magy. Tud. Akadémia Értesítőjében. I. k. 63. l. — b) I. Lajos király 1347—1350-ki hadjárata alatt Nápolyt elfoglalta; de azt 1351. I. Johanna nápolyi királynénak engedte ismét által, egyedül atyai örökségét, Salernot és Girgentit (Honor Monius S. Angeli) tartván meg saját személye számára. De ezek sem voltak soha egyesítve a magyar koronával. I. Mátyás király 1479. Ulászló cseh királylyal az olmücsi békességet kötván, zálogképen a magyar korona számára Morvaországot, Sléziát és a két Luzsiczát szerezte. Azonban ezen szerzemény sem szolgált alapul állandó viszonynak. (A kütfői adatokat lásd értekezésemben, Mátyás király egykorú szobra Budiszinban, a Magyar Akadémia Archaeologiai Közleményeiben I. köt. Pesten 1850. 229—235. II.) — c) Zsigmond és Albert, ámbár római-német császárok is voltak, még is állandólag Budán laktak; s vannak, kik nagy súlyt fektetnek arra, hogy mindkettő nem Németthonban a római-német császárok sírboltjában, hanem Magyarországon (Zsigmond Nagy-Váradon, Albert Székes-Fehérváron) temették. Zsigmond alatt a magyarországi főurak a német birodalom közügyeire is nem ritkán fontos befolyást gyakoroltak. P. o. 1429. decemberben Pozsonyban német birodalmi

gyűlés tartatván, ezen Garai Miklós magyarországi nádor és János zágrábi püspök is működtek mint a császár biztosai; Zsigmond, pedig midőn a vitatkozások itt erősen folytak, azt izente az ellenzéknek: „Es were Im lieber, er sagete den Korfürsten das Romsche Reich uff! er hofft, er hatte dannoch Brot in Ungern zu essen.“ (Wencker J., Apparatus et instructus Archivorum, Argentorati 1713. 924. l.). — *d*) 1486: 32.; 1575: 18.; 1647: 94.; 1649: 51. Ezen törvényeket csak az 1827: 22. szüntette meg. — *e*) Hk. I: 11. §§. 5. és 6. — *f*) 1394. IX. Bonifác pápa Kanizsa; János esztergami érseket Magyarország primásának és az apostoli szék született követének nevezte ki; 1452. pedig V. Miklós pápa általában az esztergami érsekek számára az emberi emlékezetet túlhaladó gyakorlat alapján a primási, egyház-hatósági és apost. követségi jogot, s az összes magyar egyház feletti felsőbbséget erősítette meg. (Török János, Magyarország Primása, Pest 1859. II. rész 54. és 65. ll.). — *g*) Jellemző, hogy midőn 1440. a magyar rendek Erzsébet özvegy királynét kérték, hogy ismét férjhez menjen, s több kérők közt neki Brankovics György szerb dezpotának fiát Lázárt is ajánlották, a királyné azt felelte: „Lieben herren, gebt mir nicht ainen haiden, gebt mir ainen Cristen pauren.“ (Aus den Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin, Lipcse 1846. 15. l. Kottaner Ilona Erzsébet királynénak udvari hölgye volt). — A hussiták Zsigmond idejétől fogva Mátyás királyig Magyarországnak sok bajt szereztek. Reájok mondja ki az 1462: 2. §. 13. a hűtlenség büntetését. — *h*) „Omnes et singulos, qui se Regni nostri membra existimant, ad praefatum locum ac diem (Generalis Congregationis nostrae in Rakos) auctoritate Regia praecipimus convenire“ (Robert Károly országgyűlési meghívója 1318, Fejér Cod. Dipl. VIII. k, 2. r. 164. l.). — *i*) „Quod cum Congregationem Generalem Budae octavo die festi Omnium Sanctorum (1385.) celebrassemus; sic videlicet, ut de singulis ipsius Regni nostri Comitatibus quatuor potiores Nobiles convenire debeant.“ — *k*) A városok már nagy Lajos által 1347. voltak különösen arra kötelezve, hogy nápolyi hadjáratát pénzzel segítsék. Zsigmond 1405. a szabad városok küldötteivel gyűlést tartott Budán, melyen azoknak érdekében számos határozatok hoztak. Ezek mindazáltal még ugyanazon évben országgyűlési revisio alá jöttek (Zsigmond II. és III. végzeménye a törvénytárban.) Annyi bizonyos, hogy az 1446-ki országgyűlésen a városi követek

is jelen voltak (l. Pozsony város követeinek jelentését Bartalnál Comment. III. köt. függ. III. l.). — l) „Sigismundus — — de eorundem Praelatorum et Baronum nostrorum, nec non Nobilium Regni nostri, totum corpus ejusdem Regni, cum plena facultate absentium, repraesentantium“ stb. (Az 1435-ki végzemény bevezetése); „Nos Praelati, Proceres et Nobiles nunc in hac civitate Budensi constitute, totum Regni Hungariae corpus repraesentantes.“ (1439., I. Sylloge Decr. Gomit. 56. l.)

23. §. A jogfejlés hármias iránya. 1) Törvényhozás.

I. Robert Károly uralkodásának kezdetén még azon elvből indult ki, hogy elődeinek példája szerint van hivatva uralkodni a); de már 1318. az ország főpapjaitól csak nagy nehezen volt arra birható, hogy országgyűlést tartson; ezen év óta pedig uralkodása végeig csak két országgyűlésnek találunk nyomára b). Ő a törvényhozó hatalmat önuralkodólag gyakorolván, egyrésről annak alapjául az általa formálózott u. n. Lex Regalis-t vette c); de másrésről azon panaszra is adott alkalmat, „vetitos esse generales ordinum conventus, in quibus Regni status temperabatur“ s „extinctas esse jam omnes probas consuetudines, abolitas libertates, jura sublata, quibus nobiles ac populi a Sanctissimis Regibus Stephano, Ladislao, aliisque aucti fuerant“ d). Úgy látszik, hogy Károly a fenálló jogot, a mennyiben tetszésére nem volt, önhatalmulag (auctoritate Regiae Majestatis, de plenitudine Regiae potestatis) változtatta meg, s királyi rendeletek és privilegiumok által pótolta. Hogy ő a római jogot Magyarországon életbeléptette volna, be nem bizonyítható e). Azonban birunk Robert Károlytól is törvényeket. Mert ámbár a törvénytárban található 1342-ki okmány nem törvény: még is alig szenved kétséget, hogy Robert Károly alatt is törvények hoztak, s hogy névszerint

az 1298-ki végzemény szövege a 45-ik cikktől már nem III. Endre, hanem Robert Károly törvénye, s hibásan tulajdoníttatik Endrének *f*).

I. Lajos 1351. az arany bullát megerősítvén, azt 25 cikkel toldotta meg, melyek az Anjou királyok új jogát tartalmazzák. I. Mária királynénak 1384-ki és 1385-ki végzeménye is ugyanazon szellemű. S így mondhatjuk, hogy az engedély (*concessio*) formáját, melyre már II. Endre és IV. Béla törvényeiben találunk (14. §. 4.), az anjoui királyok is megtartották, s csak a királyi privilegiumok formájának alkalmaztatása által fejtették még ki bővebben. A magyar jogban ezek akkor különben is igen fontosak voltak.

II. Zsigmond királytól Mátyás uralkodásáig a magyarországi törvényhozás visszatükrözi azon változásokat, melyeket az országgyűlések rendezése azon időben tapasztalt (22. §. 9.). Már az országos rendeknek 1386-ki cikkein a törvényhozás átalakulásának jelenségeire találunk; Zsigmond király pedig az országgyűlésen hozott törvényeket hol teljesen és ünnepélyes végzemény formájában (III. és VI. végzeménye, *Corp. Jur.*), hol rendeletképen (IV. és V. végz., *Corp. Jur.*) adta ki. A végzeményeknek akkor használt formája később állandó szabály maradt. Ezeken kívül ismerjük még Zsigmond királynak egy 1397-ki végzeményét *g*), és 1433-ki hadszervezési rendeletét *h*). Albert király végzeménye a király és az országos rendek közti szerződés alakjában készült *i*). I. Ulászló törvényeiben a privilegialis formának ünnepélyes végzemény formájába átöltözését találjuk. Azonban ennek halála után, az ország mintegy magára lévén hagyatva, az országos rendek önállólag kezdtek törvényeket határozni (1445., 1446 és 1447.). Az 1453-ki végzemény ismét utószü-

letett László király és az országos rendek közti kölcsönös fogadásokat tartalmaz, azonban formájára nézve valóságos végzemény. Az 1454-ki ellenben, habár országgyűlési végzés alapján határoztatott is, még is a királynak inkább csak edictuma, mint végzeménye.

Mindezekben tehát a külalak állandóságára még nem találunk. Tartalmuk pedig közjogi tekintetben inkább fontos, mint magánjogiban. Az utóbbira nézve csak Zsigmondnak II., III. és VI., és Albertnek végzeményei, mind egészben, mind egyes határozataiknál fogva bírnak nagyobb érdekekkel.

a) Még 1318., a zágrábi egyház jogait megerősítvén, azt mondja, „majorum nostrorum sequentes vestigia concedimus de gratia speciali“ stb. (Fejér Cod Dipl. VIII. k. 2. r. 159. l.). Ugyanazon évből egy másik okmányának szavai „dummodo contradictio legum non appareat“ (u. o. 165. l.) a hazai törvényekre vonatkoznak. — b) A magyarországi érsekek és püspökök e tekintetben. 1318-ki egyességét és a királynak az országgyűlésre meghívó levelét I. Fejérnél (u. o. 144. és 163. ll.). Ezután csak 1320. a királyné koronázása végett, és 1332. országgyűlések nyomára találunk még. — c) P. o. Fejérnél u. o. VIII. k. 2. r. 399. l.; VIII. k. 4. r. 659. l. — d) Ezen értelemben intéznek panaszt Magyarország főpapjai XII. Benedek pápához. (Fejérnél VIII. k. 4. r. 321. l.). — e) Robert Károly korába esik az európai államéletnek azon nevezetes fordulatja, mely közvetlenül ugyan csak a világi hatalomnak az egyháztól függetlenségét igyekeztvén létesíteni, közvetve még is az addig uralkodott államnézeteket teljesen átalakítani készült. Ezen fordulat kezdetét látjuk már VII. Henrik császár olasz expedíciójában (1310.), melynek folytán a guelf és ghibelin pártok új értelmet nyertek; különösen pedig tapasztaljuk ezen átalakulás hatását bajor Lajos császár történetében. Európának nem csak államtudománya, hanem államélete szempontjából is igen érdekes azon különbség, melyet p. o. I. Frigyes császárnak a roncgialiai birodalmi gyűlésen 1158. hirdetett elvei, s azon alapelvek közt találunk, melyeket munkáikban a ghibellin Dante (de Monarchia), vagy bajor Lajos publicistái, Marsilius Patavinus (Defensor pacis), Michael Cesena (Tractatus contra Johannem XXII. Papam), Wilhelmus Oc-

camus (Octo quaestiones super potestate et dignitate Papali), s mások felhoztak. A guelf párt részén is, s névszerint az Anjou ház politikájában az akkor beállt átalakulásnak jelenségei igen érdekesek. I. Károly király, Nápolyban a dynastia alapítója (1265), guelfpárti volt még a szó régi értelmében. I. Robert nápolyi király, ámbár szintén Olaszthonban a guelfpártnak főtámasza, még is a kor megváltozott viszonyaihoz képest már más irányban működött. Az Anjou háznak magyar ága ismét más irányt követett. Robert Károly politikáját, a pápa iránti minden deferenciája mellett, sem nevezhetni többé guelf politikának; s a politikai önállóságot, melyet már ő kezdett kifejezni, és melynek külső jelképét a magyar sz. koronában látta, fia nagy Lajos alakította határozott rendszerré. A királyi hatalomnak az új elvek szerinti felfogása, ennek volt, mint látszik, természetes következtetése; s mind Robert Károly, mind nagy Lajos országlási és törvényhozói vezéreszméit, azoknak alapján magyarázhatjuk meg tökéletesen. Nézetem szerint tehát alaptalan id. Bartal Györgynek azon véleménye, hogy Robert Károly uralkodási elveit a justiniani római jogból merítette volna. (Comment. III. köt. 11. sk. 11.) A római jog gyakorlati tekintélyének akkor egészen más kiindulási pontjai és tere voltak. — *f*) Skerlecz Miklós az 1298-ki czikkék gondos átvizsgálásának alapján bebizonyította, hogy I. Ulászló 1440-ki megerősítése azokat Robert Károly itt szóban lévő törvényével toldotta meg. (Bartal, Comment. II. köt. 208. l.) — *g*) Eredetiét Knauz Nándor a Pókateleki Kondé család levéltárában találta és adta ki (Magyar Történelmi Társ. III. köt. Pest, 1857. 189. sk. 11. — h) Kovachich M. Gy., Suppl. ad Vestigia Comit. I. köt. 375. sk. 11. — i) A Corpus Juris-ban foglalt végzemény az országos rendek nyilatkozata által egészített ki. (Kovachich J. M. Sylloge Decret. Comit. I. köt. 56. sk. 11.).

24. §. Folytatás. Mátyás király törvényhozása.

III. A tulajdonképi törvényhozás szempontjából Mátyás király végzeményei kétségkívül harmadik korunknak legnevezetesebb törvényei. Már számuk (15) is eléggé tekintélyes. De különösen tartalmuk által tükrözik le a dicső király nagyszerű reformátori terveit, melyek a köz- és magánéletnek minden viszonyaira erjedtek. A magánjog szempontjából ezen törvények

legtöbbször itt mellőznünk szükséges. Vannak azonban néhány közjogi törvények, melyek a magánjogban is fontosak, p. o. az „*Articuli de officio Palatinus*.”

Úgy látszik, hogy Mátyásnak terve az volt, Magyarország magánjogát magában, és a közviszonyoktól függetlenül rendezni. S valamint ő általában a classica irodalomnak lelkes barátja és pártolója volt, úgy a jogéletet is az ó-kor tudományos remekműve, a római jog által szándékozott újjáalakítani. Ez a renaissance-nak akkor divatozó szellemével megegyezett; de Magyarország szükségleteinek nem felelt meg. A római jog oly kevésbé mutatkozott célravezetőnek, hogy Mátyás annak kártékony befolyásáról meggyőződve, közki-vánatra érvényét ismét megszüntette a).

Mindamellet a magánjog rendezésének szükségessége oly érezhető volt, hogy Mátyás 1486. e végett Budán országgyűlést tartott, melyen ezen évi híres végzése, vagyis „*Decretum Majus*”-a volt hozva. Ezen végzés jellemzésére a következő megjegyzések szolgáljanak: 1) Mind alakilag mind anyagilag a reformok terére lép. Alakilag, a mennyiben mint valóságos törvény, mint *jus scriptum* akarja a jogéletet rendezni, tehát a *consuetudo*-t, mely addig a magánjognak főalapja volt, helyettesíteni b). Anyagilag, a mennyiben 78 cikkében tüzetesen mind azon kérdéseket tárgyalja, melyek akkor a magánjog szempontjából törvény általi rendezést látszottak kívánni. 2) Mindamellet se nem a római jogot, se nem az abstract jogbölcsest követi zsinormértékül; hanem a gyakorlati élet szükségességét használja kiindulási pontul és irányadásul. 3) Országgyűlésen hozott. c). 4) Jellemző az u. n. *clausula perpetuae sanctionis*, melynél fogva a király ezen törvénynek kizárólagos kötelező erejét minden örökre biztosítani akarta d).

IV. Mindamellett az 1486-ki végzemény épen ezen kizárólagos kötelező erejének oly kevésbé volt eredménye, hogy már 1492., tehát 6 évvel utóbb, annak főbb határozatai ismét vizsgálat alá vétetvén, egy különös végzemény alakjában némi részben megváltoztattak vagy módosítottak, és némiben megújítottak; s hogy azon kívül korszakunk végéig II. Ulászló királytól még öt végzemeüyt birunk. Ezek közt különösen az 1514-ki nevezetes, mely a királyi méltóság érdekében néhány fontos intézkedést tartalmaz (a koronai jószágokra nézve), s a parasztság sorsát igen kemény rendeletek által sujtja.

a) Ide vonatkozik Vives János Lajos tudósítása: „In Pannonia, quemadmodum accepi, vivebant olim sine juris interpretibus, non tamen sine jure. Nam simpliciter et bona fide ex antiquis moribus, et paucis quibusdam legibus res judicabant, imo dissensiones suorum civium facile componebant. Et quemadmodum de Servio Sulpitio dicit Cicero, tollere controversias malebant, quam constituere. In comitatu Beatricis, Ferdinandi Regis Neapolitani filiae, quae illhinc fuit missa nuptum Matthiae Regi, venerunt Jureconsulti aliquot, qui barbarum, ut ipsi dicebant, morem magno vultus et superciliorum fastidio aspernati homines, quos Princeps et Comites haberent pro sapientibus, facile perfecerunt, ut homines rudes ac simplices illorum se sapientiae concrederent. Coeperunt illi formulas praescribere, quibus esset petendum, quibus respondendum atque excipiendum, dies legitimos notare, judici quoque aliquid assignare, quod diceret, ne muta esset persona. Brevi tempore, ubi nullae prius erant lites, omnia vidisses fervere litibus, controversiis, petitionibus, exceptionibus, comperendinationibus, procrastinationibus. Erat prorsus fabula, nisi quod damnosissima, cetera festiva in primis, et ad risum novendum apta hominibus utique otiosis, et quibus nihil esset controversiae. Quod malum tantum, et tam subitum, quodque late invasisset plurimos, quum animadvertissent homines prudentiores, ad Regem res est delata, qui re percognita Jureconsultos illos continuo Regni finibus jussit excedere, et omnia in pristinum morem revocari. Sedata est statim tempestas illa, tamquam se venti posuissent.” (De causis cor-

ruptarum artium, a VII. könyvnek végén). — 6) „Ut statuta et Decreta ita salutaria, ita stabilia condere possemus, quae ad laudem et gloriam imprimis Redemptoris nostri, ac deinde nostrum ac totius Regni nostri honorem, salutem, commodum et tranquillitatem condita plane dignoscerentur; quaeque pro legibus et jure scripto perpetuo haberentur, nec unquam illa pro arbitrio variare, aut novas et contrarias leges cuiquam ferre liceret, prout hactenus in cujuslibet novi Regis assumptione factum fuisse non est obscurum.“ Bevezetés 2. §. — e) „Quos quidem articulos sive capitula nos cum dominis Praelatis, Baronibus, Proceribus et Nobilibus (de quolibet Comitatu) electis, totum scilicet hoc Regnum repraesentantibus, et in praesenti generali Diaeta nobiscum existentibus, — — de eorundem Praelatorum, Baronum, Procerum et totius Regni consilio, voluntate et assensu stb. sancimus stb.“ Befejezés. — d) A törvény bevezetése és befejezése. Egyébiránt ezen törvénynek nagy tekintélyét bizonyítja, hogy mindjárt akkor háromszor volt nyomtatva. Ezen kiadásoknak egyike kijött már 1488. Lipcsében. Másika „Constitutiones Incliti Regni Vngariae“ címje alatt megjelent Mohori Wydfy Ambros, Nógrád megye alispánja költségén. (Horvát István a Tudományos Gyűjteményben 1833. II. köt. 25. 1.)

25. §. Királyi privilegiumok.

A törvényhozás általi jogfejlés szempontjából harmadik korszakunkban a királyi privilegiumok igen fontosak. Mert mellőzve, hogy — mint láttuk — az Anjou királyok korában magok az országos törvények is kir. privilegiumok alakjában adattak ki; Werbőczy nem csak azt mondja határozottan, hogy az ő korában divatozott magyar jognak nagy része királyi privilegiumokból eredt a); hanem a privilegiumok kérdését igen terjedelmesen fejtegetvén, egyszersmind azt emeli ki, hogy a királyok törvényellenes privilegiumai semmisek b), s hogy az országos törvény a privilegiumot megsemmisíti c). Privilegiumok útján kettős értelemben találjuk e korszakban a magyar jogot bővebben kifejtve:

1) Az ország közös jogának számos intézetei eredetileg privilegiumok alapján keletkeztek, vagy azok által nyertek részletes kifejlést; p. o. az adományrendszer számos intézetei, az országos nemesség.

2) A particularis jogok kir. privilegiumban birták fenállásuknak főtámaszát. P. o. a kunok és a szászok, s úgy szintén általában a sz. k. városok joga *d*). De van példa, hogy a társadalmi viszonyok particularis rendezése, kir. privilegiumoknak kielégítő támasza nélkül, érvényéből ki is volt vetköztetve. Ez történt névszerint a vallásra nézve *e*).

a) Hk. II: 6. §§. 2. és 10. — b) Hk. II: 8 és 11. — c) Hk. II: 8. — d) Ámbár a kunok és szászok, s a sz. kir. városok privilegiumainak eredetét már az Árpádok korában találjuk; még is nem szenved kétséget, hogy ezen privilegiumoknak az Anjouk, s Zsigmond és Mátyás királyok általi megerősítése volt érvényben fenmaradásuknak igen fontos biztosítóka. — e) P. o. a magyarországi zsidók privilegialis jogai, melyeket IV. Béla királynak 1251-ki privilegiuma tartalmaz (Fejér Cod. Dipl. IV. k. 2. r. 180. l.), az anjoui királyok által meg nem erősítettén, Zsigmondnak 1405. és 1436-ki; továbbá Albertnek 1438-ki, V. Lászlónak 1453-ki, s Korvinus Mátyásnak 1458. és 1464-ki megerősítései (Kaprinay István, Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad, I. kötet Bécs 1767. 461—478. II.) nem voltak oly hatályosak, hogy azoknak érvényben fenmaradását közvetíthették volna. A Mohamedanizmusnak is, melynek az Árpádok alatt a magyarországi bolgárok közt számos követői voltak (I. Jerney, A magyarországi izmaelitákról stb. Tudománytár XV. köt. Budán 1844. 101. sk. II.), kik közül Mize még 1290. á nádori hivatalt is viselte, III. korszakunkban semmi nyomára nem találunk többé. A magyarországi kunok pedig, kik még a XIV. század első felében nagyobbára pogányok voltak, nagy Lajos alatt keresztyénekké lettek.

26. §. 2) Törvénykezés.

Magyarország törvénykezési rendszere Robert Károly idejében nevezetes átalakulást tapasztalt *a*); név-

szerint az ország nagybírái (Judices Regni ordinarii) azóta az igazság szolgáltatása kizárólagos és önálló vezetésével meglévén bízva; ítéleteik alapján a fennálló magánjognak nagy részét alkották *b*). Általában lehet mondani, hogy a jogfejlés súlypontja akkor a törvénykezésben feküdt; de ez különösen fontos volt az által is, hogy a királyi privilegiumok „gyakorta a törvényszékeken előmutattatva felolvastattak, és helyben hagyattak”; s így „ilyetén hosszas törvényszéki gyakorlatból szokásjogunk némely része származását vette” *c*). Nevezetes, hogy Mátyás király 1486-diki végzeményének számos cikkei a bíróságokra és azoknak eljárására vonatkozván, a magánjog reformjait is látشانak ezeknek közvetítésével tervezni *d*).

a) Hk. II: 6. §. 12. Szlemenics ugyan azt véli, hogy Werbőczy ezen tudósítása hitelt nem érdemel, mivel Károly alatt is a perlekedésnek azon módja divatozott, mely III. Endre 1298-ki (hibásan az 1291-kit is említi) törvényeiben le van írva. (Magy. Akad. Évkönyvek VII. köt. 182. 1.). De Szlemenics tekintetbe nem vette, hogy az 1298-ki végzeménynek általa használt szövege két részből áll, s hogy éppen azon része, mely hibásan III. Endre törvényének tartatott, és tulajdonképp Robert Károlynak törvénye (23. §.), tartalmazza az itt szóban lévő törvénykezési rendet (t. i. a 45. cikktől kezdve). — *b*) Hk. II: 6. 3. és 11. §§. — *c*) U. o. 10. §. — *d*) U. m. az 1—10., 13—21., 25., 53—58., 67., 68—73. és 76. cikkek.

27. §. 3) A jog tudományos fejtegetései.

Harmadik korszakunkban is 1) a magyarországi egyetemek munkásságát; 2) hazánkfiainak külföldi egyetemeken tanulmányozását és 3) hazai jogunknak önálló tudományos fejtegetését különböztetjük meg.

1) Hazánkban nagy Lajos király a pécsi püspök hozzájárulásával Pécsen, Zsigmond pedig Ó-Budán két egykor híres egyetemet alapítottak, mely mindkettő

Europa akkori egyetemeinek, névszerint pedig a párisinak módjára, a jog tanítására is különös gondot fordított. A pécsi egyetemet V. Orbán pápa 1367. a), az ó-budait pedig IX. Bonifác pápa 1395. b) erősítették meg. A pozsonyi egyetem (Academia Istropolitana), melyet Mátyás király alapított és II. Pál pápa 1465. megerősített, mint látszik, nagyobbára a classica és exact tudományokkal foglalkodott, s a jogtudományt kiváló figyelemben nem részesítette.

Mind a pécsi, mind az ó-budai egyetemen a római és a kánoni jog képezte a jogtudományi oktatás és tanulmányozás csaknem kizárólagos tárgyát. A hazai jog akkor rendszeresítve még nem volt, s az egyetemi oktatásra alkalmatosnak nem tartatott. Nagy Lajos korában Pécsen a kánoni jog híres tanára a bolognai születésű Bethini Galvano volt c). A két magyar egyetem, doctorai által, képviselve volt a konstanciai egyházi zsinaton d); s ottani tekintélyöknek jelét látjuk abban is, hogy az ó-budai egyetem (Academia Sudentis = Sigismundensis) czimerét ezen zsinat aktái közt találjuk e). A XIV. és XV. századi magyar egyetemek a mohácsi vésznél folytán megszűntek.

2) Hazánkiai azonkívül meglátogatták a külföldi egyetemeket is. S nemcsak az olaszthoni, különösen a bolognai és páduai egyetemeken f), hanem névszerint Prágában, Bécsben és Krakkóban is találjuk őket nagy számmal g).

Nem csoda tehát, hogy Magyarország XIV. és XV. századi mind egyházi, mind világi államférfiai és magasabb állású birái közt számos egyetemi doktorokra találunk. Egyébiránt, valamint akkor általában az európai egyetemeken a kánoni jogra sokkal több gond fordított, mint a rómaiakra, úgy nálunk az egyházi

rendben is a doctori fokozatnak nagyobb tekintélye volt, mint a világiak közt. Ezek, ámbár elméletileg a római és a kánoni jogot együtt az európai jogi rend alapjának, tehát Magyarország irányában is főfontosságúaknak tekintették *h)*; mégis egyetemi tanulmányaiknak bizonyosságát inkább az „artium magister“, mint a jogtudományi doctor fokozatában keresték; és gyakorlati hivatásukban inkább a hazai jog tiszta alkalmaztatását, mint a római és a kánoni jog elveinek a magyar jogéletbe átültetését tekintették feladatuknak. Werbőczy is csak mesternek (magister) czímezte magát; s tudva van, hogy ezen czímet nálunk a törvénykezési főhivatalnokok, névszerint az ítélőmesterek és a királyi ügyek igazgatója, a legujabb időkig viselték mindig.

3) A XIV. és XV. századokban hazai jogunk tudományos fejtegetésének első nyomaira találunk*). Az ide tartozó munkálatok, melyeket ismerünk, és melyek egyről egyig mind gyakorlati irányuak, a következők:

Juris scripti Ordo. Említetik I. Lajos király *Ars Notarialis*-ában *i)*; tehát ennél régibb,

Anonymi Ars Notarialis formularia, sub Ludovico I. Rege Hungariae conscripta *k)*.

Registrum de Thuroch, 1391-ből *l)* és

Registrum de Liptó, szintén 1391-ből *m)*. Mind a turóczi, mind a liprói *registrum* Bebek Imre országbíró elnöklete alatt és vezetése mellett tulajdonkép törvénykezési úton készült. Azonban e két munkát természeténél fogva ide is sorozandónak tartom.

Thomae de Nyirkálló Stylus Cancellariae Mathiae I. Regis Hungariae, 1476. *n)*.

*) Kovachich Márton György, *Formulae solennes styli in Cancellaria, Curiaque Regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque Regni Hungariae olim usitati, quas in subsidium Diplomaticae, ac veteris Jurisprudentiae Hungaricae potissimum practicae Ante-Werbőczyane edidit stb. Pesten 1797.*

Formularium Styli Cancellariae et Curiae Mathiae I. Corvini Regis Hungariae o).

Series aestimationum, 1486. körül p).

Tractatus de praescriptione et de aetate, 1486. körül q).

Decisiones Tabulae tempore Wladislai II. Regis r). Kovachich M. Gy. azt tartja, hogy ez azon munka, melyet az 1498: 6. tcznek folytán Adam itélőmester készített s).

Formulae Styli Wladislai II. Regis Hungariae t).

Bácsi Ferencz kir. titkárnak, Stylus Cancellariae Wladislai II. Regis Hungariae u).

Formularium sub Wladislao II. et Ludovico II. Regibus Hung. potissimum conscriptum v). Végre

Werböczy István Hármaskönyve.

Az itt említett formulariumok és stilionariumok jelentőségét csak úgy fogjuk a középkori jogtudomány szempontjából kellőleg méltányolni, ha egyszerűs mind tekintetbe vesszük, hogy a glossátorok már kezdettől, azaz a XII. századtól fogva a jogtudósi hivatás ezen irányára is fordították gondjukot w). Ők ez alkalommal a római és a kánoni jog gyakorlati oldalát vették szemügyre. Azonban a magyarországi jogélet előzményeinek természetes következése az volt, hogy a mi jogtudósaink inkább a hazai joggyakorlat és törvénykezés szükségleteire ügyeltek. A minnek folytán az ő munkáik is sajátos nemzeti jellemet mutatnak. Hogy a magyar egyetemeken szintén ilytárgyú előadások tartattak, nem épen valószínűtlen x).

a) „Ut in civitate Quinqueecclesiensi sit Studium Generale tam in Juris Canonici et Civilis, quam alia qualibet licita, praeterquam in Theologica facultate“ stb. Fejér Cod. Dipl. IX. k. 4. r. 65. l. — b) U. o. X. k. 2. r. 315. l. — c) U. o. IX. k. 4. r. 429. l. Bethininek tanári javadalma volt Pécsen tulajdon háza, 300 marka arany (600 arany forint) évi fizetése, és Yrugh helység jövedelmei. — d) Wagner Károly, Ungrisches Ma-

gazin IV. köt. Pozsony 1787. 241. l. — e) Rajza látható az egyetemek címei közt ötödik helyen von der Hardt Arminnál, *Rerum Universalis Concilii Constantiensis tomus V.* Frankfurt és Lipcse 1599. — f) A bolognai egyetem statutumainak pozsonyi példánya (§. 16. jegyz. f) arról értesít, hogy 1317. „edita, ordinata et multis decisis composita sunt haec statuta — — regentibus honorabilibus viris dominis Nycolao de Vngaria, Archidiacono Waciensi in Ecclesia Strigoniensi Ultramontanorum, et Johanne de Ortuculo de Aquila Canonico Marsitano Citramontanorum Reetoribus. — — Consilarii autem fuerunt hii, dominus Manfredus de Collalto Episcopus Cenotensis, stb. dominus Jacobus Archidiaconus Neugradiensis“ stb. (A tanácsosok voltak az egyes egyetemi nemzetek képviselői.). A paduai egyetemenél is létezett egy önálló magyar egyetemi nemzet (Bartal, *Comment.* III. k. 12. l.). — g) A prágai egyetemenél (alapított 1348) tanuló magyarok önálló egyetemi nemzetet nem képeztek, hanem a „natio Bohemorum“-ban foglaltattak. A bécsi egyetemenél (alap. 1365.) ellenben önálló „natio Hungarica“ létezett, mely magában foglalta a cseheket és minden keleti európaiakat is. A krakkói egyetemenél (legelő 1364. alapítva, később Jagello Ulászlótól megbővítve) tanuló számos magyarok idő folytán egy önálló burzává (*Bursa Hungarorum*) alakultak. — h) „Quamquam omnia fere jura Regni hujus originaliter ex Pontificii Caesareique Juris (értetik a kánoni és a római jog) fontibus progressum habeant“ stb. (Hk. II: 6.). Werbőczy, munkájának előbeszédében, a római jog alapelveit teszi magáévá; gyakorlati kérdésnél pedig az I: 81. czimben a római jogra hivatkozik. — i) A 47. szakaszban, *Kovachich, Formulae Solennes*, 29. l. — k) *Kovachich, Formulae Solennes*, 1—154. II. — l) Engel J. K., *Monumenta Ungrica Bécs 1809.* 55—110. II. — m) Kiadta Erdy János a Magyar Történelmi Társaság IV. köt. Pest 1857. 1—42. II. — n) *Kovachich, Formulae Solennes* 155—458. II. — o) U. o. 459—533. II. — p) *Kovachich, Supplementum ad Vest. Comit.* II. köt. 258. l. — q) *Kovachich u. o.* 264. l., és *Epicrisis Documentorum Diplomaticorum Pesten 1817.* 286. l. — r) *Kovachich J. M., Notitiae praelim. ad Syll. Decr. Comit.* 400. l. — s) *Kovachich, Formulae Solennes.* Előszó V. l. — t) *Kivonata Kovachichnál Formulae Solennes XXVIII.* l. — u) *Toldy Ferencz, A magyar nemzeti irodalom története* II. köt. Pest 1851. 43. l. — v) *Kovachich, Formulae Solennes*, XXXI. l. — w) Sa-

vigny a glossatorok formulariumairól szól, Geschichte des Röm. Rechts im Mittelalter, 2. kiad. V. köt. Heidelberg 1850. 232 és 243 ll.; s az egyes glossatorok ezen irányú munkásságára is vonatkozik u. o. Irneriust a IV. köt. 62. l., Dorna Bernátot az V. k. 153. l.; Roffrédust az V. k. 199. sk. ll., Salathielt az V. k. 534. és 638. ll., Passagerii Rolandinust az V. k. 542. l.; Unzola Pétert az V. k. 553. l. névszerint felemlítvén. — x) Kovachich M. Gy. is azt tartja, hogy az Ars Notarialist kevésbé a XIV. század közepén túl egy egri megyei áldozár, ki egyszersmind pécsi jogtárnár volt, szerkesztett hallgatói számára. (Formulae Solennes III. l.

28. §. A particuláris jogok.

A tulajdonképi Magyarországon a particuláris jogok ezen időben nyerték teljes jelentőségüket, melynek folytán az egyes vidékek és községek, a mennyiben önálló törvényhatóságuk voltak, önálló particuláris joggal is bírtak. Ezen kifejtett minőségek szerint, s összhangzólag az előbbi korszak kezdeményeivel, a particuláris jogoknak három főosztályát különböztethetjük meg:

1) Nagyobb területek particuláris jogait; u. m. Erdély *a)*, Szlavonia *b)*, az erdélyi székelyek *c)*, az erdélyi *d)* és a szepesi szászok *e)* jogát.

2) Az egyes vármegyék jogát, mely azon időben igen tág tért foglalt el *f)*, s az országos joggal csaknem formaszerű ellentétet képezett.

3) A városi jogok, melyeknek már az előbbi korszak alatt a mintajogok által közvetített belső összefüggése, a XIV. század óta egy magában egységes jogrendszernek, az u. n. tárnoki jognak keletkezését eredményezte. Itt különösen felemlítendő: *a)* hogy Buda *g)* és Kassa *h)* városok joga részletesen ki volt fejtve, s mint városi particuláris jogok hazánkban nagy tekintéllyel bírtak. Mindkettőnek feljegyzésére az u. n. sváb tükör nem csekély befolyással volt. *b)* A

magyar királyok meg nem engedték azt, hogy magyarországi városok külföldi városokkal közvetlen és formális jogi összeköttetésben legyenek. Így I. Lajos király Zsolna várost az előbb közte és Tessen sléziai város közt fennállt jogközösségtől eltiltotta, Korpona város jogával azt felruházván i). e) Az Anjou királyok uralkodása alatt a városi életnek kifejtése mindinkább nagyobb jelentőségre emelkedvén, a városi érdekek szabályozása végett Zsigmond király 1405. Budán a városi képviselőknek egy általános gyűlését tartá, melynek végzéseit az ugyan 1405-ki országgyűlés tette magáévá. S ugyan ezen előzmények alapján keletkezett azután »Jus Tavernicale« nevezete alatt a magyarországi városoknak egy közönséges jogrendszere, mely a XV. századi európai városi jogok közt több tekintetben érdekes k), s mely a városi jogosítvánnyal ujonnan felruházott községekre különös királyi privilegium által kiterjesztetett l).

a) Hk. III: 3. — b) U. o. — c) Hk. III: 4. — d) II. Endre 1224-ki privilegiumának alapján, melyet a későbbi királyok ismételve megerősítettek Az 1481-ki Altenberger-féle jogi codex, melyre régente a szebeni polgármesterek hivatali esküjüket letették, nem ugyan erdélyi szász jogot tartalmazott, s a régi nürnbergi, magdeburgi és iglaui statutárius jogoknak pusztá egybeírásánál nem egyéb: azonban a tulajdonképi szász jog feljegyzésének e XVI. században fontos előzménye. Ezen codex jelenleg Nagyszebenben a b. Bruckenthali könyvtárban őriztetik. I. Ungrisches Magazin I. köt. Pozsony 1786. 169. sk. II. — e) A szepesi szászoknak régi particuláris joga azoknak 1370-ki statútumaiban foglaltatik, közzétéve Wagner K., „Analecta Scepusii“-jaiban I. köt. 240. sk. II., és ujabban a budai jognak Michnay-Lichner-féle 1844-ki kiadásában mint első függelék — f) Hk. III: 2. — g) Buda városnak régi 1411. körül írásba foglalt jogkönyvét vagyis „Rechtputch nach Ofner Statrechten“ kiadták Michnay Endre és Lichner Pál, Buda Városának (régi) Törvénykönyve Pozsony 1844. — h) Kassa városnak régi statútumai találatnak Kovachich M. Gy. kéziratai közt a nemzeti mu-

zeumban V. ö. Krones Ferencz, Deutsche Geschichts- und Rechtsquellen aus Ober-Ungarn (a bécsi akadémia „Archiv“-jának XXXIV. kötetében. — i) Fejér Cod. Dipl. IX. k. 7. r. 617. l. — k) „Vetusta Jura Civitatum s. Jura Civilia“; Kovachich M. Gy.-nél, Codex Authenticus Juris Tavernicalis Buda 1803. 87—255. ll. — l) Így II. Lajos adta azt Ujlak (Illok) városnak különös privilegium formájában 1525. „in die B. Luciae virg. et mart.“ melynek eredetie találtatik a bécsi cs. udv. könyvtár kéziratai közt.

29. §. Folytatás.

A magyar szent koronához tartozott u. n. adnectált országok közt különösen Dalmatia és Szerbia tapasztaltak érdekes jogfejlést.

1. Dalmatia 1358. Ragusa és Cattaro accessiójának folytán, mint a magyar sz. korona tartozéka a) határozottabb tartományi rendezést nyert, a mi jogának felvirágzására és korszerűbb szabályozására oly kedvező hatással volt, hogy az ország nagy részének elvesztése után is (1420.) az ottani tengeri városok és szigeteknek joga fejlettebb rendezésének előnyeiből többé ki nem vetkőztetett. Azonban általános provinczialis jognak keletkezésére Dalmatia ezen időben sem tett szert; s a jogfejlődés azon városok és vidékek jogaira szorítkozott, melyekről már szólltunk (17 §.), és melyek a XIV. és XV. századokban új redactiókat és nevezetes bővítéseket nyertek. Raguzában, mely az 1420-ki katasztrófa után még Magyarországnál maradt b), a régiebb 1260-ki statutumok alapján, mindjárt 1358. kezdődött a jognak reformja (u. n. Liber Viridis), s igen részletes kifejtést eredményezett, mely Meleda és Lagosta, s más Raguzához tartozó szigetek és helységek jogára jótékony befolyást gyakorolt.

2. Szerbiának *) jogtörténetét ezen korszak alatt különösen Dusan István czárnak törvénykönyve teszi érdekessé, mely 1349. a szerb országgyűlésen, Joannitus patriarcha, az egyházi és világi főurak, s az összes gyűlésnek részvétele mellet ó-szerb nyelven készült, és május 21-én hirdettetett ki c). Az 1354-ki országgyűlésen még néhány póttintézkedéssel megtoldatott d).

Ezen nevezetes törvénykönyv az akkori szerb birodalom jogéletének egészét akarja rendezni; s ehhez képest köz- és magánjogi, egyházi és polgári, kereskedelmi és büntetőjogi stb. intézkedéseket tartalmaz. Különben a törvénynek valami eredeti példánya már nem létezvén, a cikkek számát a meglevő 9 kézirat e), — melyeknek legrégibbe az 1390—1400. időből való — egybevetésének alapján közel 200-ra tehetjük.

a) Lásd az 1358. e tárgyban a velencei köztársasággal kötött békességet Fejérnél Cod. Dipl. IX. k. 2. r. 654. sk. II. —

b) P. o. még II. Ulászló 1502. Budán sz. Katalin napján Raguzának más magyarországi városok módjára nevezetes kereskedelmi privilegiumot adván, ebben azt ismételve „Communitas Civitatis nostrae Ragusii“ nevezi, melynek polgárai „ex quo non sunt forenses, sed subditi nostri et Sacrae Coronae“ az említett privilegiumot kérték. (A privilegium másolata gyűjteményemben található). — c) Kiadásai: Raics János, Isztoria razlich szlavenzskich narodov, IV. köt. Buda 1823. 254. sk. II.; — Kucharski Endre, Antiquissima Monumenta Juris Slovenici, Varsó 1838. 92. sk. II. — Safarik Pál József, Pamatky drevniho pisemnictvi juhoslovanuv, Prága 1851. 2. szak. 29. sk. II. — Miklósich Ferencz, Lex Stephani Dusani, Bécs 1856. — Gyorgyevics J., Szrbszkij Ljetopisz. 1859. I. füz. Buda 1859. I. sk. II. — Ezen kiadások azonban különféle kéziratok után készül-

*) Majkow A., Isztoria szerbskago jazika po pamjatnikam piszaniim kipiliczeiu v szvjazi sz isztorieju naroda. Moszkau 1857. 31—40. II.

vén, több részben nevezetesen eltérnek egymástól, s a mennyiben a varians loció-kat mindeddig a kritica még ki nem egyenlítette, a törvénynek más nyelvekre fordítása is felette hiányos Ilyen fordításokkal birunk: német nyelvre Engelnél, Geshichte von Servien und Bosnien, Hala 1801. 293, sk. II.; és Kucharskinál id. m. 171. sk ; — lengyel nyelvre ugyan Kucharskinál id. m. 93. sk. II.; — új szerb nyelvre Popovics Milostól a belgrádi tudós társaság Glasznik-jában II köt. Belgrád 1849, 84. sk. I. — Létezik azonkívül ezen törvény tartalmának rövid egybeállítás is a régi cseh joggal Palacky Ferencztől; a prágai Csasopis Cseskeho Museum 1846-ki kötetében; mely Bodjanszki O. tanártól oroszra is fordíttatott, a moszkauai egyetemmel összekapcsolt orosz történeti és archaeologiai társulat u. n. Cstenija-jában 1846. III 3. sk II, — d) Azt hiszik, hogy ezen póthatározatok a Safarik és a Miklosich féle kiadásban a 131. czikkkel kezdődnek. Mások a 120. czikket tartják Dusan tulajdonképi törvénykönyve befejezésének. — e) Majkow szerint ezen 9 kézirat: a hodosi (a legrégebb), a sisatováczi, a chilandari, s rakovaczi, a Tokolyféle, a rovanitzai, a rudnizai, a havasalföldi bisztricai, és a sztrugai. (Isztorija szerbszkago jazika 32. sk. II.)

30. §. Werbőczy Hármaskönyve. *)

I. Harmadik korszakunk jogfejlésének magánjogi eredményeit összpontosítva Werbőczy Hármaskönyve tartalmazza. S valamint Werbőczy érdemeit a magyar jog körül, úgy ezen munkát is többféle szempontból lehet tekintetbe venni.

II. Werbőczy István, ezen korszaknak vége felé nagy hírű jogtudósna (szül. 1460. meghalt 1542.)

*) Walaszky Pál, Dissertatio hist. epist. de Stephano Werbőczio Jurisconsulto Hungariae celeberrimo, Lipcse 1768. (Horváth J. J. Biblioth. Jurisconsult. Hung. III köt. 225. sk. II.); — Szlemenics Pál, Werbőczy István Hármaskönyvéről (M. Akad. Évkönyv. VII köt. Buda 1846 448 sk. II.); — Ifj. Palugyay Imre, Werbőczy István rövid életrajza, Buda 1842. — Horvát István, Werbőczy István Emléke, II köt. Pest 1819

családja a Hunt-Paznan régi nemzetségtől származott. Werbőcz, annak ősi birtoka Ugocsamegyében fekszik. Istvánnak atyja Ozvald ügyvéd volt, anyja Deák Apollonia, a Zápolyai család rokona. Mint ifjú részint a hazában, részint több külföldi egyetemen tanulmányait végezvén, alapos tudományos műveltségének folytán kora több előkelő külföldi tudósával barátságos összeköttetésben volt *a*). Mátyás király halálának idején (1490.) harmincz éves férfi, még saját tapasztalása után ismerte hazánknak a nagy és igazságszerető király alatti virágzó állapotát; ismerte azon kort, melyet a magyar törvényhozás és jogszolgáltatás fénykorának lehet nevezni, s melynek II. Ulászló király uralkodása szomorú ellentéte volt. A törvénykezési pályán oly szerencsésen haladt, hogy már 38 éves korában a fontos ítélőmesteri hivatalt viselte; 1517. pedig királyi személynök lett. E mellett több követségben (a pápához, a római-német császárhoz, a birodalmi gyűléshez, a velencei köztársasághoz stb.), s az ország pénzügyi viszonyainak kezelésében érdemesíté magát a hon szolgálatában. Ezeknek fejében az országos rendek ötet minden portától az egész országban öt denárral jutalmazták. II. Lajos uralkodásának későbbi éveiben a pártoskodás szelleme által elsodortatván, Werbőcz az 1525-ki rákosi országgyűlésen mint a köznemesek főszónoka szerepelt, s ennek folytán az ugyanazon évi hatvani gyűlésen nádornak választatott. S ámbár az 1526-ki rákosi országgyűlés ezen választatását megsemmisítette, sőt ötet és fogadott atyját Zobi Mihályt a hűtlenség bűnében marasztalta el: mégis a mohácsi vész után Zápolyai János leginkább az ő közreműködésének folytán választatott királynak. Későbbi története feladatunkhoz már nem tartozván, csak röviden jegyezzük meg, hogy Werbőcz

István a Zápolyai pártnak egyik rendíthetlen híve volt; hogy János király főkanzellárjának hivatalát viselte; hogy II. Solimán török szultán őt különösen kedvelte, s midőn János királynak halála után Budát elfoglalta (1541), a török uralom alatti magyaroknak főtisztvéé rendelte; hogy azonban ő még ugyanazon évben meghalt.

III. Werbőczy híres Hármaskönyvének készítésére alkalmat szolgáltatott Magyarország jogéletének II. Ulászló király alatt szomorú állapota, mely a legkeservebb törvénykezési zavarokat okozta b). Ezek ellen legbiztosabb orvoslatnak az tartatott, hogy a divatozó jog köztekintély mellett írásba foglaltassék. S miután az 1498: 6. tcz. ezt Ádám ítélőmesterre, az 1500: 10. tcz. pedig a nyolczados törvényszék összes bírására bízván, ezen intézkedések célra nem vezettek: végre a király Werbőczy Istvánt, akkor országbirói ítélőmestert szólította fel, hogy ezen fontos feladatban eljárjon. Ennek folytán készült el 1514. munkája, melynek czímje: »Opus Tripartitum Juris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae et Partium eidem Subjectarum«, melyet az 1514-ki országgyűlés egy tíz jogtudósból álló bizottság által megvizsgáltatván c), helyeselt d), s a király is szóval és írásban erősített meg e). Azonban a megerősítő okmány akkor meg nem pecsételtetvén, a király pedig 1516. meghalálózván, a Hármaskönyvnek expeditiója — mint látszik — fennakadt, s Werbőczy a munkát 1517-ben nyomatta ki Bécsben.

a) Mi nagy tekintélye volt Werbőczy Istvánnak azon kor tudósai közt, bizonyosságul szolgálnak az ajánló köszöntések, melyekkel azoknak legjelesbjei által tiszteltetett meg. Denis (Wien's Buchdruckergeschichte bis 1560. Bécs 1782.) tiznél több akkor csak Bécsben nyomtatott nevezetesebb könyvet említ, melyek

Werböczinek ajánlva voltak. — b) II. Ulászló királynak a Hármaskönyvet megerősítő okmánya. — c) Az országgyűlési bizottmány, mely a munkát megvizsgálta, a következő tagokból állt: Várday Pál sz. zsigmondi prépost és királyi kincstárnok, Batthyáni Benedek budai várnagy, Ellyewelghi János nádori, s Bellyeni Albert és Bolgár Pál személynöki ítélőmesterek, Gibarthi Kesserew István alnádor, Mekchei György kir. titkár, Zobi Mihály és Dombó Pál a kir. ítélő tábla közbirái, végre Petrowczi Hentzelffy István a kir. ügyek igazgatója. U. o. — d) 1514: 63. tcz. — e) A király megerősítő okmánya még az országgyűlés alatt kelt „Budae in festo Beatae Elisabeth viduae“ 1514. — f) Bécsben 1517. fol. „per Joannem Singrenium.“

31. §. Folytatás.

IV. Werböczi Hármaskönyve magában véve a XVI. századnak kezdete óta nemcsak a magyar és erdélyi jognak volt legtekintélyesebb kútfeje; hanem jogtudományi irodalmunknak is legnevezetesebb műve. Jogtörténeti fontossága azonban ezeken kívül nagyobb mérvben még azon befolyásban mutatkozott, melyet mindjárt elkészülése után hazánk akkor fennálló jogára gyakorolt. Ugyanis:

1) Különösen Werböczinek köszönjük, hogy a magyar jog rendszere a XVI. században megtartotta a római jog befolyása ellenében eredeti elvi önállóságát és független nemzeti jellemét. Láttuk ugyan, hogy a magyar jog fejlődésének általános iránya kezdettől fogva a római jog alkalmaztatásának gyakorlati tért nem igen engedett soha. De ennek tudományos befolyása igen nagy volt, s a Hármaskönyv számos helyei szolgálhatnak bizonyoságul, hogy Werböczi szintén a római jognak nemcsak avatott ismerője, hanem különös tisztelője is volt. E kettőt összeegyeztetni nem vala könnyű feladat. Werböczinek épen az főérdeme, hogy korának tudományos felfogása szerint, a magyar magánjogot oly

alaki általánosságban, mely későbbi fennmaradását is biztosítja, sikerült nemzeti jelleméhez képest és sajátosságos elveinek alapján egy rendszerré úgy alakítani, hogy ez jogéletünk gyakorlati szükségleteinek teljesen megfelelt. S ez oly időben történt, midőn a kor uralkodó eszméi mindenütt a nemzeti életiránylatok mellözésével, a classikai világ maradványaiban keresték a társadalmi lét ujjárendezésének vezérelveit; midőn nemcsak Olaszországban és a német birodalomban, hanem Angolországot kivéve, egész Nyugateuropában a római jog túlnyomó gyakorlati tekintélyt nyert, sőt nagy részben közvetlenül kötelező erővel is ruháztatott fel.

2) A Hármaskönyv világos bizonyosságát adja azon nevezetes változásoknak, melyek az Anjou királyok reformjainak folytán magánjogunkban történtek. Ezek a személyi jogban nem kevésbé, mint a dologiban fontosak. A szolgaságnak teljes megszűnését felváltotta a parasztság földbirtokosától függésének azon neme, mely magában véve a személyes szabadsággal járt ugyan, de melyet külső körülmények, különösen pedig az 1514-ki törvényhozás igen nyomasztóvá tettek. A birtokviszonyok a feudális eszmék befolyásának folytán szintén nevezetes változást tapasztaltak, de hűbéri birtokká nem alakultak, A családi kapocs támogatta a családi birtok fennmaradását is, s a birtokrendezés azon neméhez vezetett, melyet ősi ségnek nevezünk. Werbőczy pedig mind ezekben, mind a jogéletnek más iránylataiban az egyes fogalmakat oly világosan fejtegeti, hogy többnyire egyszersmind a jogintézetek belső momentumait és történeti alakulását is megérthetjük.

V. Mindemellett a Hármaskönyvnek — még eredeti korához képest is — mind anyagi mind alaki hiányairól sem szabad megfeledkeznünk.

Anyagi tekintetben ugyan azt találjuk, hogy a magyar magánjog rendszerének egészét ki nem meríti, s hogy már megiratásának idejében számos kérdések merültek fel, melyek általa el nem intéztethettek. Ily kérdésekre nézve a jog egyéb kútforrásaihoz kell folyamodnunk; p. o. országos törvényekhez a), kir. privilegiumokhoz b), vagy a szokáshoz c).

De alaki tekintetben is, a mennyiben ő jogunk alapfogalmait a római jog nyomán formulázta, habár ilyenekben a római jognak mintegy általános jogtörténeti jelentőségét méltatjuk, mégis másrésről nem fogjuk ezt már minden időre megállapított álláspontnak venni. Jogunk alapfogalmainak és alapintézeteinek formulázása a jog fokunkinti fejlődésének egyik belső szükséglete maradt.

a) P. o. A szerződésekre nézve 1486: 17. és 1492: 38. —

b) A particuláris jogokat Werbőczy nem fejtegeti kimerítőleg; p. o. az erdélyi szászok jogáról mit sem mond. Ezen hiányt privilegiumok és másnemű okmányok által kell pótolnunk. — c) A Hedervári Ferencz jószágai feletti 1523-ki perben, melynek ítéletét maga Werbőczy mint akkor királyi személynök aláírt, példáját mutattam oly törvénykezési eljárásnak, melyre nézve a Hármaskönyv felvilágosítást nem nyújt. (Történelmi Tár VI. kötetében.)

32. §. Az u. n. Collectio Decretorum.

Mindezekből látjuk azt, mi fontosak maradtak a Hármaskönyv szempontjából is az akkori nevezetesebb törvények, s az ország egyes vidékein divatozó particuláris jogok; sőt mennyire szükséges volt a Hármaskönyv mellett, mely mivel a gyakorlatilag fennálló jogot írásba foglalta »Jura Regni Scripta«-nak neveztetett a), a hazai törvényhozásnak azon gondoskodása is, mely az u. n. »Collectio Decretorum« készítésére vonatkozott b).

Már az 1439: 1. tcz. az ország régibb törvényeinek megtartását szorgalmazta, s azóta ezen határozat gyakrabban ismételtetett c). Ez az említett törvények ismeretét feltételezte, tehát azoknak gyűjtését is tette szükségessé. Úgy látszik, hogy I. Ulászló királynak 1440-ki végzeménye, mely az arany bullát, III. Endrének 1298-ki és I. Lajos 1351-ki végzeményeit egybefoglalva ünnepélyes országos törvény formájában megerősíti, ezen rendeletnek volt első eredménye. S valóban, eleinte az országos törvények hivatalos és közhitelű gyűjtésére történtek is készültek d). De ezek célra nem vezetvén, elvégre maga a törvényhozás is a régibb törvények magángyűjteményeiben nyugodott meg. Ilyenmű gyűjteményt ismerünk már I. Mátyás korából, mely azonban még igen tökéletlen e). Tökéletesebbek és fontosabbak azon gyűjtemények, melyek a XVI. század óta készültek f), és melyek a későbbi »Corpus Juris Hungarici«-nek lettek alapja. Ezekről a negyedik korszakban lesz szó.

a) Az 1518-ki bácsi 41. (Kovachich kiadásában 42.) törvény-czikk stb. — b) 1507: 20, 1514: 63. 1525. hatvani 32., 1527: 3. tczkk. — c) 1458; 2.; 1498: 6, 1500: 10., 1518. bácsi 41.; 1527: 3 stb. — d) 1504: 31. tcz. — e) A bécsi cs. udv. könyvtár kéziratai közt 3455. sz. a. — f) Névszerint Ilosvay István egri prépost gyűjteménye a XVI. századnak közepe táján nagy hírben állt (jelenleg találtatik a bécsi cs. udv. könyvtár kéziratai közt.) Esen kézirati gyűjteményekről általában l. Kovachich J. M., Notitiae praeliminares ad Syllogem Decretorum Comitatum. Bécs 1820. 337. sk. II.

NEGYESEDIK KORSZAK.

Werbőczy Hármaskönyvétől a szathmári békekötésig (1514—1711.) *).

33. §. Az állam- és jogélet fejlődésének általános áttekintése.

Azon kétszáz év, melyet negyedik korszakunk magában foglal, a magyar állam- és jogélet szomorú képét tárja fel előttünk. S igen jellemző, hogy már a XVI. században mind a magyar nemzet történelmi befogása *a)*, mind törvényhozásunk is *b)*, az 1514-ki pórháborút, s az annak nyomán a parasztság ellen határozott kegyetlen büntetéseket és kemény törvényeket, azon súlyos csapások kezdetének tekintette, melyeknek folytán koronánk külső tekintélye mindinkább alá szállt, országunk integritása veszélyeztetett, hazánk belállapottai végetlen zavarba ejtettek, s a társadalmi rend csaknem szétbomlás felé indultnak látszott. Nem lehetvén itt feladatomban ezen szomorú conjuncturák részleteibe ereszkedni, röviden csak azon történelmi momentumokat és tényezőket emelem ki, melyek a magánjog szempontjából is fontosak.

*) Wenzel Gusztáv, Jogtörténeti Párhuzam Magyarország és Erdély törvényhozása és jogrendszere közt Werbőczy óta, akad. előad. 1852. márt. 15. az Értesítőben. — Szlemenics Pál, Törvényeink története az Ausztriai ház alatt, a Magyar Academia Évkönyveinek VIII. kötetében.

1) A török hatalomnak Magyarországra terjedése, mely lépésenkint történt, Nándorfejérvár elfoglalásának (1521.), a mohácsi vésznapnak (1526.), Jajcza megbukásának (1528.), és Buda megszállásának (1541.) folytán. Magyarország a keresztyén világ véd fala volt a törökök ellen, s így a XVI. században Budának elvesztése az összes keresztyénségre vala nagy csapás; és valamint a hódolati viszonyok keserves hatása hazánk minden ügyeiben mutatkozott; úgy a törököknek Magyarországból kiűzése nem pusztán magyar nemzeti, hanem európai ügy volt. A török hatalomnak hanyatlása hazánkban a zsitvatoroki békekötéssel (1606.) kezdődik, és Buda visszavétele által (1686.) oda jutott, hogy Magyarország teljesen felszabadítottnak tekintetett e).

2) Erdélynek Magyarországtól elválása *), melyet Zápolyai János király halálától (1540.) lehet számítani. Ezen elválás egyébiránt nem egyszerre, az egyik vagy másik rész szándokos elhatározásából, hanem fokenként történt, azon sajnos események következtében, melyek a mohácsi vész után érték hazánkat. Ha végig tekintünk ezen eseményeken, egyrésztől nem csekély számú és jelentőségű elemeket veszünk észre, melyek, ha másképp nem lehetett, separatisticus irányban kerestek önállóságot, de másrésztől folytonos törekedést is találunk, hogy a két magyar hazának előbbi egysége mégis soha egészen fel ne bontassék. Számos államszerződések, melyek ezen időben Erdélynek Magyarországhoz politikai állását meghatározták, magokban foglalták egyszersmind azon momentumokat is, melyek az ujjonan alkotott fejedelemség különletének megadták formáját. De bármennyire voltak is e separatisticus irányban Erdély ál-

*) Gr. Mikó Imre, Erdély különválása Magyarországtól. Budán 1860.

lamviszonyai kifejtve; mégis az egység fentartására célzó törekedések soha nem hiányoztak. S ezek nem annyira — mint többnyire vélik — Erdélynek 1552-ki és 1602-ki csak rövid időig tartozott Magyarországhoz visszakapcsoltatásában, mint inkább azon szellemben gyökereztek, mely a két testvérhaza lakosait lelkesítette, s mely szerint egymás irányában magokat mindig testvéreknek nézték. Erdély története a nemzeti fejedelmek korában több igen érdekes fénypontot is mutat. Néhány fejedelmeinek politikai hatalma, Erdélynek befolyása az europailag főfontosságú westfaliai békekötésre (1648.), azon erős támasz, melyet főkép a XVII. században az erdélyi politika Keleti-Europában a protestantismusnak, az erdélyi udvar pedig a magyar nyelvnek és irodalomnak nyújtottak, és sok más események világosan bizonyítják, hogy a fényes Porta felsősége mellett, és a balsors számos csapásai daczára is, Erdély a XVII. században Europa nevezetesebb államai közé tartozott. S ennek folytán, mindamellett hogy Magyarországgal régi összefüggésének fonala soha egészen meg nem szakadt; hogy a XVI. és XVII. században a fejedelemségnek politikai intézetei többnyire oly privilegiumok alapján fejlődtek ki, melyek magyar királyoktól eredtek; s hogy újabb időben is számos viszonyok tartották még fenn a régi egység emlékét: Magyarország és Erdély joga mégis elvált egymástól. Azért a kettőnek jogtörténetét is 1540 óta egymástól elválasztanunk szükséges.

3) Boszniának, s Dalmatia és Horvátország nagy részének elvesztése után, ezen országoknak a sz. koronánál maradt részei Szlavóniával kapcsolattak össze; a minek folytán ez »Dalmatia, Horvátország és Szlavonia« hármas királyságnak címjét vette fel. Ezen névváltozás,

— ámbár magátan véve jogi hatással nem bírt — sok zavarra szolgáltatott alkalmat, a mennyiben ezen részeknek provinciális gyűlései több önállóságra törekedvén, azon idegen elemeknek, melyekkel Magyarország folyton folyva volt kénytelen küzdeni, mélyen ható befolyásnak szabad tért engedtek. A reformatio itt azon jogokat nem nyerte, melyekkel az anyaországban bírt; ellenben ezen részeknek előbb szokásos „Partes Subiectae” elnevezése a XVII. században „Partes Adnexae” elnevezésére változott által.

4) Királyaink ezen időben kezdtek állandólag az országon kívül székelni; a minek egyik főoka az volt, hogy Budát 1541. a török megszállta. Mi fontos eseménynek tekintették ezt Magyarország rendei, kitetszik azon szívósságból, melylyel a király lakására nézve az 1439: 22. tczhez ragaszkodtak d).

5) A XVI. századtól fogva új állameszmék kezdenek uralkodni Európában. Ezeknek hatása mind általában az európai államrendszer átalakításában és újabb elvek szerinti rendezésében mutatkozik, névszerint a westfaliai békekötés óta; mind különösen az egyes államokban, az államhatalomnak teljesebb kifejtésében, s az államérdekeknek minden egyéb társadalmi érdekek felébe emelkedésében.

6) Magyarország közjogában különösen az 1687-ki országgyűlés volt fontos, melynek 2. és 3. cikke az uralkodó Habsburgi ház fiutódainak trónörökösödési jogát ünnepélyesen kinyilatkoztatta, 4. cikke pedig II. Endre király arany bullájának 31. cikkének, az országos rendek ellenmondási és ellenállási jogára vonatkozó záradékát megszüntette.

7) A reformatio negyedik korszakunk elején Magyarországra és Erdélybe is terjedvén; XVI. és XVII.

századi történetünkben annál fontosabbnak mutatkozik, minthogy azon kor szelleme a társadalmi élet csaknem minden egyéb viszonyait és érdekeit a vallás kérdésének alárendelte. Ennek folytán a vallásos viszonyok jogi rendezése a törvényhozás teendői közt főhelyet foglalt el, s a vallásos törvények, névszerint a bécsi békekötés (1645. becz. 1647.) egyszersmind országos alaptörvénynek jelentőségét nyerték.

8) A folyton folyva háborús idők és belső nyugtalanságok közt az egyes törvényhatóságok gyakran magukra lévén hagyatva, s akkor is, midőn az országos hatalom intézkedéseit végrehajtották, többnyire saját erejökre szorítkozván, a megyék és városok municipális és helyhatósági statutumai, az országos törvények irányában is, nem ritkán állandó jelentőséggel bírtak.

9) Főfontosságú esemény volt a katonai határvidéknek az anyaországtól teljes különalakulása. Ez a végváraknak (Gränzhäuser) azon rendezéséből indult ki, mely a folytonos török háborúk alatt az ország még szabad vidékeinek védelmezésére szükségesnek találtatott, s már II. Ferdinánd korában határozott kifejtéssel bírt. Valódi jelentőségére azonban csak 1671. után emeltetett, midőn a Zrinyi és Frangepán főúri családoknak javai hűtlenségnek folytán a koronára szállván, alkalom nyílt, terjedelmes vidékeknek az ország kormányától független, katonai céloknak megfelelő különszervezésére. A magyar ország-, és a horvát provinciaális gyűlések panaszaik daczára, ezen szervezés valószínű közjogi kisajátítást eredményezett; a mennyiben pedig egyes magánbirtokosok javai még a katonai határvidék arrondirozására szükségeseknek tartattak, ezek is expropriáltak, a birtokosoknak pedig csere fejében más javak az akkor a törököktől visszafoglalt vidékeken

adattak. Így keletkezett Déli-Magyarországban, és névszerint Torontálmegyében, a lakosságnak horvát eredetű része. Az ekkép szervezett károlyvárosi horvát határvidék mintájára, a varasdi, báni, szlavoniai és magyarországi (bánsági) határvidék is nyerte szabályozását; az egész határvidék pedig csak a múlt századnak kezdete óta lett egy magában álló egészsze rendszeresítve.

10) Végre említendő még azon török hadjárat is, melylyel I. Lipót az 1687 ki országgyűlés után a magyar korona jogát Szerbiára és Boszniára érvényesíteni igyekezvén, ezeknek keresztyén lakosait a törökök elleni felkelésre felszólítja e). A hadjárat sikere eleinte kedvező volt; de később a hadi szerencsének balfordulata állt be. Ennek folytán 36,000 szerb és albán család, kik Ipek és Prisren vidékén a törökök ellen fegyvert ragadtak, hogy ezeknek boszuja elől meneküljenek, Csernovics Arzen ipeki patriarcha vezetése alatt, Magyarországra költözködtek által. Ezek I. Lipóttól privilegiumokat nyertek, melyek a későbbi u. n. declaratoriumok alapja.

a) Mellőzve a tudományos történetírókat, itt különösen vonatkozom Szerémi György munkájára Magyarország romlásáról, mely a magyar nemzetnek akkori történeti felfogását híven hangoztatja vissza. (Wenzel Guszt. kiadása, Pesten 1857. a Magy. Akademia Monumentai közt, Írók I. köt.) — b) „Cum variis exemplis et vetustis et recentioribus saepenumero innotuerit Dei Optimi Maximi vindex ira ob peccatum aliquod populi gravior; neque ulla res magis ab aliquot annis florenti quondam Ungariae nocuisse videatur oppressione colonorum, quorum clamor ascendit iugiter ante conspectum Dei; ad avertendam indignationem Summi rerum omnium Opificis“ stb. 1547 : 26. — c) Így tekintette ezt az 1687 ki országgyűlés. XI. Incze pápa Buda visszavételét az egész keresztyénségre nézve oly fontosnak találta, hogy annak emlékeül sz. István király ünnepét évnapijára helyezte által. Ennek folytán Magyarországon kívül, hol az országos és törvénykezési ügyek már megállapított rendének tekintetéből sz. István napjára nézve változást

tenni tanácsosnak nem látszott, az egész keresztyénség jelenleg ezen ünnepet szeptember 2-án tartja. — d) 1536: 57.; 1546: 18.; 1548: 22.; 1550: 4.; 1567: 46.; 1608: kor. el. 18. tcz. — e) I. Lipót manifestuma így szólt: „Omnibus populis et provinciis ab haereditario nostro Hungariae Regno dependentibus et quibuscunque aliis“ stb. A király tudósítja „omnes populos per universam Albaniam, Serviam, Mysiam, Bulgariam, Sillistriam, Illyriam, Macedoniam, Rasciam constitutos, aliasque provincias a Regno nostro Hungariae dependentes, omnesque alios populos sub jugo Turcico gementes“ — — „quod bellum Turcicum — — prosequamur eo solo fine, ut populos nobis jure subjectos, jure a memorato nostro Hungariae Regno dependentes, omnesque alios Christianos immani Turcarum servituti ereptos, pristinae libertati, pristinis privilegiis, pristinaeque cum corpore, a quo dependent unioni restituamus“ stb. (Raics János, Istoria raznich szlavenszkich narodov, IV. köt. Budán 1823. 369. 1.)

A) MAGYARORSZÁG.

34. §. A jogfejlésnek hármias iránya: 1) Törvényhozás.

Magyarországnak ezen idei törvényhozása kettős irányt követett: 1) Az 1514: 63. tcz. értelmében az országos törvények gyűjtése (Collectio Decretorum), és a gyakorlati jogra nézve Werbőczy Hármaskönyvének megtartása, vagy más jogkönyvnek (Jura Regni scripta) készítése; és 2) új törvények határozása.

1) A „Collectio Decretorum“ (32. §.), ámbár országgyűlésileg ismételve sürgettetett (hatv. 1525: 32.; 1527: 29. stb.), mégis egyéb célra nem vezetett, mint két lelkes püspök, Mosóczy és Telegdi azon magángyűjteményének sajtó útján közzétételére (1584.), mely utóbb Corpus Juris Hungarici néven jogtudósainktól általános, sőt az országos hatalomtól is elfogadtatott és jelenleg is használtatik. (36. §.)

Werböczi Hármaskönyvére nézve úgy látjuk, hogy ámbár a bácsi 1518: 41. azt helyeselte, a későbbi törvényhozás még is revisióját, s az országban divatozó jognak ujonan írásba foglalását vagyis egy új jogkönyvnek készítését tervezte. Ez 1548-tól fogva 1563-ig az országgyűléseknek egyik tűzetes főfeladata volt *a*). Név szerint az 1550: 10. tczhez képest I. Ferdinánd hazánkban azonkori legjelesebb jogtudósaiból álló bizottmányt nevezett ki, melynek a hazai jog (Jura Regni) rendbeszedése és feljegyzése, mint negyven évvel előbb Werhőczinek, meghagyatott *b*). E bizottmány a Hármaskönyvet vette tekintetbe, s annak alapján új munkát dolgozott ki, melyet rövid idő alatt a királynak be is nyújtott. Ezen munka, mivel négy részből áll, közönségesen *Négyeskönyvnek* (*Quadripartitum*) neveztetik. De ez, bár nagy szorgalommal volt kidolgozva, s a magyar jogirodalomnak egyik legnevezetesebb munkája, mégis törvény erejére soha nem emeltetett. Az 1553: 15. és 1563: 30. tcz. annak új átvizsgálását (*revisionem reformati Decreti*) rendeli el. Azonban ezen intézkedésnek sem lett foganatja, úgy hogy a *Quadripartitum* egészen félretétetett *c*). Kitionich, bár méltányolva, azt mégis csak mint magánmunkát idézi *d*).

A *reformatio Decretorum* még a XVII. században a bécsi békekötés (1606.) XI. pontjának folytán is többször sürgettetett *e*); eredményére azonban nem találunk. S úgy történt, hogy Werböczi Hármaskönyvének tekintélye később kétségbe többé nem vonatott.

2) A körülmények úgy hozták magokkal, hogy a XVI. és XVII. századokban, midőn az ország részint a törökök, részint polgári nyugtalanságok által majd folytonosan hányatott, az országgyűlések jogelvek vitatásával és határozásával nem igen foglalkodtak; hanem

csak a legsürgősebb szükségekre hoztak törvényeket, melyek tehát nem is igen hárítottak ezeken túl, s többnyire egyedül casuisticát mutatnak. Csak 1608-tól fogva találunk ezen korszak országgyűlési törvényeiben nevezetesebb határozatokat, névszerint az 1608., 1619., 1647., 1655., 1681. és 1687-ki végzeményekben.

3) Ily viszonyok közt a particuláris jogok előbbi nevezetes jelentőségeket (28. §.) nagyrészen elvesztették. Erdély ugyanis saját önálló törvényhozással bírván, jogát is a magyarországi törvényhozástól függetlenül fejtette ki. A szlavoniai részek történetileg nevezetesen átalakíttatván (33. §. 3.), particuláris jogukat municipális statutumok által rendezni igyekeztek, melyek közül az 1609—1635-kiakat II. Ferdinánd 1636. augusztus 8-án, az 1643—1681-kiakat pedig I. Lipót 1681. augusztus 17-én erősített meg. Mennyire pedig a vármegyék és városok particuláris joga előbbi jelentőségéből kivetköztettek, arról világos bizonyosságot nyújtanak a régi tárnoki jognak azon töredékes maradványai, melyeket „Articuli Juris Tavernicalis” elnevezése alatt Rudolf király Prágában 1602. augusztus 13-án megerősített, s melyek a Corpus Juris Szegedi-féle kiadásának függelékében foglaltatnak.

a) 1548: 21.; 1550: 10. és 11.; 1553: 15. és 1563: 30. —

b) Szegedi János, Tripartitum Juris Hung. Tyrocinium, II: 6. §§. 13. és 14. A bizottmánynak tagjai voltak: Gregorián'czy Pál zágrábi püspök, Ujlaki Ferencz, győri püspök és királyi helytartó, Mérey Mihály királyi tanácsos és személynök, Zarávaskendi Sybrik Gergely kir. tanácsos, Kamaray T. alországbiró, Pókateleki Zomor János kir. ügyek igazgatója, és Bodenarius Márton bécsi jogtudos. — c) Figyelemre méltó, mit e tekintetben Szegedi mond Rubricae s. Synopses titulorum stb. Juris Ungarici, (Nagy-Szombat 1734. II. Rész 113. l.), s mire Kovachich J. M. némi észrevételt tesz (Astraea II.

köt. 168. 1.). — *d)* Directio Methodica stb. Cap. II. qu. 3., Cap. VI. qu. 4. és Cap. IX. qu. 27. — *e)* 1608: kor. ut. 1., 1609: 69. stb.

35. §. 2) Törvénykezés.

Bár a XVI. és XVII. századok háborús viszonyai miatt hazánkban az igazság szolgáltatása igen zavarva és gyakran akadályoztatva volt; s így törvénykezési tekintetben, mi a gyakorlatot illeti, sok kedvezőt ezen korról mondani nem igen lehet; Kitionichnak Directio Methodicája mégis azt bizonyítja, hogy a magyar törvénykezés rendszere és szabályai egészben véve önállólag fejlődtek ki, s hogy az ország legfőbb törvényszékeinek nemcsak nagy tekintélye volt, hanem a jog fejtegetésére is nem csekély befolyást gyakoroltak. Mellőzvéen azon rendkívüli intézkedéseket és eljárásokat, melyek egyes viszonyzavargások kiegyenlítésében történtek, elég legyen általában megjegyezniem:

1) A királyi Felség mint az igazság szolgáltatásának főkezelője (Summus Justitiarius Regni), és az ország nagybírái, az országgyűlések által is támogatva, minden igyekezetüket oda fordították, hogy a törvényszékek rendes tartása és a bíróságok törvényes működése, mennyire csak lehetséges volt, meg ne zavartassék.

2) A királyi helytartó (Locumtenens Regius) bírói hatalmáról több törvényeink intézkedtek *a)*; s minthogy a nádori hivatal huzamosb időig betöltetlen maradt, törvénykezési helyettese (Propalatinus) neveztetett ki *b.)*

3) Ehhez képest az ország legfőbb törvényszékei, a helytartói törvényszék (Judicium Locumtenentiale *c)*; a nádori törvényszék (Judicium Palatinale vagy Generale *d)*; és a nyolczados törvényszékek (Judicia Octavalia *e)* voltak. Egyébiránt Nádasdy Tamás, ki 1554., és Illés-

házy István, ki 1608. választatott nádornak, és nádor-utódaik az 1485: 10. tcz. értelmében egyszerűen azon birói hatalmat is gyakorolták, mely különben a kir. helytartónál volt *f*); a minek folytán a helytartói és nádori törvényszékek különbsége háttérbe nyomatván, mindkettőt gyakran azonosítva találjuk *g*). A nyolczados törvényszékek ülései a XVII. században csak ritkán tartathattak; névszerint pedig 1650-től 1700-ig egészen elmaradtak, sőt 1650. előtt is az ország felső részeiben közel 40, másutt 14 évig tartásuk félbe volt szakasztva, úgy hogy a XVII. században részint 64, részint 90 esztendeig nem tartattak általában felsőbb, s névszerint nyolczados törvényszékek *h*).

4) Kitionich munkájából azt látjuk, hogy negyedik korszakunkban azon eljárási módon, melylyel Werbőczy Hármaskönyve megismertet, már tetemes változások történtek. Miután t. i. a XVI. században hazai jogunk a külföld igen hatályos befolyásának volt kitéve, s névszerint a német birodalomnak legfelsőbb u. n. kamarai törvényszék (Reichskammer-Gericht) eljárásának példája a mi biráinkra és ügyvédeinkre is hatott; II. Mátyás király korában (midőn munkáját írta Kitionich) jogéletünk honi elemei ismét túlnyomóságra emelkednek. De sok már megrögzött változás nem volt többé helyreállítható, s így nem kevés czélszerűtlen ujítás maradt meg törvénykezési rendszerünkben. Például említem a terminusok értelmezését, melyek 1486: 4. és 19., 1492: 54. tcz. és Hk. II: 18. szerint világosan a törvénykezési időre vonatkoztak, melyek azonban Kitionich (Dir. Meth. Cap. VIII. qu. 28.) szerint perszakaszokra magyaráztattak. S midőn törvényeink rendeletének folytán minden, még a négy terminusra számított pernek is (*longae litis processus*), egy vagy két esztendő alatt

volna bevégezendő ; az új értelmezés szerint a négy terminus ugyanannyi perszakaszra t. i. az ellenmondás (contradictio), inhibitio (eltiltás), prohibitio (megtiltás) és repulsio (visszaűzés) stádiumára magyaráztatván, azon értelmet nyerte, mintha a törvény szándéka oda ment volna, hogy a döntő ítéletet, újabb és újabb okokra hivatkozva, háromszor újra és újra meglehessen akasztani, úgy hogy a per csak a negyedik döntő ítélet után legyen bevégezve teljesen ; fenmaradván még akkor is a pervesztett félnek a pernek birtokon kívüli megújítása és új okoknak előadása.

5) Egyébiránt még említendő, hogy a birói ítéletek végrehajtása nem ritkán különös nehézségekkel járt *i*) ; hogy a katonai parancsnokok beavatkozása *k*), és a kamarai bíróság határozatai ellen *l*) igen gyakran történtek panaszok ; s hogy elég számos törvény rendel, mikép az igazság szolgáltatása egyszerű panaszok által ne akadályoztassék *m*).

6) Végre szó nélkül nem hagyhatom az u. n. neoacquistica commissiot sem, melyet I. Lipót király 1690. augusztus 11-ke alatt, az országnak ujonnan a törököktől visszafoglalt részeiben fekvő jószágokra vonatkozó perek tekintetében felállított, s mely a törvények szoros rendelkezéséhez kötve nem volt.

a) Az 1536 : 16. ; 1537 : 24. ; beszterczeb. 1542 : 18. ; 1543 : 32. ; 1545 : 35. ; 1546 : 35. és 60. ; 1548 : 19 ; 1550 : 57. ; 1552 : 28. ; 1553 : 20. ; 1559 : 30. ; 1563 : 25. és 29. ; 1566 : 21. (§. 5.) ; 1574 : 18. tczikkek. — b) Egy névtelen szerzőnek XVII. századbeli kézirati munkája az Ars Notarialis-ról az ország rendes biráit illetőleg azt mondja : „Florente adhuc Regno Hungariae Palatinus Regni, Judex Curiae Regiae Majestatis, et Cancellarius seu Secretarius Regius, et eorum Protonotarii et Vicesgerentes dicebantur Judices ordinarii. Nunc autem Regno diminuto loco Palatini habemus Propalatinum, Judicem Curiae, Locumtenentem Re-

gium, et alterum Locumtenentem Personalis Praesentiae, qui pro Judicibus Regni ordinariis censentur,“ — c) 1559: 38.; 1563: 24.; 1567: 26.; 1582: 3. sk. 1588: 30. — d) 1556: 34. és 35.; 1557: 8.; 1607: 70. — e) Az 1462: 1.; 1464: 5.; 1478: 13. és 15.; s 1486: 3. tcz. nyomán 1542: 31.; 1552: 44.; 1556: 34.; 1559: 37.; 1563: 24.; 1569: 39. stb. — f) 1555: 1. (§§. 10. sk.) és 2.; bécsi békekötés 3. pontja; 1613: 7.; 1618: 4.; 1638: 32.; 1649: 8. (§. 3.); 1655 1. (§. 2.); 1659: 1. (§. 8.); 1681: 1. (§. 1.). — g) P. o. 1559: 38. (§§. 8. sk.); 1563: 24. stb. Ez azon szempont, melyből Kitionich Directiojának előszavában a gr. Thurzó György nádor alatt tartott rőrvényszékeket említi. — h) 1649: 76.; 1681: 29. — i) 1536: 18.; 1543: 29. és 30.; 1563: 29.; 1567: 28.; 1599: 39.; 1609: 4.; 1622: 11.; 1635: 48.; 1647: 59. és 148. stb. — k) „Ne Capitanei se in juris processus immisceant, seque a bonorum occupationibus contineant.“ 1603: 21. — l) 1598: 39.; 1659: 46. stb. — m) 1543: 31.; 1566: 25.; 1613: 34.; 1622: 2. (§. 11.); 1625: 5.; 1630: 10.; 1647: 15. (§. 1.) és 137.; 1655: 53.; 1659: 45.; 1681: 30. stb.

36. §. 3) A magyarországi jognak doctrinális tárgyalása.

I. A mohácsi vésznep hazánkra nézve szerencsétlen következtetéseinek egyik legsúlyosbika az volt, hogy országunk tanintézetei, s névszerint egyetemeink is elpusztulván, azon hazánkfiai, kik tudományos kiképeztetést kerestek, a külföld iskoláit valának kénytelenek látogatni. Ehhez képest a jogtudományi oktatás is megszűnt hazánkban; míg végre a Pázmán Péter bíbornoktól 1636. alapított nagyszombati egyetemenél a két lelkes primás, Losi Imre és Lippay György a jogtudományi kart fel nem állították; kezdetben ugyan csak a római és egyházi jog számára, de mely rövid idő alatt a hazai jog két tanszéke által is meg bővítettett és tökélyesbítettett. Első jogtanárok voltak itt Textor (Takács) János Ádám és Preyschaff Ferdinánd.

II. A hazai jog ezen kori irodalmában három fő-irányt veszünk észre: a királyok végzeményeinek gyűjtését és áttanulmányozását; Werbőczy Hármaskönyvének tanulmányozását és a gyakorlati élet uralkodó iránylataihoz képest kifejtést; s a fennálló jog-nak önálló doctrinális művelését.

1) Az országos törvények azon kézirati gyűjteményeinek alapján, melyek a XVI. században nálunk használtattak, Mossóczy Zakár nyitrai és Telegdy Miklós pécsi püspökök első ilyenmű gyűjteményt tettek közzé sajtó útján Nagyszombatban 1584. a); a mi ismételtetett Bécsben 1628. ; Szent-Iványi Márton által (Corpus Juris Hungarici nevezete alatt) Nagyszombaton 1696.; és Szegedi János által (két kötetben, Nagy-Szombaton 1742—1751. és 1771—1779., s Budán 1822. és 1844.) Ezen gyűjtemény mindjárt akkor hazai jogtudósaink szorgalmas áttanulmányozásának és használásának lett tárgya, a minek könnyítése végett készültek azon munkák, melyek „Index“, „Enchiridion“, „Farrago“, „Compendium“, Cynosura,^a „Repertorium“ és „Extractus“-nak címje alatt a törvénytár tartalmának betűszerinti áttekintését nyújtják (Zsámboky János 1581., Szelesfarnosi Bodó Lajos 1636. körül, Aszalay István 1659., gr. Nádasdy Ferencz 1668., Bencsik József 1821., b. Eötvös Ignác 1829. stb. által b).

2) Nem csekélyebb figyelmet érdemel még akkori jogtudósaink azon szorgalma, melylyel Werbőczy István Hármaskönyvét minél haszonvehetőbb formában újból és újból kiadni, s annak tartalmát különféle felfogás szerint irodalmilag felvilágosítani, más nyelvre fordítani, vagy gyakorlati használását könnyíteni igyekeztek. A Hármaskönyv ezen tüzetes irodalmi repro-

ductiói a XVI. századtól fogva a XVIII. század közepéig jogtudományi irodalmunknak fő részét képezték; s az említett publicatiók összes száma az ötvent meghaladja c).

3) A magyar jog önálló doctrinális művelését tárgyalták a következő munkák:

Quadripartitum Opus Juris Consuetudinarii Regni Hungariae, melynek eredetéről és szerzőiről már szóltam. (34. §.) Kötelező erőre nem emeltetvén, csak mint a jog doctrinális művelésének egyik eredménye nevezetes. Novoszél Antal királyi tanácsos kritikai pontatlansággal és sok hiánnyal kiadta Zágrábban 1798. 4-o.

Kosztaniczai Kitionich János, Directio Methodica processus judicarii Juris consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae; és Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum. Első kiadás Nagy-Szombaton 1619. 4-o; későbbi kiadások Bécsben 1634. 4-o. Nagy-Szombaton 1700. fol. és 1723. fol. Debreczenben 1701. 8. Magyar fordítását 1650. 4-o. adta ki Lőcsén Brever Lőrincz nyomdász e czim alatt: Rövid igazgatás a Nemes Magyarországnak és hozzá tartozó Részeknek szokott Törvény folyásiról, melyet deákbból magyar nyelvre fordított Kászoni János Váradgyán. — A Centuria contrarietatum külön kiadása jelent meg Kolosvárt 1785., és magyar fordításban Pesten 1847.

Foris Otrokócsi Ferencz, nagy-szombati jogtanár: Breve specimen introductionis in Jurisprudentiam Methodicam; és Experimentum reductionis Juris Hungarici ad suos fontes. Nagy-Szombat 1699 12-o.

Érdekesekek azon jogtudományi tételek is, melyekről a nagy-szombati egyetemenél nyilvános vitatkozások történtek. Ilyenek Koller Ferencz jogtanár előadásainak alapján nyomtatva voltak e czim alatt: Conclusiones patrio-juridicae ex Consuetudinario Jure Inclyti et Apostolici Regni Hungariae 1691. A tetelek száma 20; a vitatkozó volt Bencsik Mihály, a vitatkozás történt szeptember 2-án.

Altalán véve ezen korszak alatt a következő nevezetesebb jogtudósokra találunk Magyarországon: XVI. században Weres Balázs, Baksai Bernát, Wagner Ágoston, Deliciasius János, Révay Ferencz, Mérey Mihály stb. — XVII. században: Kitonich János, Beigler János, Okolicsányi János, Nyerő Mihály, Székely Endre, Istvánffy István, Szirmay Endre, Schödel Márton, Lochner Endre, Aszalay István stb. Számos jogtudományi munkákat hagytak reánk kéziratban

a) Azon kiadvány, mely Bonfinius Antal munkájának Zsámboki (Sambucus) János által közzétett frankfurti 1581-ki kiadásának függelékében foglaltatik, minthogy nem jogtudományi czélokra készült, itt mellőztetik. — b) L. Jogtörténeti Párhuzamomat a M. Akadémia 1852-ki Értesítőjében névsz. 120. sk. U. — c) L. munkám: A Magyar Magánjog Rendszere 2. kiad. I. köt. 24. l.

B) ERDÉLY.

37. §. 1) Törvényhozás.

I. Zápolyai János királynak halála és Budának a törökök általi elfoglaltatása után, midőn az Erdélyben lakó három uralkodó nemzet (magyarok, székelyek és szászok) régi szokás szerint 1542. mártius végén (feria quarta post Dominicam Judica) Tordán gyűlést tartott, »omnes tres nationes convenerunt de mutua pace fovenda, et rebus omnibus Regni eodem modo et pari consilio gerendis« a) S ez azon híres végzés, mely unio nevezete alatt némi csekély utólagos módosítással három századig Erdély fő-alaptörvénye, s egyszersmind az önálló erdélyi törvényhozás kezdete is volt.

Erdélynek ezen időtől fogva igen számos országgyűlése volt (1542—1690-ig 365-öt ismerünk), melyeknek mindenike ugyan különös végzeményt is hozott b);

de általuk Erdély joga és jogrendszere sokat nem nyert. Csak az 1653-ki Approbátákkal, és az 1669-ki Compilátákkal járt a tulajdonképi erdélyi jognak javítása. Általában pedig az erdélyi jogrendszer 1690. is még a Werbőczyi Hármaskönyvében foglalt elvekre és tételekre támaszkodott olyannyira, hogy a Diploma Leopoldinum által a Hármaskönyv is még valóságos országos törvénykönyvnek ismertetett el.

II. Az erdélyi törvényhozásnak ezen korszakban legnevezetesebb iránylatai a következők:

1) A három nemzet uniója. Már 1437. keletkezett az erdélyi nemesek, székelyek és szászok közt az u. n. kápolnai unió, Lépes Lóránd erdélyi alvajdának közbenjárásával c). De a kápolnai uniónak Erdély politikai viszonyainak rendezésére eldöntő befolyása még nem volt. Csak az 1542-ki tordai uniónak volt maradandó hatása d). Az unió megújított és megerősített az 1630. január 25-ki gyula-fehérvári diétán, melynek rendelete az Approbátákba (III. R. 1. Cz.) iktattott; az 1744 : 6. által az unió az új politikai viszonyokra, főkép a felség jogait illetőleg, alkalmaztatva ismét megerősítettet, úgy hogy az 1791 : 5. szerint a nagyfejedelmi hódolattal egybekapcsoltatott e).

2) Vallás tekintetében, miután a katholikán kívül az evangelica f), reformata g) és unitaria h) vallások is törvényesen bevétettek, a négy vallás és egyház közt az egyenjoguság elve volt törvény által (Appr. I. R. 1. Cz. 2. és 3. cz.) megállapítva i). Később a görög egyesült vallás is a római katholikának jogaiban részesítettet k). Ezen elv, valamint egyrésről Erdély azon lakosainak, kik az említett egyházak valamelyikéhez nem tartoztak, nevezetes jogi megszorításával járt, úgy másrésről ezeknek követői közt teljes politikai és

jogi egyenlőséget akarván létesíteni, ez által számos intézkedésekre adott alkalmat, melyek Erdély XVI. és XVII. századi jogának jellemző vonásai közé tartoznak.

3) Mellőzve itt Bethlen Gábor 1619-ki u. n. *Juridicus Processus*-át, melynek csupán címjét ismerjük; különösen az „*Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*“, és „*Compilatae Constitutione*nek R. T. e. P. H. e. a.“ című két erdélyi törvénykönyvet kell felemlíteni; melyeknek elseje az 1653-ki gyulafehérvári országgyűlésen az 1540—1653-ki országgyűlési határozatok alapján, és II. Rákóczy György fejedelem megerősítése mellett; másika pedig az 1669. január 25-ki gyula-fehérvári országgyűlésen az 1653—1669-ki országgyűlési határozatok alapján, és I. Apafy Mihály fejedelem megerősítése mellett készült. Az ezek által ujonnan rendezett egyes jogviszonyok közül a magánjog szempontjából különösen a fejedelmi donatiókat, a reformatio társadalmi hatásának folytán történt egyes ujításokat, a nemesek jogi állását, a törvényes öröködés néhány változását stb. említem. A magánjog nagyobb része Werbőczy Hármaskönyve, és a Magyarországgal közös régibb törvények szerint rendezve maradt l).

4) Az országgyűlési törvények mellett Erdélyben az egyes nemzetek, vidékek és helységek municipális és particuláris jogai nagyobb jelentőséggel bírtak, mint Magyarországbán. Az országgyűlés többnyire oly kérdésekkel és viszonyokkal foglalkodott, melyek a fejedelem személyét, az egész fejedelemséget vagy a nemzetek s vallások politikai állását illették. Tulajdonképi magánjogi kérdések nagyobbára a municipális jogok által intéztettek el.

a) Kézirati tudósítás. — b) Erdély országgyűléseinek történetéről és vizontagságairól Benkő József (*Diaetae sive rectius Comitiae Transsilvaniae, N.-Szeben és Kolozsvár 1791.*), azoknak végzéseiről pedig Gaal László (*Az erdélyi diaeták és országos végzéseik nyomdokai és foglalatja, 3 köt., Kolozsvár 1837. sk.*) írtak. Az erdélyi országgyűlési végzések vagyis cikkek összes gyűjteményét nyomtatásban még nem bírjuk. Néhányát Eder Károly (*Ambrosius Simigianus munkájához függelékül, Scriptores Rerum Transsilvanicarum II. kötet, N.-Szeben 1800. 149. és 204. ll.*), s az újabb időben gr. Kemény József (*Erdélyország Történeti Tára, 2 kötet, Kolozsvár 1837. és 1845*) és gr. Mikó Imre (*Erdélyi Történelmi Adatok, 4 kötet, Kolozsvár 1855—58.*) adták ki. — c) Fejér, Cod. Dipl. X. k. 7. r. 912. l. — d) Erdélynek oláh vagyis rumán eredetű lakosai az 1437-ki és 1514-ki néplázadások következtében saját nemzetiségük nevezete alatt nem igen szerepelhettek többé, s politikai jogaikra nézve nagy megszorítást szenvedtek. Egyébiránt bármi hiányosak az oláhok régiebb történetét illető kütföldi adataink; s bármennyire áradoztak egyes historikusok annak bebizonyításában, hogy az oláhok 1437. előtt sem vittek soha politikai szerepet Erdélyben; a meglévő hiteles adatok egybeállítása mégis csak azt bizonyítja, hogy ők nemzeti testületet akkor nem képeztek. Azonban igen hihető, hogy az erdélyi oláhok, névszerint a XIII. és XIV. századokban, tulajdon nemzetiségök alatt politikailag mégis szerepeltek. E nézetet indokolják azon okmányi adatok, melyekben a „nobiles olachi“ a „kenezi“, továbbá a „possessiones Valachales“ és „districtus Valachorum“ említetnek. Sőt a XIII. század végéből (1298.) van adatunk, hogy III. Endre király „universis Nobilibus, Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transsilvanis apud Albam Jule pro reformatione status eorundem“ gyűlést hirdetett, hol egyebek közt a „possessiones Fogaras és Szombathely“ kérdése íránt is volt tanácskozás (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 1. r. 118. l.) De mindezeket kelletlenül terjedelmesebb értelemben nem szabad magyaráznunk. A „districtus Valachales“ a megyékbe foglalt és a megyei adminisztrciónak alávetett területek voltak, (I. V. László király 1453. okmányát Fejernél, Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, Buda 1844. 180. sk. ll., névszerint 189. l.). Miután pedig a magyar, székely és szász nemzet képviselői egyezkedésének folytán az 1542-ki tordai országgyűlésen „omnes tres nationes convenerunt in hoc: Quod si aliquis hostis externus venerit ad hoc Regnum,

vel etiam internus fuerit hostis: tunc teneantur singulae nationes cum omni apparatu bellico alias ordinato venire per singula capita, vel in ea parte, sicut dominus Locumtenens eam curam habeat, ut saltem eam partem Regni de tribus nationibus ad bellum vocet, quae necessaria et sufficiens fuerit; alioquin puniantur, qui non venerint, poena capitis; bona autem talium remaneant haeredibus.“

(Az erdélyi diaeták végzéseinek kézirati gyűjteményéből, mely Jancsó Imre ministerialis tanácsos úr-é volt, és most a magyar akadémia könyvtára-é), — az oláhok politikai szereplésének akkor megszűnnie kellett. — e) Dózsa Elek, Erdélyhoni jogtudomány I. köt. 69. sk. II. — f) Az 1557. június 1-ei tordai, és 1559. július 10-ki gyula-fejérvári országgyűléseken. — g) Az 1563. május 28-ki tordai és 1564. január 21-ki országgyűléseken. — h) Az 1571. január 6-ki vásárhelyi országgyűlésen. — i) Dózsa Elek id. m. I. köt. 105. l. — k) A két katholica egyház egyesülése 1698. vette kezdetét; a kettő közti jogegyenlőséget az 1744: 6. tcz. mondta ki. — l) A magyarországi és erdélyi jog ezen korszaku különbségére nézve I. Répszeli László, Syntagma Juris Ungarici complectens una peculiare Transilvaniae leges, Kolozsv. 1742-ki kiad. II. r. 79. sk. II.; Kassai 1763-ki kiad. 161. sk. II.)

38. §. Folytatás.

5) A municipális jogok közt első helyen említendő a székely nemzet különös joga*), mely ezen nemzetnek privilegiumain és statutumain alapúl. A székelyek ezen municipális jogának már Werbőczy nagy fontosságot tulajdonított a). Számos privilegiumaik és statutumaik nemcsak személyes állapotukra, hanem birtoklási és öröködési jogukra nézve is különálló szé-

*) Benkő József: Imago Inclitae in Transilvania Nationis Siculicae, N.-Szeben 1791.; — (Székely Mihály): A nemes székely nemzetnek constitutioi, privilegiumai és a jószág-le szállását tárgyazó némely törvényes ítéletei, Pesten 1818.; — Kál-ay Ferencz, Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben. Nagy-Enyeden 1829.

kely jogot alakítottak. Statutumaik közül a legnevezetesebbek: a) a Vizaknai Péter és Vingarti Geréb János alatt 1451. Maros-Vásárhelyen tartott székely nemzeti közgyűlés constitutiói; b) az 1505. Udvarhelyen és c) az 1506. Agyagfalván tartott székely nemzeti közgyűlések constitutiói; d) a székely nemzet régi statutumai, melyek »1555. április 28-án Udvarhelyen tartatott ország- (helyesebben nemzeti) gyűlésén összeszedettek, és Dobó István és Kendi Ferencz akkori erdélyi vajdák által megerősítettek«; e) I. Rákóczi György privilegiuma, kelt Szamos-Ujvártt 1636. január 30., mely a fiscus örökösét a székelyek közt kizárja stb b).

6) Nem csekélyebb jelentőséggel bír a szász nemzetnek különös joga*), mely az erdélyi szászok régi nemzeti privilegiumain (II. Endre király

*) Reiszenfelsi Reiszner György, Commentatio succincta ad Jus Statutarium seu Municipale Saxonum in Transylvania, Lipcse 1744; — Eder József Károly, De initiis jurisbusque primævis Saxonum Transsilvanorum, Bécs 1792; — Uebersicht der Grundverfassungen der sächsischen Nation in Siebenbürgen, Bécs 1792; — Schlözer A. L., Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Göttinga 1795—1797.; — Bergleiter János, Vindiciae constitutionum et privilegiorum Nationis in Transylvania Saxonicae, N.-Szeben 1803.; — Albrich János Károly, Handbuch des sächsischen Privatrechts, N.-Szeben 1822; — Dálnoki Incze József, Az Erdélyi Nagy-Fejedelemségben lakó Nemes Szász Nemzetnek törvénykezés módja, Brassóban 1837.; — (Hermann György), Die Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen und ihre Schicksale, 2-dik kiadás N.-Szeben 1839.; — Nagy László, Jus Transsilvano-Saxonicum, Kolozsvártt 1845.; — (Gaál Lajos), Értekezés az erdélyi ns. Szász nemzet eredetéről, és némely törzsökös polgári jogairól, Nagy-Enyeden 1846.; — Libloyi Schuler Frigyes, Statuta Jurium municipalium Saxonum in Transsilvania, Das Eigen-Landrecht der S. Sachsen, N.-Szeben 1853.

1224-ki privilegiuma, mely II. Geiza király régibb szabadalmaira hivatkozik, képezi ezeknek alapját) alapszik-Werböczi mindazáltal a szászok municipalis jogáról mit sem mond; s úgy látszik, hogy a XVI. század előtt az erdélyi szászok joga nevezetes önálló kifejlést még nem tapasztalt (28. §.) c). Mindamellett kétségen kívül látszik lenni, hogy ők már régen jogviszonyaikra nézve külön nemzeti szokásokkal bírtak, s nemzeti gyűléseiken, mint a székelyek, úgy ők is, statutumokat hoztak d.) Az erdélyi szászoknak legrégibb írásba foglalt *statutarius et municipalis jogkönyve* az, melyet — nyilván a nemzeti gyűlésnek megbízásából — B o m e l T a m á s, szebeni városi tanácsnok a XVI. század első felében készítette. Ez 30 cikkből áll, és minden jelenségeket egybe véve, Bomel a szászoknál divatozó szokások után jegyezte azt fel; úgy mindazonáltal, hogy a római jognak némi befolyása benne észrevehető e). Nem tudatik, mi oknál fogva ezen jogkönyv a szászok által el nem fogadtatott. Egy másik javaslat készítésével 1544. H o n t e r J á n o s volt megbízva, ki „Compendium Juris Civilis“ című munkája által gondolt ezen megbízásnak eleget tenni f). De a szász nemzet azt sem fogadta el. S így végre F r o n i u s M á t y á s, brassói tanácsnok volt felszólítva, hogy új javaslatot készítsen. Ezen harmadik javaslat a szász nemzet jóváhagyását nyervén, s Báthori István lengyel király és erdélyi fejedelem által Krakkóban 1583. február 18. megerősítettén, az, mely „Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transylvania“ címje alatt, már közel három századig az erdélyi szászok municipalis jogkönyvét képezi g).

Az erdélyi szászok *statutarius jogkönyve* áll négy részből, melyek ismét címekre osztatnak (az I. részben

van 12 cím, a II-ban 6 cím, a III-ban 9 cím, a IV-ben 8 cím). Ezen statutumok mindjárt 1583. jelentek meg nyomtatás útján Brassóban, és az erdélyi törvénykönyvben is találatnak, annak negyedik könyvét képezvén.

7) Ezeken kívül voltak Erdély egyes megyéinek, székeinek, municipalis vidékeinek, sz. k. városainak és taksás helyeinek is igen nevezetes municipalis statutumai; melyek azonban soha gyűjtve nem voltak.

a) Hk III: 4. — b) Ezen statutumok találatnak „A ns Székely Nemzet constitutioi stb.“ című munkában. Az 1555-iek azonkívül, Rumynál, Monumenta Hung. I. köt. Pesten 1817. 325. sk. II.; és Benkőnél, Imago Nationis Siculicae 73. sk. I. — c) Néhány tudósnak igyekezetét, az erdélyi szászok jogára flandriai eredetet bizonyítani, tévedésnek tartom. — d) Ezen statutumok, az erdélyi jogtörténet nagy kárára, elvesztek. — e) Bomel javaslata nincs nyomtatva. — f) Címje: „Compendium Juris Civilis in usum Civitatum ac Sedium Saxonicarum in Transylvania collectum MDXLIIII“; az utolsó lapon „Impressum in Incltya Transylvaniae Corona MDXLIIII.“ A munka négy részből áll; s nem csak ezen felosztás, hanem az egész részletes tárgyalás, definitiók, felosztások, fejtegetések stb. olyannyira Justinián császár institutiói után készültek, hogy rajta a szász nemzeti elemnek legkisebb nyoma sem vehető észre. — g) Báthori István a munkát előbb dr. Lemka Henrik és Torbek János, Danzig város syndicusa és titkára, és Braunschweig Simon, Poroszországban királyi ügyész által vizsgálattatta meg. L. az 1583-ki kiadás előszavát.

39. §. 2) Törvénykezés.

Erdély törvénykezési rendszere a XVI. és XVII. században már lényegesen eltért a magyarországitól, s nem alapúlt még azon bírósági intézeteken, melyeket ma az igazság üdvös és jó szolgáltatása főfeltételének tartunk. A törvényhozás és törvénykezés közti határvonal nem tartatott meg szorosan, s az országgyűlés biráskodásával is találkozunk. Azonkívül egyrészről a fejedelmek udvari befolyása a bírákra gyakran volt ész-

revehető; másrésről a birói hatalom épen a legfontosabb jogkérdésekre nézve nem függetlenül és önállólag, hanem a közigazgatási ügyekkel együtt a fejedelemség főhivatalnokai által gyakoroltatott.

Mi eredményekhez vezetett ez, arról két eset szolgáljon például: 1) a székely nemzetre 1562. országgyűlésileg kimondott hűtlenségi büntetés, és 2) az *u. n. jus ligatum*.

1) Izabella királyné 1552. Erdélyt I. Ferdinánd magyar királynak szerződésileg átengedvén, ez Magyarországhoz csatoltatott. Ferdinánd a székelyek szabadságait 1554. megerősítette, a minek alapján a székely nemzetnek régi szokásos törvényei az 1555. ápril 28-dikán Udvarhelyt tartott nemzeti gyűlésen Dobó István és Kendi Ferencz akkori erdélyi vajdák által is megerősítettek (38. §.). Izabella, később tettét megbánván, Erdélyt 1556. a törökök segítségével visszafoglalta, melyet 1559. szeptember 15. történt halála után szintén a törökök segítségével fia János Zsigmond is megtartott; sőt 1571. Miksa királylyal ezen értelemben békét is kötött. A székelyek, kik 1555. Ferdinándnak hódoltak, ezen események alatt is ennek, és fia Miksának részén álltak, s János Zsigmondot fejedelmökül elismerni nem akarták. Ebből végre nyílt támodásuk származott; de legyőzetvén, ők az 1562-ki segesvári országgyűlésen nótáztattak, azaz nemzeti szabadságuk nagy részét hűtlenségi büntetés czíme alatt elvesztették. Az ítélet, melyet rájuk a fejedelem és az országgyűlés hozott, azt határozta, hogy „ők is azonképen, mint a nemesség és országbéli több híveink örök hitetlenséggel büntetessenek, és mind fejeket, jószágokat és örökségeket elveszessék“ a). Ezen alkalommal hozatott be a székelyeknél is a *Jus Regium* és a *jobbágyság*; s ámbár később az 1599.

novemberi gyula-fehérvári országgyűlés szabadságait visszaadta; és jószágaik leszállását már előbb az 1571-ki sz. Erzsébet napján Kolozsvártn tartott országgyűlés a régi szokásra vezette vissza, a mire I. Rákóczy György fejedelem 1636. január 30-ki privilegiuma *b)* és az Approbáták (III. R. 76. Cz. 25. cz.) is vonatkoznak: még is az 1562-ki határozatnak számos követkevései maradtak a székelyek közt ujabb időkig is.

2) 1594. augusztus 28-án Báthory Zsigmond fejedelem Erdélynek főurai közül többeket, mert politikai tervei elleneinek tartattak, rögtön elfogatott, s a nélkül hogy bíróilag elmarasztalva, vagy csak meghallgatva lettek volna, kivégeztetett. Jószágaik is hűtlenség czíme alatt elkoboztattak. Az 1595. április 16-ki gyula-fehérvári országgyűlés pedig, mely elé ezen tárgy került, a fejedelem határozatát nemcsak jóváhagyta, hanem meg is erősítette; egyedül az elítéltek jószágain lévő zálogjogot azoknak számára kivéven „az kiket a jószág *jure concernálna*“ *c)*. Így keletkezett a *jus ligatum* fogalma, „melylyel *praecludáltatott* az igaz haeresektől és successoroktól, hogy törvény szerint is igazságos *praetensiójokat* ne *prosequálhatnák*.“ Mert ámbár már tizenkét évvel később nemcsak a kivégeztetteken, hanem örökségöktől megfosztott családaiakon is ez elkövetett igazságtalanság országgyűlésileg is elismertetett, s Rákóczy Zsigmond fejedelem ezeken segíteni szándékozott; mégis 1608. az országgyűlés „*propter bonum pacis, unionemque ac concordiam regnicolarum*“ az örökösöket örökségök keresésének jogától megfosztotta, s ezt mintegy lekötve, csak azt rendelte, hogy jövőben *jus ligatumnak* ne adathassék többé hely. S ezen rendeletet vették fel az Approbáták is (IV. R. 20. Cz. 1. cz.) *d)*.

Ezen két példában látjuk ugyan, mi mélyen hatott a tulajdonképi törvénykezési ügyek elintézése a jogélet viszonyainak maradandó rendezésére; de kénytelenek is vagyunk bevallani, hogy ezen hatásnak nagy részben kedvezőtlen következményei is voltak.

Egyébiránt, mi az országgyűlésen kívül működő bíróságok szerkezetét és eljárását illeti, Erdélynek magyar és székely földje Magyarországtól lényegesen el nem tért; a szászoknál pedig privilegiumaik és municipális statutumaik szerint volt rendezve a törvénykezés.

a) Ezen országgyűlésnek a székelyeket illető határozatai olvashatók: *A nemes székely Nemzet Constitutiója* 51 l. — b) U. o. 90. l. és Benkő József, *Imago Incl. in Transsylvania Nationis Siculicae*, N. Szeben 1837. 59. l. — c) *Erdélyország Története*i Tára, II. köt. 51. l. — d) *A jus ligatumról* érdesek Nagy-Ajtai Kovács Istvánnak észrevételei az Erdélyi Nemzeti Társalkodóban 1834. 10. és 11. számaiban.

40. §. 3) A jognak doctrinális tárgyalása.

A jog doctrinális tárgyalására nézve a XVI. és XVII. században Magyarország és Erdély közt némi ellentét vehető észre.

Werböczi Hármaskönyvének Erdélyben nagyobb tekintélye volt, mint Magyarországon (37. §.); a miből az magyarázható, hogy a munkának gyakorlati célokra való alkalmaztatására az erdélyiek a XVI. században nagyobb gondot és fáradságot fordítottak mint a magyarországiak.

De a főkülönbség abban állt, hogy míg Magyarországon a jogtudósok igyekeztek az országgyűlési végzetmények gyűjtésére, ezen gyűjteményeknek használását közvetítő minél tökélyetesebb „Enchiridion“-nak készítésére, s a jogelveknek a gyakorlat érdekében fejtegetésére volt irányozva, a római jognak pedig a hazai

felett előny nem adatott: Erdélyben épen ellenkezőleg a diaetális végzemények gyűjtésére különös gondot nem fordítottak, inkább a divatozó jogelveket törvénytényé alakítani igyekeztek, és nagyobbára a római jogból merített doctrinális tekinteteknek a gyakorlati életre is befolyást engedtek. Azonkívül feltűnő, hogy míg Magyarországon a jog művelésében főképp vagy katolikus egyháziak (Mossóczi, Telegdy, Szent-Iványi, Szegedi), vagy buzgó katolikusok (Kitonich) fáradoztak; Erdélyben a jognak ujjaalakítására a protestáns szászok részéről történtek az első lépések, s protestánsok voltak később is mind a törvényhozásra (Bethlen Gábor, a két Rákóczi György és I. Apafi Mihály fejedelmek), mind a jogirodalomra (Honter) legtöbb befolyással.

Ehhez képest a magyarországi és az erdélyi jog irányzatainak ellentétét leginkább az irodalomban, vagyis a doctrinális tárgyalásban lehet észrevenni. Jogiskolák Erdélyben sem léteztek akkor. De azon két jogtudományi író, kiket Erdélyben találunk, t. i. Honter és Decius Barovius, munkáiban ezen ellentét világossá válik.

Honter János *Compendium Juris Civilis* című munkájáról (Brassó 1544. 8-o.) már szó volt (38. §. 6.). Szellemét jellemzi Honter ajánlásának két verse:

„Cuncta fluunt veterum (a rómaiakat érti) puris e fontibus et nil
Barbarica secum de feritate trahunt.“

Mit lehet munkától várni, mely a nemzeti elemet „barbarica feritas“-nak jellemzi?

Decius Barovius János munkája: *Syn-
tagma Institutiorum Juris Imperialis ac
Ungarici, quatuor sperpicuis quaestionum
ac responsionum libris comprehensum,*

Kolozsvár 1593. 4-o. E munkát Báthori Zsigmond fejedelemnek ajánlván, a szerző a római jogról oly módon nyilatkozik, hogy kétség sem marad, mikép ő ennek Erdélybe behozását igen üdvösnek tartotta volna. A munkának mindazáltal különös tudományos becse nincs, s a római jogról keveset, a magyar-erdélyiről pedig alig valamit lehet belőle tanulni.

41. §. A jogfejlés magánjogi eredményei.

Sem Magyarország, sem Erdély magánjoga ezen korszakban nevezetesebb elvi fejlődést nem nyert; és a jogfejlés magánjogi eredményei nagyobbára csak a részletekben, Erdélyben azon kívül a kútfők formájában mutatkoznak.

1) Magyarországbán a honfiusítási törvény (*lex indigenatus*, 1550 : 77.); a nemesi praerogatívának a sz. k. városok autonómiája ellen több törvények által védelmezése; a nemesi jószágok gyakori inscriptiói; a jószágok elzálogosításának nagy elterjedése; a haszonbérleti viszonyoknak, különösen a vámszedési jogra és egyházi tizedekre vonatkozó új szabályozása; a letételt biztosító törvények; az osztatlan állapot rendezésének nevezetes módosítása; a parasztság állapota javításának gyakori, de mindig eredmény nélküli kísérletei stb.; mindannyi példái, mi kisszerű tekintetek voltak akkor a magánjogra elhatározó befolyással. Csak miután az 1681-ki végzemény a magyar jog érvényét újra biztosította, és az 1687-ki országgyűlés több fontos részint köz- részint magánjogi rendelés által a fennálló jogelveket a kor viszonyaihoz képest szorosabban meghatározta: nyílt azon tér, mely a magyar magánjog XVIII. századi reformjainak alapul szolgált.

2) Erdélyben a Diploma Leopoldinum 3. pontja

az Approbáták, a Compiláták és Werbőczy Hármaskönyve, s úgy szintén a szász nemzet statutumai tekintetében azt határozván, hogy „in vigore suo permansura“ lesznek; ez által a magánjogi fejlődés eredménye is szorosán volt formulázva. A Hármaskönyv a fenálló jog régi alapját, az Approbáták és Compiláták az újításokat tartalmazták, melyek a particuláris jogok által nevezetes részletes magánjogi bővítést nyertek.

ÖTÖDIK KORSZAK.

A szathmári békekötéstől az újabb reformok megkezdéseig (1711—1791.).

42. §. A jogfejlés általában.

A hazának belső nyugalma a szathmári békekötés által helyre lévén állítva, mind Magyarországon mind Erdélyben a törvényhozás és jogfejlés új korszaka kezdődik. Névszerint a magánjogot illetőleg azt látjuk, hogy annak alapelvei a kor kívánalmainhoz képest tisztább felfogást, mint előbb, tapasztalnak, s hogy az annak köréhez tartozó viszonyok, különválva a köz- és büntető jog kérdéseitől, sajátos természetűekhez képest, mind törvényhozásilag rendeztetnek, mind tudományosan és törvénykezésileg tárgyalatnak. Anyagi szempontból lehet mondanunk, hogy a jelenleg nálunk fenálló jogrendezés utolsó stádiuma már ezen időben kezdődik.

Ennél fogva nem szükséges többé a jogfejlés terjedelmesebb megvizsgálásába ereszkednünk; s elég a főirá-

nyokat felmutatnunk, melyek jogéletünkben eldöntő hatással bírtak. A részletek a magánjog dogmaticai fejtegetéseinek feladatához tartoznak.

A) MAGYARORSZÁG.

43. §. 1) Törvényhozás.

III. Károly (1715., 1723. és 1729.) és Mária Teréziának (1741., 1751. és 1765.) végzeményei Mátyás király 1486-ki törvénye óta minden tekintetben a magyarországi törvényhozás legnevezetesebb szerzeményei. Ez áll II. József számos rendeleteiről is. Egyébiránt különbséget kell tenni a törvények és kir. rendeletek közvetlen tartalma, és azon országos intézkedések közt, melyek a magyar jogrendszer újjáalakítása végett tettek. A külön jogokról már fentebb volt szó (28. és 34. §§.).

1) Legnevezetesebbek azon intézkedések, melyek a magyarországi állam- és jogéletnek lényeges momentumait és mintegy sarkalatos viszonyait illetik. Ezek közt mindenképp előttről a sanctio pragmaticának az 1723. 2. tcz. által országos törvényté elfogadása említendő. A magánjog szempontjából legérdekesebbek azok, melyek az ország bíróságainak rendezését, működési körét és eljárását új irányban meghatározták. Ezeken kívül számos új szabályok hoztak, melyek Werbőczy Hármaskönyvének alapul vétele mellett, részint a régibb hazai szokásokat egyszerűsítették vagy tovább kifejtették; részint az ausztriai uralkodó ház örökös tartományokban fenálló egyes intézeteket Magyarországon is életbe léptettek; részint oly eszméknek létesítését tárgyalták, melyek a kor kívánalmainak tekintettek. Például említem a nemesi praerogativa fentartására czélzó (1741 : 8.; 1751 : 18. és 19.; 1765 : 8. és 9.);

a hitbizottmányokat rendező (1687: 9.; 1723: 50.); a gyámságokról intézkedő (1715: 68.; 1765: 26.); a végrendeleteket szabályozó (1715: 16. és 27.); a hűtlenségi eseteket megszorító (1723: 9. és 10.) törvényeket; továbbá azokat, melyek által a közérdekek magán-személyek jogosítványai ellen istápolttak (1751: 14. és 16.), s melyek a betáblázást, és ennek alapján a csődesetekbeni elsőséget (1723: 107.) valamint más viszonyokat, az ausztriai örökös tartományok mintájára rendezték. Különös figyelmet érdemelnek a parasztság viszonyaira vonatkozó u. n. urbariumok a).

2) A magyar törvények javítása (legum judiciorum-que emendandorum cura), s illetőleg a magyar jogrendszernek ujjaalakítása végett, az 1715: 24. tcz. országgyűlési bizottmányt nevezett ki, mely Commissio systematica nevezete alatt ismeretes. De ennek munkálata az 1723-ki országgyűlést ki nem elégítvén b); azonnal uj bizottmány neveztetett ki, hogy a haza legsürgősb szükségeit szemügyre vévén, ezeknek számára tüstént törvényjavaslatokat dolgozzon ki. Ezen javaslatok alapján keletkeztek az 1723-ki számos fontos törvényczikkek. De a törvényhozás munkája így még foganatosítva nem lévén, 1751-től 1768-ig uj meg uj bizottmányok neveztettek ki czélirányos törvények javaslatainak készítésére. Azonban sem az 1751-ki és 1765-ki országgyűlési bizottmányok, sem azon másik bizottmány, melyet Mária Terézia 1768. gr. Döry Ferencznek elnöksége alatt kinevezett, a várákozásnak nem feleltek meg. S így végre a királyné a királyi curiát törvénykezési és jogi rendszerünknek némi javításával bízta meg; a minek eredménye a Planum Curiale volt (44. §.). Más utat követett II. József hazánkban nagyszerű törvényhozási terveivel. De bármi üdvösek valának szándokai; bármi

kedvezőnek mutatkozott sokban a siker is: mégis halála előtt legtöbb rendeleteit, kivéve a vallási türelmességre és a parasztok személyes szabadságára vonatkozókat, önmaga visszavonta.

a) III. Károlynak 1737-ki szlavoniai urbariumát Mária Terézia 1756. megebővítette, a magyarországi urbarium 1767., a bánsági és horvátországi 1870. kiadattak. Ezen urbariumok az 1791: 35.; 1792: 12.; 1796: 3.; 1802: 6.; 1805: 3.; 1808: 9.; 1812: 3.; 1827: 10. czkek által ideiglen helyben hagyattak, és az 1832⁶-ki úrbéri törvényczikkeknek alapját teszik. — b) A Commissio Systematica 1716., 1717., 1721. és 1722. tartotta üléseit Pozsonyban, s az által remélt hivatásának eleget tenni, ha Werbőczy Hármaskönyvét útmutatásul véve, ebben mindazt megjavítaná s illetőleg megváltoztatná, a miben hiány tapasztaltatott, vagy a mi különben céljának nem látszott megfelelni. Így azonban az 1722³-ki országgyűlésnek nem valami törvényjavaslatot, hanem csak glossákat, jegyzeteket mutatott be, melyeket ezen alkalommal az országgyűlés mellőzött. Szegedi János a Corpus Juris-nak általa készített kiadásába, és a Tyrociniumba azoknak nagyobb részét felvette. Egyébkint nyomtatva nem voltak.

44. §. 2) Törvénykezés.

I. A XVIII. századi törvényhozás hazai jogunk kifejtésében oly eredményt nem teremtvén elő, mely a fennálló jog hiányainak teljes javítását eszközölte volna, a törvénykezés ezen tekintetben nevezetes jelentőségre emelkedett, s mondhatni, hogy a mult században a kir. curiának majdnem nagyobb befolyása volt jogviszonyaink rendezésére, mint az országgyűléseknek.

A XVIII. századi magyar kir. curiát és annak működését nem szabad egyedül azon nézetek szerint megítélnünk, melyek a birói hatalom gyakorlásáról Európában jelenleg divatoznak. Kétségtküli, hogy a törvényszékek és bíróságok főfeladata, a fenálló és érvényes törvények vagy jogi szokások által meghatározott jogelveket az élet viszonyaira alkalmaztatni. Az

1724. a hétszemélyes és a királyi ítélőtáblák egyesítése által ujonnan alkotott kir. curiának is ez volt főhivatása. De egyes esetek előjövén, melyekre nézve határozott jogelvek törvényeinkben nem találtattak, hivatása azt is kívánta, hogy birói megmagyarázása által e hiányon segítsen. S ezen úton számos új elvek keletkeztek jogéletünkben, melyek közvetlenül nem törvényeinkben, hanem a kir. curia tekintélyén alapulnak.

S ez az, mi a kir. curia döntvényeinek nagyobb jelentőséget ad.

2) Mária Terézia királyné t. i. 1768. november 14-ke alatt meghagyta a királyi curiának, hogy az 1723-diki ujjaalakulása óta hozott ítéleteit, egy különösen e végett kinevezett bizottmány által átvizsgáltatván, ennek alapján gyűjteményt készítsen, mely kétséges jogkérdésekre vonatkozó döntvényeit foglalja magában. Az ennek folytán kiküldött három tagból álló bizottmány (gr. Niczky Kristóf septemvir, s Vörös Antal és Kelcz József ítélőmesterek) a királyné parancsának értelmében az említett döntvényeket egybeállítván, azon munkát készítették, mely „Planum Tabulare“-nak vagy „Planum Curiale“-nak neveztetik, s mely a kir. curia összes ülésében felolvastatván és jónak találtatván, a királyné által, de csak mint döntvények gyűjteménye, 1769. megerősítettetett a).

3) Ki a magyar jog szabályait a kir. adományokról, örök bevallásokról, zálogokról, törvényes örököséről stb. ismeri; az a kir. curiának jogunk körüli érdekeit méltányolni fogja. Ámbár nem tagadható, hogy vannak a curiai döntvények közt olyanok is, melyek a régibb magyar törvényhozással nem kevésbé, mint az új kor eszméivel összeütköznek, s a természetes igazsággal sem férnek egészen egybe. P. o. a nem-neme-

seknek jószágbirhatási képtelensége, melyet csak az 1844: 4. szüntetett meg, egyedül a kir. curia döntvényein alapúlt.

a) Közzé tétetett Pozsonyban 1800. és 1817., és Czóvek István magyar fordításával Pesten 1825.

45. §. 3) A jog tudományos tárgyalása.

Hazánkfiainak XVII. századi igyekezetei a magyar jogtudományt már azon polczra emelték, hogy többé nem az alap letételéről, hanem a hazai jognak rendszeres, és a kor szükségeinek és kívánalmainak megfelelő további tudományos kifejtéséről volt szó. E tekintetben a jog tanítását és tudományos irodalmát kell megkülönböztetnünk.

1) A magyar jognak rendszeres tanításának a magyar egyetemen kívül az ujonan alapított u. n. akadémiákon (1723: 70. tcz.), s 1740 óta Foglár György kanonok alapításának folytán Egerben (1741: 44. tcz.) volt helye a). Később a jogtani oktatás a protestans főiskolákön is kezdődött.

Mindamellett nem tagadható, hogy a jogtudományi oktatás a nagy-szombati egyetemenél még a múlt század közepe táján is hiányos volt b). Tökéletesebb rendezést 1770. nyert, Mária Teréziának az egyetem átalakítását határozó 1769. deczember 14-ki rendeletének folytán c). Az akadémiákon az oktatás szűkebb téren folyt. A protestans főiskolák, melyeknek létele, és egész szerkezete vallásos és confessionalis tekintetek által volt feltételezve, a jogtudományra kezdettől fogva főgondot nem fordítottak, s jogtani oktatásra ott a XIX. század második évtizede előtt nem igen találunk.

2) Jogtudományi irodalmunk szempontjából mindenekelőtt a magyar törvénytárnak

azon alakbani kiállítását kell említenünk, melyet Szegedi János készített (Nagyszombat 1742—51. és 1771—79, s Budán 1822. és 1845.), és melylyel legujabb időkig élünk. Ehhez járulnak azon munkák, melyek Werbőczy Hármaskönyvének hasznosítására czéloztak, s melyek közt szintén Szegedinek Tyrociniumát (Nagyszombat 1734., 1751, 1755., 1767. és Zágráb 1763.) és Werbőczyus Illustratus-át kell kiemelnem. Szegedi azonkívül még több más becses jogtudományi munkának is volt szerzője u. m. *Rubricae sive Synopses titulorum, capitum et articulorum universi Juris Ungarici.* (N.-Szombat 1734. 8-o.); — *Manuale Jurisperitorum Ungariae, continens regulas Juris Patrii, quibus accedunt regulae Juris Pontificii et Caesarei* (Győr 1749. 8.); — a *Bipartita Cynosura Universi Juris Ungarici* (Győr 1741.), melyet ő a Foglárféle egri intézet jogtanulóinak ajánlott; — és *Assertor libertatis Ungaricae, Dalmaticae, Croaticae et Slavonicae*, Andreas II. Rex Hierosolymitanus (Győr 1750. 8.) d).

Prileszky Pál, *Quadripartitum Juris consuetudinarii I. Regni Hungariae in suos libellos redactum*, (Sopron 1743. 4-o.)

Répszeli László, *Syntagma Juris Ungarici complectens una peculiare Principatus Transylvaniae leges*; (Kolozsv. 1742. 8.; 2-ik kiad. Kassán 1747. 8.; 3-ik kiad. u. o. 1763. 8.)

Mindezen munkák inkább a magyar jog kútforrának tanulmányozásával és fejtegetésével, mint annak rendszeres felfogásával foglalkodtak. Hazai jogunkról rendszeres, ámbár e tekintetben még igen gyöngye munkát

írt Huszty István egri jogtanár, ezen cím alatt *Jurisprudentia practica*, Budán 1745.; melynek később több kiadása jelent meg. (N.-Szombatban 1766., Egerben 1778. és 1794.)

a) Foglár Györgynek egy, ezen alapításra vonatkozó, 1747. január 20-ki igen érdekes levelét Borsod megye rendeihez közölte Podhraczký József a magyar akadémia 1851. november 22-ki ülésében (lásd az Értesítőt). — b) Zelenay János, a hazai jognak egyetemi tanára, a jogtudományi tanításnak a nagy-szombati egyetemenél mult századbani állapotáról 1766. ápril 29-ke alatt a nagym. helytartó tanácsához jelentést tévén, azt mondja: „*Auditores utriusque patrii (Juris) Professoris erant iidem, propter alternationem cursus juris vero, sub theoretico durabant annis 15, sub practico autem annis 12; unde vix aliquis auditorum integrum cursum terminavit*” (Kovachich M. Gy., Mercur von Ungarn, II. évf. Pesten 1787. I. füz. 33. l.) — c) Ezen 1770-ki új rendszer az XVIII. század bölcsészeti irányához képest, egyetemünken is a jog tanítását kizárólag bölcsészeti alapra fektette, s az összes jogi tanulmány alaptudományául a természeti jogot rendelte. Nagy hiány volt, hogy a jogtörténet mint önálló tudomány különös figyelemben nem részesült. Mindamellett ezen oktatási rendszer akkor az egyetemi tanításnak igen nevezetes haladását eredményezte. — d) Szegedi János jellemzését és tudományos érdemeit jeles előadásban méltányolta Pauler Tivadar, a magyar akadémia 1856. május 26-ki ülésében (lásd az Értesítőt).

B) ERDÉLY.

46. §. Törvényhozás.

I. A Diploma Leopoldinumnak folytán az erdélyi törvényhozásnak és jogéletnek igen nevezetes változása állt be. Mert ámbár annak határozatai inkább az alkotmányos és közigazgatási viszonyokra, mint a magánjogra vonatkoztak; le volt mégis téve az alapkő, melyen a tények hatalma által nemsokára új rend keletkezett Erdélyben magánjogi tekintetben is.

II. Egészben véve a Diploma Leopoldinum 3. pontja »Approbatas et Compilatas Patriae huius Leges, Decreta, Tripartitum Verböcii, Constitutiones, Jus Municipale Nationis Saxonicae in vigore inviolabili permanens« kinyilatkoztatta; úgy hogy ezeknek csak részletesebb kifejtése lett az erdélyi törvényhozásnak ezen időben feladata. Mindamellett 1669-től 1791-ig számos országgyűlések tartattak, melyek az erdélyi jogot is több nevezetes határozmánnyal bővítették. Ezek közt az 1744., 1747., 1748., 1755. és 1757-ki u. n. novellaris cikkek (Articuli Novellares) a legnevezetesebbek.

III. Az erdélyi törvényhozásnak egyik jellemző vonása azon hajlam, melyet a magyarországi törvényhozás intézkedései iránt mutat. Mert nemcsak csekélyebb jelentőségű határozatokban, hanem igen fontos törvényekben is követte a magyarországi törvényeket. P. o. a Diploma Leopoldinum 3. pontja a MOgi 1687: 4. tczt.; az Erd. 1744: 3. és 4., a MOgi 1723: 2. tczt.; az Erd. 1747: 14., a magyarországi bányarendeletet; az Erd. 1791: 1. és 6. tcz. általában stb.

47. §. 2) Törvénykezés.

Erdély törvénykezési viszonyai a XVIII. században általában az előbbi korszakhoz képest sokkal rendezettebb alakot nyertek; s habár az eljárásra nézve oly lényeges változások nem történtek is, mint Magyarországon, még is a Hármaskönyv, az Approbáták, a Compiláták és néhány novellaris cikkek alapján sok új intézkedés lépett életbe, mely valóságos javítás volt. Azon utasítás, melyet 1777. augusztus 6-ka alatt az erdélyi királyi tábla nyert, magában foglalja az ottani magyar és székely föld lakosai polgári törvénykezésének főelveit. A szászok sajátos municipalis törvény-

székekkel és különös perlekedési renddel birtak ezen korszakban is. A nagyfejedelemség minden lakosainak közös felebbviteli törvényszékei ezen idő óta voltak a kir. udv. kancellaria, és a kir. gubernium.

48. §. 3) A jog tudományos tárgyalása.

A jogtudomány oktatására nézve történtek mind a katholikus, mind a reformatus és unitarius főiskoláknál (főkép Kolozsvártt a jezsuiták részéről, s a reformatusoknál ifj. Bánffy György alapítványának folytán) intézkedések és kísérletek. Ezek hasontermészetű magyarországi intézetekkel csaknem azonos jelentőséggel birtak. Azonban különös említést érdemel a marosvásárhelyi királyi táblánál azon intézkedés, melynél fogva az ott a jogi gyakorlat végett tartozkodó ifjuság számára az ítélőmesterek vezetése alatt előadások és repetitoriumok tartattak.

A jogtudományi irodalmat illetőleg, Erdélyre nézve is Szegedi Jánosnak két munkája figyelemre méltó: *Decreta et vitae primorum Hungariae Regum, qui Transsylvania possedere* (Kolozsvártt 1744. és 1763.); és *Andreas II. dictus Hierosolymitanus Rex Ungariae, Saxonum in Transsylvania libertatis assertor* (Győr 1751.). Répszely Syntagmáját már említettem. (45. §.)

Ezekén kívül Huszty Endre, ki némi időig a kolozsvári reformatus collegiumban mint jogtanár működött, egy munkát tett közzé: *Jurisprudentia Hungarico-Transsylvanica* (N.-Szeben 1741. 4-o.). Huszty, munkájának 55 címében a jogtudomány fő- és mintegy alapelveit igyekezett rendszeres formában tisztába hozni; Répczely pedig betürendben azon

kérdéseket megfejteni, melyek gyakorlatilag fontosaknak látszottak.

Látjuk ezekből, hogy mindezen munkák szerzői a magyarországi jog segedelme mellett az erdélyi jogtudományban fáradoztak.

HATODIK KORSZAK.

Az újabb jogi reformok kora (1791—1848.)

49. §. Álláspontunk.

Mind Magyarországon, mind Erdélyben, a kor viszonyai és kívánalmainál fogva szükséges reformokat a két 1791-ki országgyűlés kezdeményezte. Magyarországnak országgyűlése 67., Erdélynek országgyűlése pedig 64. törvényczikke, ennek tekintetében országos bizottmányokat nevezett ki, meghagyván nekik, hogy a kitűzött célra törvényjavaslatokat készítsenek, melyek a törvényhozás útján országos törvények erejére emeltesse. Ez a két haza újabb jogreformjai korának kezdete. Ezen reformok teljesen és véglegesen 1848-ig törvény által elhatározva nem voltak. S így, ámbár sok főelv állapított meg, és több új intézkedés tétetett; nem mondhatjuk még sem, hogy az átmeneti kor 1848-ig befejezve lett volna.

Az 1848: 15. tcz. törvényhozásunknak új lendületet adott. Mindamellet tehát, hogy újabb törvényhozási reformjaink szempontjából az 1715-ki „Commissio Systematica“, az 1791-ki „országos bizottmányok“, sőt

mindazon bizottságok működésére is visszatekintenünk szükséges, melyek ilyenmő reformokra javaslatok készítésével foglalkodtunk: újabb törvényhozásunk mégis csak az 1848-ki országgyűlés intézkedésében bírja regulativumát. A mennyiben pedig 1853. mind Magyarországon (ide értve annak előbbi kapcsolt részeit is), mind Erdélyben az ausztriai polgári törvénykönyv emeltett gyakorlati érvényre: ezen fontos esemény méltatása már nem Magyarország jogtörténetének, hanem a fennálló magyar magánjog feladatához tartozik.

A) MAGYARORSZÁG.

50. §. A magánjogi reformok iránya.

Magyarország 1791: 67. tczke azon reformok indítványozását, melyek a magánjog köréhez tartoznak, az u. n. Deputatio judicaria, vagyis törvénykezési bizottmányra bízta *a*); magától értetvén, hogy, a mennyiben egyes magánjogi természetű kérdések más (p. o. a közjogi vagy urbéri) bizottmányokban is tárgyalandók, ezeknek tárgyalásai és javaslatai szintén a magánjogi főindítványokkal kapcsolottassanak össze. A törvénykezési bizottmány el is készíté javaslatát. De ez országgyűlési revisio alá nem jöven, az 1827: 8. tcz. ismét ilyen bizottmányt ugyanazon meghagyással nevezett ki. Ennek javaslata is elkészült; de szintén országgyűlési revisio alá nem jutott. Végre az 1848: 15. tcz. azt határozta, hogy „az ősiség eltörlése elvileg kimondatván, a ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet fogja kidolgozni, mely törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi.”

a) Az 1791 : 67. tcz. ezen bizottmány teendői közt említi „Projectum nonnullarum Legum Civilium, quae forte ad pleniorum possessorum securitatem procurandam, aut obturandos fontes, ex quibus inanes lites oriuntur, aut denique conciliandam praeexistentibus legibus majorem perspicuitatem pertinebunt, quo proinde spectat etiam ita dictarum Decisionum Curialium discussio.”

51. §. Ezen reformok eredménye.

Azon irány, melyet a törvénykezési bizottmányok követtek, az 1791 : 67. és 1827 : 8. tcz. által kitűzött célhoz nem vezetett. Az 1848 : 15. pedig magában véve is csak meghagyás, mely mindeddig teljesítve nem volt. S így egyedül ezeket tekintvén, könnyen azt lehetne hinni, hogy az említett intézkedések semmi eredményhez nem vezettek. Mindamellett jogtörténetünk ezen utolsó korszakát mélyebben felfogva, látjuk hogy mégis nevezetes eredményök volt, és pedig mind alak i, mind a n y a g i tekintetben.

1) Alaki tekintetben azt látjuk, hogy a magyarországi törvényhozás a *codificatio* elvét, mely századunk felfogása szerint általában a civilisált államok törvényhozásainak vezérelvének tekintetik, magáévá tette. A törvénykezési bizottmánynak 1791-ki különös megbízása, melylyel az 1827 : 8. intézkedése azonos, nem tartalmazza ugyan határozottan ezen elvet. De a két törvényczikk az országos bizottmányoknak általában meghagyja, hogy „*systematica operata*“, azaz rendszeres munkákat készítsenek. A *codificatio* elvének lényege pedig épen abban áll, hogy a törvények általános elvek alapján és rendszeres formában hozzattassanak a). Ha egyébiránt ez kétségnek még helyt engedne is, az 1848 : 15. a *codificatio* elvét oly határozottan tartalmazza, hogy minden ilynemű kétséget elhárít. Az 1791-ki meghagyásnál fogva tehát az újonan készítendő polgári tör-

vénykönyvre nézve csak azt kívánhatjuk, hogy eddigi jogéletünkkel belső organicus összefüggésben legyen, s hogy ne az abstract eszme, hanem a concrét valóság alapján készüljön.

2) Anyagi tekintetben, ha mindent egybefoglalunk, mit 1791. óta nálunk a törvényhozás, a törvénykezés és a jogtudomány magánjogunkban eredményezett, ezen eredmény, noha több tekintetben nevezetesen mondható, mégis korunk kívánalmait már ki nem elégíti. Az 1861-k-i országbirói értekezlet a legfontosabb hiányokat kiegészíteni igyekezett ugyan; de mivel jogunk ujjaalakulását a multkornak nagyrészen már leélt fejleményeire alapítani czélszerűnek hitte, munkálata, vagyis az u. n. ideiglenes törvénykezési szabályok, jogéletünk szükségleteinek csak csekély mérvben feleltek meg. Az 1865-k-i codificationalis bizottságok alkalmával elkészült albizottsági javaslatok szintén nem felelnek meg céljuknak, mert — a mennyiben az ausztriai polg. törvénykönyv alapelvei és irányadó szabályaihoz voltak kötve — hiányzik indítványaikban a hazai jogélet önálló és sajátos fejleményeinek szükséges méltatása és tekintetbe vétele. S ehhezképest törvényhozásunknak jelenleg felette nehéz a feladata, a meglévő hiányos apparatusnak alapján oly törvénykönyveket alkotni, melyek mind korszerűség, mind gyakorlati életrevalóság tekintetében teljesen kielégítsenek. Mindaddig pedig, míg ily törvénykönyveknek nem leszünk birtokában, a hazai jogtudomány egyebet nem tehet, mint hogy jogunk fennálló kútfoúinek szorgalmas áttanulmányozásának alapján, és tartalmuknak czélszerű és kellő használása mellett, az azokban foglalt joganyagot a mai jogtudomány szempontjából magában álló rendszerré alakítani, s az elkerülhetlen hiányokat azon

elvek szerint pótolni igyekezzék, melyeket a hazai jog hermeneutikája részint az analogia útján megállapítani, részint a dolog természetéből kifejtteni képes.

a) Így értelmezték feladatukat újabb országgyűléseink is. Az 1840-ki országgyűlésen a váltótörvénykönyven kívül (15. tcz.), a hiteltörvényeknek egész sorozata hozatott (16—22. tcz.), melyek mind legszorosabb értelemben codificált törvények. Ugyanazon országgyűlésen ki volt nevezve egy országos bizottmány, hogy egy magyar büntető törvénykönyv javaslatát dolgozza ki. Ennek mn-kálata, melyet az 1844-ki országgyűlés csak némi változással és módosítással akart törvény erejére emelni, egészen a codificatio elvének alapján készült. S ugyanaz áll a bányatörvénykönyv javaslatáról is, melyet az 1844-ki országgyűlés már legmagasb megerősítés végett Ő Félsege elé terjesztett. — b) Az 1827-ki törvénykezési bizottmány e tekintetben hivatását következőleg fogta fel: „Status et Ordines Regni articulo 67: 1790°/1 Regnicolari Deputationi id negotii mandarunt, ut dum de utilibus legibus proponendis actura esset, simul etiam Decisiones Curiales discuteret; non alio certe fine, quam ut illas, quas iudicio suo probatura esset, in compagem legum inferret, et Regni Comitibus substerneret. Huic proinde inviati obsecutura Regnicolaris Deputatio. antedicto Plano Curiali, velut uberrimo fonte utilium legum usa, Decisiones in eo contentas, in quantum illae spiritui praeexistentium legum et Regni Constitutionis conformes, rationibusque praesentium temporum accommodae videbantur, Operato Exc. Deputationis anni 1790°/1. insistendo adoptavit; in quantum vero inde a temporibus Mariae Theresiae novi casus emergerunt, novisque decisionibus occasionem praebuerunt, harum quoque usum faciendum; ac demum de iis, quae ulteriorem provisionem requirunt, eodem modo, sicut Curia Regia suas decisiones pertulit, quippe per combinationem praeexistentium legum, novas leges proponendas censuit, ex quibus deductum praesens opus hísce exhibetur.“ Opinio Exc. Regnicolaris Deputationis stb. circa objecta ad Deputationem Juridicam relata, Pesten 1831. 4-o. III. Projectum Legum Civilium, az előbeszédben 163. lap.

B) ERDÉLY.

**52. §. Ujabb reformok az erdélyi magánjog terén
1848-ig.**

Erdélyben az 1791: 64. tcz. által rendszeres törvényhozási munkálatok előkészítése, s illetőleg eziránti javaslatok kidolgozása végett szintén nevezettek ki országos bizottmányok, melyeknek egyike a törvénykezési bizottmány volt. Ez mindazáltal megbízásában el nem járván, s tagjai is elhalálozván, az 1841-ki országgyűlésen megújított. Ámbár pedig ezen törvénykezési bizottmánynak feladata az 1791-ki czikk szerint a magyarországinak feladatától némileg különbözött; s ámbár Erdély általában törvényhozás dolgában hátramaradt 1827. óta a magyarországi nagyszerű jogreformok irányában: tagadhatlan mégis, hogy az erdélyi magánjog is 1791. óta nevezetes reformokat tapasztalt.

Általában megjegyezzük: 1) Hogy 1669. óta számos országgyűlés tartatott Erdélyben, melyeknek határozmányai — bár a Felségtől szentesítve voltak — mégis a törvénytárba fél nem vétettek, s így maradandó kötelező erőt sem nyertek. 2) Az 1848. előtti erdélyi törvényhozásnak főszüla az 1744. óta rendezett u. n. „articuli novellares“-ben fekszik. Ezeknek rendszerében az 1791-kiek főfontosságot nyertek, s azóta az 1792., 1838., 1847. és 1848-ki novelláris czikkek által bővítették meg. 3) Sajátságos szempont alá esik Erdélynek nyolcz u. n. „diaetalis provisionalis articulus“-a is; azaz az 1791. az országgyűlés által megállapított 94., 95., 96., 97., 133., 134., 135. és 136. czikkek; melyek szükségességöknél fogva I. Ferencztől 1792. május 26-án ideiglenesen megerősítették

ugyan, de melyekről végleges határozatot javaslatba hozni az 1791 : 64. tcz. által kinevezett országos bizottmányra bízott. 4) A mennyiben az 1791 : 64. tcz. határozottan „systematicum laborem“ tűzte ki az akkor kinevezett országos bizottmány teendőjének : ez által Erdély a codificatio elvét akkor szintén magáévá tette. 5) Említés nélkül nem hagyhatjuk azt, hogy az erdélyi országgyűlések 1792. óta is számos törvények megállapítását hozták indítványba, melyek azonban — az 1838., 1847. és 1848-ki czikkeken kívül — a Felség szentesítését nem nyervén, kötelező erőre sem emeltettek.

Felemlítjük még, hogy Erdélynek 1791. óta nemcsak törvényhozása, hanem törvénykezése és jogtudománya is korszerű, s az előbbi időkhez képest nevezetes haladást tanúsított; s hogy 1827. óta Magyarország törvényhozási törekvéseit és reformjait Erdély közvéleménye pártolta mindíg.

Pápayzár
 Dobosvár 200
 16.

TARTALOM.

	Lap.
BEVEZETÉS (1—6. §§.)	1

ELSŐ KORSZAK.

Krisztus után a IV. korszaktól sz. István király uralkodásáig (7—11. §§.)	11
--	----

MÁSODIK KORSZAK.

Sz. István uralkodásától az Anjou királyok koráig, 1000—1308. (12—19. §§.)	34
---	----

HARMADIK KORSZAK.

Az Anjou királyok uralkodásától Werbőczy Hármaskönyvéig, 1308—1514. (20—32. §§.)	47
--	----

NEGYEDIK KORSZAK.

Werbőczy Hármaskönyvétől a szathmári békekötésig, 1514—1711. (33—41. §§.)	81
--	----

ÖTÖDIK KORSZAK.

A szathmári békekötéstől az újabb jogreformok megkezdéséig, 1711—1790. (42—48. §§.) . .	109
--	-----

HATODIK KORSZAK.

Az újabb jogreformok kora, 1791—1848. (49— 52. §§.)	119
--	-----

MJ 11.9